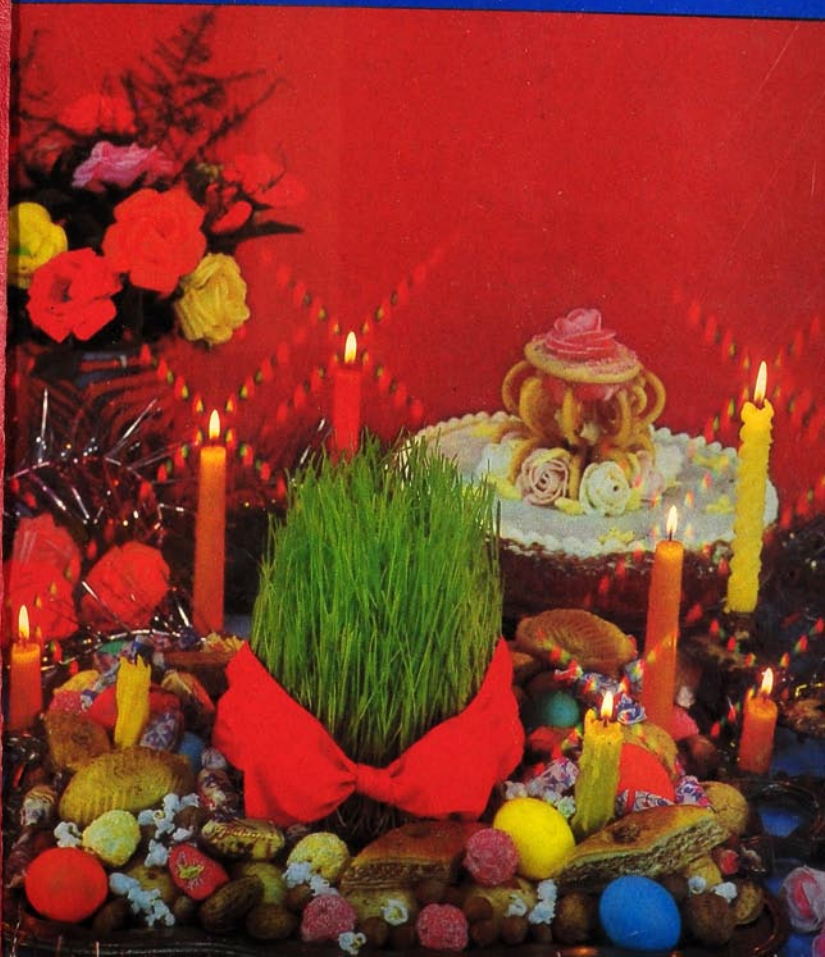
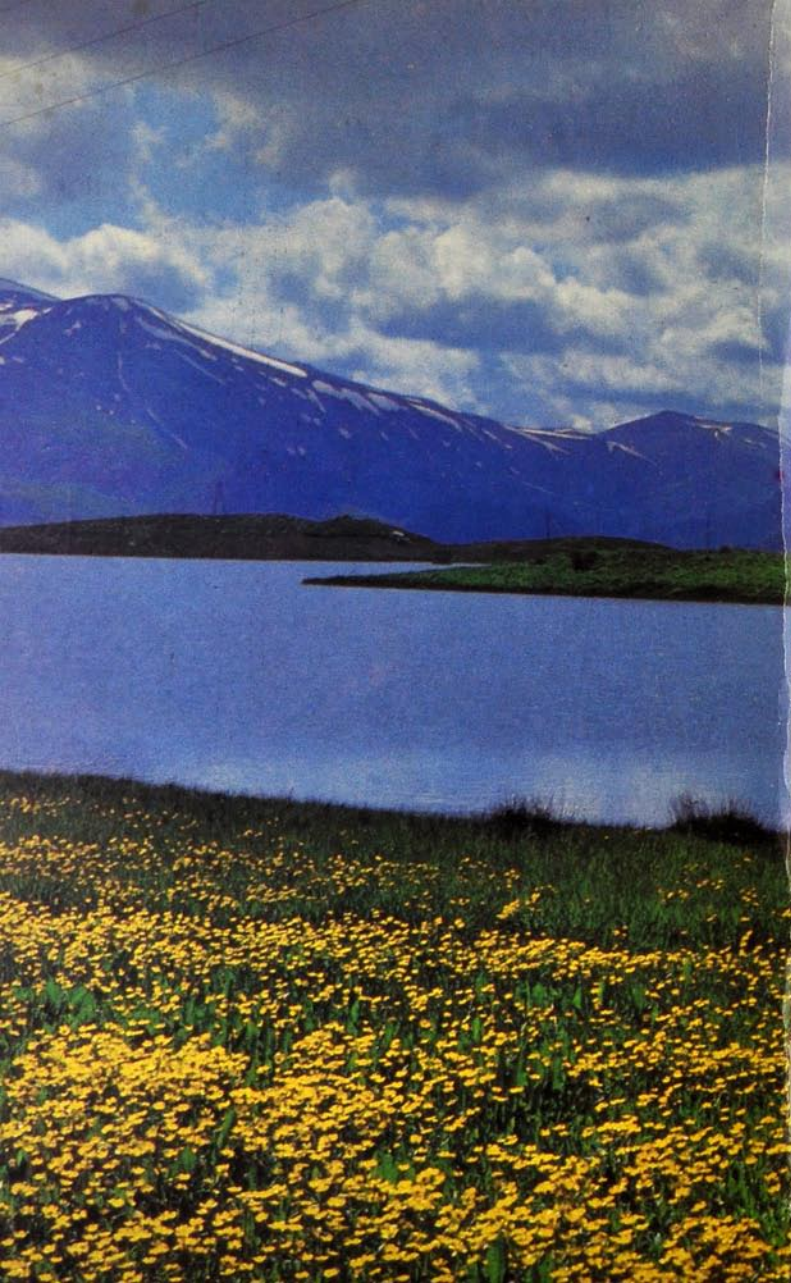

ନବମୀ

1989

92

Т5(2)

Н 76

«Биз һамымыз
бә'зи адәтләрин
нечә бајағылашдырылдыгынын
шаһиди олмушуг.
Бу да куја адамлары
мә'нәви чәһәтдән
сафлашдырмаг намина
едилirmiш...
Әмәксевәрлији, нәчиблији,
рәһмдиллији төрәннүм едән
«Новруз бајрамы»
дини бајрам
е'лан едилмишди.
Һалбуки баһарын кәлишинин
рәмзи олан бу бајрам
ерамыздан
чох-чох габаглар
гејд едилрди».

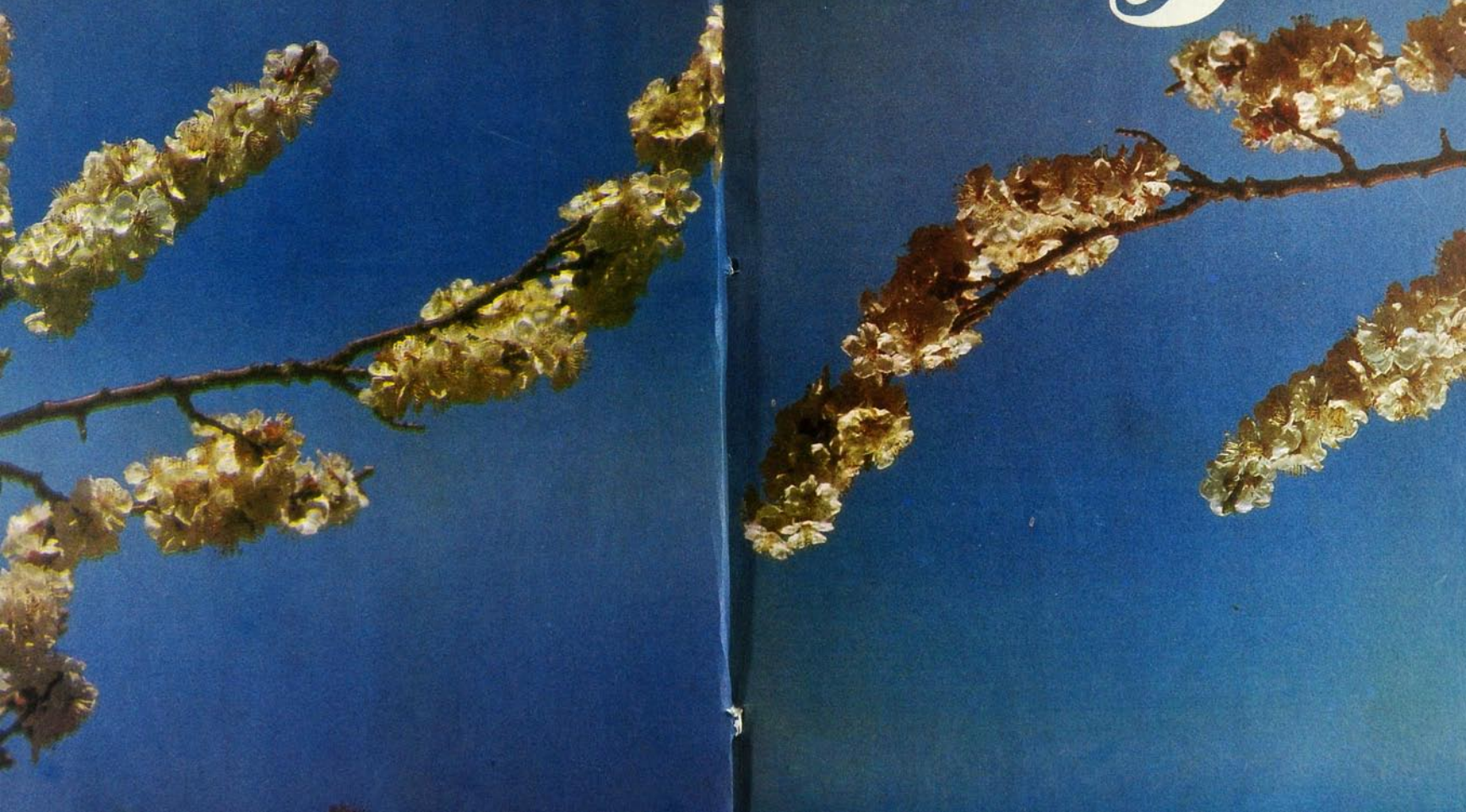
Азербайжан КП МК
пленумунун
(август 1988-чи ил)
материалларындан.

АРХИВ

Азербайджанская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. М.Ф. Ахундова

ମରୋୟା

Халларын лап тәдимләрден кәлиң чох көвәл вә маразлы бајрам-лары вардыр. Бу бајрамларда инсанлар һәмшә һәјәтын чәтинликлә-руһ жүксәклији илә вә әмәјә мәнһәбәтлә тәјд етсинлар.

Бајрам, тәбиш оларат, һәр халтын тарихән формалашмасынын, һә-јәт јолунун хуспејјәтләри, јашадығы өлкәнүн чографи өвәјјәти илә бағлы олур. Илимин тәқраролунмәз вә көвәлнилмәз һәдисләри дә бајрамларә вә тәсирини кәстәрмишдир. Бајрамнын меча кечирилмәси вә мәнәландырылмасында инсанларын мәнәви-психоложи аламы, әхлақи, дунја вә космик алам барәдәки тәсәвүрләри дә өз рол ојна-мыр. Бүтүн буларын тәсирини эн тәдим бајрамлардан тутмуш бил-лә, кәјим вә әләмә васитәләринин мухтәлифлијиндә, әнқиллијиндә, хуспеји милли форма рәнкарәнклијиндә көрмәк вә һисс етмәк мүмкүн-дүр.

Азәрбајҗанда Новруз эн тәдим бајрамлардан биридир. Новруз бајрамы халтын һәм дә бир чох мифоложи тәсәвүрләри илә дә бағлыдыр. Ушағлығда анам Зәһрадан ешитдијим бир рәвәјәт јадымдан чыхмајыб. Бу рәвәјәт Новрузун кәлмәси илә әләдәр иди. Ахы, күнаш јери даһа артыг ыздырмаға башладығы јаз күнлә-риндә һәлә ышың рутубәти чәкилмәмиш торпағын тојундан јәмја-шыл тәрәвәтли отларла јанашы, Азәрбајҗан классик вә халт поэзија-сында әсрләр узуну тәрәннүм олунмуш бәнөвшә дә баш талдырмаға башлар вә бу заман торпат нәфәс алырмиш кими бугланарды. Анам бу мәнәәрәни көрнәдә тәрибә бир һәсрәт вә севинчлә дөјәрди:

—Кәрәм Нәркиз ханыма иш вәриб, кәлиб анасы илә көрушсүн.
—Ана, даныш да, де көрәк Нәркиз ханым кимдир, Кәрәм ким-дир?—дәјә биз марагла сорушардыг. Анам бизим бошымызы сығал-лајыб һәзин сәслә данышарды:

—Кәрәм јералты дунјанын аллаһыдыр, өлүләр падаһыдыр. Нәр-кизи оғурлајыб ора апарыб, анча сөз вәриб ки, һәр јаз ону анасынын көрүшүнә бурахаҗат. Будур, о, кәлир, торпат да онун нәфәсилә иш-мир, нәфәс алыр, бугланыр...

Новруз бајрамы өзү-өзлүјүндә чохлу бу кими рәвәјәт вә мифләр доғурмушдур. Бу бајрам тәдимләрдән халт арасында күтләви ел шәнлији кими тәјд едилмишдир.

Ијирминчи илләрин ахырларында Совет Азәрбајҗанында ифрат солчлүлү тәсирләри нәтичәсиндә јенә Новруз бајрамына дини дамба басылмыш вә о, дәмәк олар ки, рәсмән тадаған олунмушду. Буна бахмајараг, о вахтдан бу күнә кими халт ону сөләриндә бајрам етмиш, чәришәнбәләри, бајрам күнләрини сәмәни, шәкәрбура, пахлава, ноғул-бадам, бәзәкли хончалар, рәнкләнмиш-бојанмыш јумурталарла кечир-мишдир. Бу фактын өзү Новруз бајрамынын һәјәтымыза нә эдәр дәр-рин ишләмиш олдуғуну нумајиш етдирир. Буна көрәдир ки, Азәрбајҗан Коммунист Партијасынын 1988-чи илиң ноябр ајында бу бајрам узариндән тадаған дамбаһыны сиlib атмасынын халт бөјүк севинч вә руһ жүксәклији илә таршылады.

Бүтүн тадағанларә бахмајараг, халт Новрузла әләдәр бир-бирин-дән әнқин, рәнкарәнк нәғмәләрини, адәтләрини, ојун вә тамашала-рыны јашада билмишдир. Танымыш фольклоршунасымыз, филоло-кија елмләри доктору, профессор Азад Нәбијевин бөјүк зәһмати нә-тичәсиндә мухтәлиф илләрдә јазыја алынмыш бу нүмунәләр торунуб сахланмыш вә бу күн охучуларә жүксәк тәртибатда тәтдим едилди. Китабдакы Новруз нәғмәләри, инамлары, адәтләри, ојун вә та-машалары бу бајрам барәдә кениш тәсәвүр јарәдыр.

Новруз бајрамына лајилли һәдијјә олан бу китаб ејни заманда бај-рамнын инсанларә вердији севинч вә мәнәбәти ифадә едир.

Бизчә китабдакы мүғәддимә вә бир сыра башла јазылар Новруз бајрамынын тарихи, һуманист вә оптимист маһијјәти барәдә, онун кечдији јоллар, мухтәлиф халтларын һәјәтындакы ролу һәзирдә оху-чуларә лазыми тәсәвүр вәрир. Китабда бајрам шәнликләринин букунку һәјәтлә, јенидәнјурма вә ашкарлыг дөврүнүн ирәли сүрдүју проблемләрлә тәбиш әләҗәси әкс олунмушдур. Әминик ки, тәсәврү-фат, сијәси-фәлсәфи, мәнәви-әхлақи мәсәләләр әбәттә ки, бајрам шәнликләри илә узви сурәтлә әләтәндириләмәк, мүәјјән арзулар, истәкләр дә доғаҗадыр.

Мирзә Ибраһимов.

Халт јазычмсы, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы.

Новруз, Новруз, ал Новруз!
 Новруз, Новруз, гал Новруз!
 Новруз, Новруз, хош калдин?
 Долу калдин, бош калдин?
 Гуру калдин, јаш калдин?
 Новруз, Новруз, хош калдин...

(Новруз нағмалариндөн).

Халгымзын мин иллөрдөн бәри ел арасында јашајан елә бајрамлары вар ки, јаранаркән нә бир сөзүнү, нә бир нағмасини јазја алыблар. Улу гајнаглардан сүзүлүб кәлән бир-бириндән ојағ, шух, ләтафәтли бу бајрам нағмәләри, даһа еркән көрүш вә тәсәвүрләрлә бағлы ајинләр, етигадлар, адәт-ән'әналәр, мәрасимләр, тамашалар нәсилләрин јаддашында јашајарағ әсләр, гәрнәләр ашмыш, кәлиб бу күнүмүзә гәдәр чатмышдыр. Јузилликләр долабында бу ел сөзү вә нағмәләринин нағши позуланы да олуб, бәнди унудуланы да... Лакин халғ чошгун бир јарадычылыгла нағмасинин позулуш аһәнкини, сөзүнүн унудулуш бәндини чилаамыш, бајрамларыны рәнкарәнк ојунлар, ачығ һавада кечирилән мејдан тамшалары, јаллылар вә чошгун рәгсләрлә бәзәмишдир.

Халгымзын белә бөјүк бајрамларындан бири дә Новруздур. Бу бајрам һәр ил март ајынын 20—21—22-дә (көһнә тәғвимлә 7—8—9-да) кечирилик. Новруз Шәрг халғларынын исламдан чох-чох әввәлки әкинчилик, мәһсул боллуғу етигадлары илә бағлы бајрамларындаидыр. XI әср әрәб тарихчиси Әбу Рејһан әл-Бируни Новрузу тәбиәтин ојанмасы, әкинчилик тәсәррүфатынын башланғычы кими көтүрүлән дүнјәви бајрам алдандырырды.

XI әср тарихчиси Низам-ул-Мүлк өзүнүн «Сиясәтнамә»синдә исе Новрузу јазын кәлиши илә бағлы күтләви халғ бајрамы кими тәғдим едир.

Даһа гәдимләрдә тәбиәтин ојанмасына хошбәхтлик вә сәадәт рәмизи кими бахан инсанлар јазын кәлиши, һаваларын јетиләшмәси, јени әкинчилик мөвсүмүнүн башланмасы, тәбиәтин јенидән чәланмасы, јашыллашмасы илә бағлы мүхтәлиф нағмәләр, ојунлар, мәрасимләр јаратмышлар. Бүтүн бу илкин, ибтидаи сәнәт нүмунәләри исе сонралар Новруз әтрафында чәмләмишдир.

Новруз мәрасими вә онун тарихиндән мүхтәлиф тәдигатчылар бәһс етмиш, бә'зилари ону јанлыш оларағ зәрдүштиликлә инкарләри исе ислам дини илә бағламаға чәнд кестәрмишләр. Лакин бүтүн чидди-чәндләрә бахмајарағ, Новруз нағмәләриндә динләрдән габагы тәсәвүрләр бүтүн ајдынлығы илә әкс олунмағадыр. Бу бајрамын динләрдән чох-чох әввәл гәдим инсанларын боллуғ, бәрәкәт, гүдсийјәт, әмәк, әкинчилик вә мәншәт һәјәты илә бағлы јарандығыны әкс етидрән солмаз шәфәгләри заман кечдикчә даһа гүдрәтлә шә'ләләнмәкдәдир.

Мә'лумдур ки, бүтүн динләр ону гәбул едән халғ арасында өзүндән әввәлки етигад вә тәсәвүрләри сарсытмаға чәнд кестәрмишдир. Гәдим әкинчилик бајрамынын ағибәти дә белә олмушдур. Зәрдүштилик бу мәрасими халғын һәфизәсиндән чыхармағын мүмкүн олмадығыны көрдүкдә она атәшпәрәст рәнқини вурмушдур. Тонгал јандырмағ, од үстүндән атланмағ вә с. кими ән'әналәрлә ону «өзүнүкүләшдирмишдир». Бу бајрамы рәғбатлә гаршылајан зәрдүштиләр бүтөвлүкдә онун Зәрдүштүн ады илә бағлы јарандығыны рәсимләшдирмәјә дә чәнд кестәрмишләр. Лакин бүтүн чәнд-

ләрә бахмажараг, гәдим әкинчилиг вә бәрәкәт бајрамының су культу илә бағлы, күнәши, күләји, јағышы чағырмаг, сәмәни көјәртмәк. ахыр чәршәнбәнин мүгәддәслији вә с. илә бағлы бир чох илкин тәсәвүрләри горунуб сахланмышдыр.

Ислам хадимләри дә әслиндә зәрдуштиләрин јолу илә кетмишләр. Илк әввәл ислам дини бу бајрамы јасаг е'лан етмиш, ләкин ону халгын һафизәсиндән силмәкдә ачиз олдуғуну көрдүкдә она өз ранкини вурмушдыр.

Зәрдуштиликдән вә исламдан габаг улу бабаларымыз бәс бу бајрамы нә вахтдан кечирмәјә башламышдыр? Көрәсән нечәдир бу бајрамын јашы? Гәдим бир түрк әсәтириндә бу суаллара белә чаваб тапмаг олур:

«Оғуз оғлу зағадә јашајанда гышдан јаман горхарды. Она көрә дә илин үч фәслиндә гыша тәдарүк көрәр, дүнјанын наз-не'мәтини зағадә јығыб кәтирәрди. Бир ил гыш узун чәкди. Оғуз оғлууну азугәси гуртарды. Чәрәсиз галан Оғуз оғлу Бөјүк чилләнин отузунчу күнү зағадан бајыра чыхды ки, јемәјә бир шеј тапыб кәтирсин. Нә гәдәр кәзди, доланды, һеч нә тапмады. Саггалы буз бағлады, әли-ајағы доңду. Кор-пешман евә гајыданда јолда бир гурд баласына раст кәлди.

—Оғуз оғлу, бу гарда-боранда һарадан кәлирсән?

Оғуз оғлу башына кәлән әһвалаты данышды. Илин ајларындан киләјәнди. Деди ки, елә ај вар јахшы доланырыг, елә ај вар ачыннан гырылырыг. Ајлары тәрифләди, ајлары јаманлады.

Үчү чәннәт бағды.

Үчү бизә јағды.

Үчү јығыб кәтирәр.

Үчү вуруб дағдылар.

Гурд баласы деди:

—Еј Оғуз оғлу, габагдакы јолајрычында сәни бир сүрү гојун, бир гучаг сүнбүл, бир чәһрә, бир дә әл дәјирманы көзләјир. Онлары алыб зағана апарарсан. Гојуну кәсиб әтини јејәрсән, јунундан чәһрәдә ип әјирәр, өзүнә палтар тикәрсән, дәрисини әјинә кәјәрсән. Сүнбүлүн дәнини дә әл дәјирманында чәкәр, унундан чәрәк биширәрсән. Јазә чыхарсан. Анчаг сәнә вердијим әманәтләрдән кәрәк муғајат оласан. Сүнбүлү вә гојуну өзүн артырасан. Гузулары әлинин үстүндә сахлајыб бөјүдәсән. Сүнбүлүн дәнини јерә сәлиб ону алынын тәри илә суварасан. Дедикләримә әмәл еләјә билмәсән, јашамаг сәнин үчүн чәтин олачаг.

Оғуз оғлу јолајрычына кәлди. Гурд баласынын дедикләрини көтүрүб зағадә кәтирди. Гышы кефи көк доланды. Јазда сүрүнү дағлара јайды, сүнбүлү торпага сәлди, кечә-күндүз сүрүләрин, сары сүнбүлүнүн гуллуғунда дајанды. Оғуз оғлуна бир боллуғ үз верди ки, кәл көрәсән. О күндән Оғуз оғлу бүтүн или ишләди. Гурд баласына раст кәлдији Бөјүк чилләнин отузунчу күнүндән исә бајрама һазырлашмаға башлады. Илин ахыр беш күнүнү једи, ичди, чалды, чағырды, гоһума-гоншуја бајрама кетди».

Дәјирләр оғузлар елә о вахтдан һәмин күнү ән әзиз бајрамларындан һесаб еләмишләр. Елә о күндән Оғуз оғлунын һәјәтында јени күн башламыш, о күнә Новруз адыны верән Оғуз оғлу ону һәр јаз бајрам етмишдир. О күндән Новруз халг арасында фирван јашајыша, боллуға, бәрәкәтә, јарадычы әмәјә чағырыш рәмзи-иә чеврилмишдир.

Елә о күндән халг бајрама гырх күн галмыш һазырлыг, тәмизлик ишләринә башламыш, өзүнүн «Новрузгабағы нәғмәләрини»

жаратмышдыр. Бу нәгмәләрдә байрама гәдәр шумун баша чатмасы, гоюн-гузунун жаза саламат чыхарылмасы, дөдүн уғурлу кеңирилмәси, дөләмәнин, судун, этин, жағын, пендирин бол олмасы вә с. арузанмышдыр. Байрам күнләриндә гыз-кәлине байрам донлуғу үчүн ип әжирән чәһрәжә, евдә күзәрәниҗ рәмаи олан нәһрәжә, «гонча күлдү, хонча күлдү» халылар тохуҗан ханаҗа нәгмәләр гошулмушдыр.

Байрам күнләриндә охунан Новруз нәгмәләри мөвзу, мазмун хүсусиҗәтләринә кәрә зәнкин вә рәнкарәнкдир:

Ачды чичәк,
Кәлди јаз,
Ејләди дағлар
Аваз,
Ғар үзәри
Сәм олду.
Ғәр төрәф
Сәм-сәм олду.—

дејән халҗ јазын кәлишини хәбәр верән бу илк јаз күлдүнү сонрақы тәсәвүрләрдә «дәрәләр дәрманы» кими вәсф еләјир:

Дағда чичәк,
Сәм-сәмин.
Бағда чичәк,
Сәм-сәмин.
Бәјаз күдүм,
Наз күдүм,
Дәрә дәрман
Јаз күдүм.

Новруз нәгмәләриндә динләрдән чох-чох бағаҗкы тәсәвүрләр, тәбиәт вардығларыны инсан чилдиндә тәсәвүр етмәк кими ани-мист бахышлар өз әксини тапмышдыр. Бу бахымдан Новрузда кәлән думаны дағымтағ үчүн сөйләнән нәғмә марағ доғурур:

Думан, гач, гач,
Рүбөндүвү ач, ач,
Күрөјивү дағларам,
Ғајсағына
Јағ чәкөрәм,
Јағларам,
Јараларыву
Бағларам,
Сәни јолдан
Сахларам...

Инсаила думан арасындакы мұқалимә әслиндә тәбиәт гүввәсини өзүнә табе етмәк истәјәнлә табе олмајан арасындакы мұқалимә-дир. Бурада јенә инсан тәбиәт гүввәси үзәриндә һөкман олур. Инсан Думаны горхузур ки, чәкилиб кетмәсә ону чәзаландыра биләр:

Күн бабам,
Од атында,
Од булут
Ғанадында.
Јел бабам
Јел атында
Јеллизин ғанадында
Сәсләсәм
Дағдан кәләр,
Бағчадан, бағдан

Кәләр...

Думан гач, гач,
Рүбөндүвү ач, ач...

Мәтнин чағырыш вә мұқалимә системи «Күн чых, күн чых» нәғ-мәсинин мазмун чалары илә аналоги уғуңлуғ доғурур.

Байрамнын бүтүн этнографик чизкиләри Новруз нәгмәләриндә өз әксини тапмышдыр. «Сәмәни», «А јел баба, јел баба», «Илдә кө-јәрдәрәм сәни», «Году-году», «Јағыш кәлир» вә с. кими нүмунәләр, байрамы шух кеңирмәк истәјән халғын арзусуну ифадә едирсә, «Һәчәләр, һүчәләр» нәғмәсиндә байрам деталларынын бүтөв лә-һәләри әкс олунур.

Ғәчәләр, һүчәләр,
Узанар күндүзләр,
Ғысалар кечәләр,
Салланар торбалар
Вачада,
Ушағлар пәј истәр
Учада:
—Ханым бачы, дурсана,
Торбаны долдурсана...

Новруз нәгмәләри ичәрисиндә Ғышын гуртармасыны, Јазын кәлмә-сини арузлајан нәгмәләр хүсуси јер тутур. «Ғары илә Мартын де-јишмәси»ндә исә бүтөвлүкдә ики рәмз—Ғышла Јаз ғаршы-ғаршы-ја дајанмышдыр. Ғыш нә гәдәр сәрт, амансыз олса да, Јазын ира-дәси ғаршысында мәғлуб олур. Ғарынын севинчи јерә-көјә сығмыр:

Әлдән алдын
ЈорҒаным,
Дәрә дүшдү
Оглағым,
Борча кетдим
Самана,
Пислик ғалды
Јамаһа,
Март көзүвә
Бармағым,
Чыхды јаза
Оглағым.

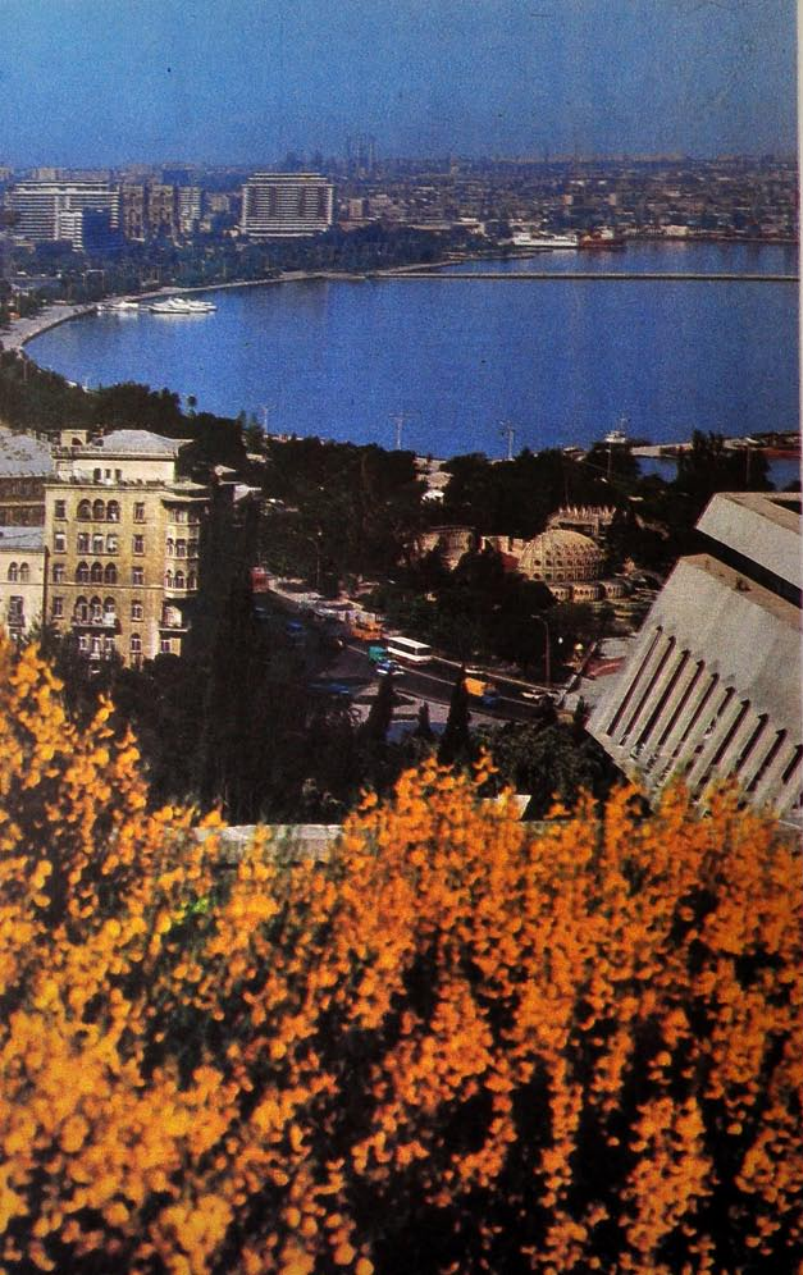
Новруз байрамында халҗ арасында бир-бириндән рәнкарәнк ојун вә тамашалар көстәриләрди. Бунлар ичәрисиндә ат чапма, ох ат-ма, ғылынч ојнатма, кәмәнд атма, зорхана, әјләнчә, кәндирбаз, сым пәһләваны, масгара, гарачы вә фәрди тамашалар хүсуси јер ту-турду. Һәмин тамашаларда охунан нәғмәләр өзүнәмәхсус ојнат вәзнә маликдир.

Халҗ өзүнүн һојат, сағламлығ, тәмизлик, эмәк вәрдиши илә бағ-лы бир чох ајин, етигад вә мәрәсимини Новрузла бағламыш, бе-ләкликлә дә онларын ел ичәрисиндә кениш јајылмасына вә күтләви-ләшмәсинә наил олмушдыр. Новруз башдан-баша руһ јүксәклији, эмәк чошғунлуғу, торпаға, инсана мәнәббат байрамыдыр. Бу байрамда һамы өзүнә тәзә палтар алар, тәзә палтар тикдирәр. Ғыз-кәлине тәзә чәкмә, ғырмызы дон кејдирәрдиләр.

Новруз адәтләриндә улу бабаларымызын ән мүдрик дүнјакөрү-шү—һуманист бахышлары, һәлим, тајғыкеш тәбиәти өзүнү кестә-рир. Бу нүмунәләрдә халҗ кикијенасынын әһәмијјәти, онун тәбдиғи, јахшылығ, хејрхәһлығ, Вәтәни севмәк вә с. кими јүксәк мәнәви-әхлағи кејфијјәтләр әкс олунмушдыр.

Новруз байрамынын даһа шән вә тәнтәнәли кеңирилмәсиндә Новруз тамашалары вә ојунлары хүсуси јер тутур. «Әкәндә јох,

бичәндә юх, рејәндә ортаг гардаш, «Коса-коса», «Кәндирбаз» вә «Сим пәйләваны» тамашалары, оиларча халг ојуилары Новруз шәнликләри барәдә тәсәввүрләримизи даһа да кенишләндирир. Јазын кәлишини сәбирсизликкә көзләјән халг «Коса-коса»да јаратдыгы рәмзләрдә өз истәјини дузул бир күлүшлә, мәнәртлә ифадә едир.

Новруз этнографик һајаты Азәрбајжан халгы үчүн сәчијәви олан сурф милли елат һајатыдыр. О һәр чүр дини-мистик вә мүлкәдар дәбдәбәсиндән узагдыр. Бу һајат бүтүвлүкдә М. П. Вагифин образлы шәкилдә ифадә етдији:

Халг батыб ноғула, шәкәрә, гәндә,
Бизим евдә ахта, зогал да Јохдур—

дејән Азәрбајжан кәндлисинин етник-фәлсәфи дүнјәсыдыр. Новруз шәнликләри дәбдәбәдән чох тәбилији, сәммимилији илә сәчијәвидир. Новруз торпага, ону севмәјә, әзизләмәјә, торпагдан даһа бол не'мәт көтүрмәјә чагыран әмәкчи халгын бајрамыдыр. Халг Новрузу башдан-ајага тој-бүсата чевирәрди.

Ахыр чәршәнбәдә шам јандырылар, хонча дүзәдиләр, тонгал галанар, һәрә бачардыгы кими Новруза һазырлыг көрәрди.

Һәлә чыдырчы вә хәбәрчи чәршәнбәләр әрәфәсиндә халг евдарлыгга бағлы тәмизлик ишләријлә мәшғул олар, јорған-дешәји, ев әшјаларыны күн алтына төкүб чырпар, тәмизләр, евләри рәнкләјәр, бағлар, бағчалар саһмана салынар, ағачларын, күл колларынын артыг зоглары косиләр, халча-палаз јуууларды. Ағач дибләри белләнәр, су архлары тәмизләнәр, бағлар суланарды.

Ахыр чәршәнбә даһа тәнтәнәли кечириләрди. Новруз ширниләри бишириләр, хончалар бәзәјәрдиләр. Ахыр чәршәнбә вә Новруз күнләринә гәдәр апарылан бүтүн бу тәмизлик ишләринин сағламлыгга һәмишә мүсбәт тәсири олмушдур.

Базарлар габағында јумурта дејүшдүрәнләр јығышар, «сәрин су вар сәврәри» дејәнләр су бардағларына гырмызы бағлајыб јенә мејданлара чыхардылар. Евләрдә, мејданчаларда Јазын рәмзи олан сәмәни көјәрдиләр, тахчалара, рафләрә дүзүләрди. Ил һәмин күнләрин мүәјјән саатында тәһвил оларды. Көһнә тәғвимә көрә һәр ил бир һејван үстүндә оларды. Новруз әрәфәсиндә илин һансы һејван үстдә тәһвил олмасы, онун шәрһи әтрафында узун-узуда мүбәһисләр оларды.

Новруз сүфрәси халгын ән милли сүфрәсиндир. Бураја әсәсән милли јемәкләр, аш, ширнијјат, говурға, дәпә вә с. гојулар, сүфрәдә шам јандырыларды. Хушкәбәр милли рекионларда јеттишән мәһсуллардан ибарәт олар—бадам, пүстә вә с. сүфрәләри бәзәјәрди.

Умумијјәтлә сүфрәдә једди чүр мејвә оларды.

Бајрам сүфрәси Новруз шамлары јандырылдыгдан сонра ачыларды. Аиләнин бүтүн үзвләри сүфрә гырағында әјләшәр, бајрам хәрәкләриндән јејәрдиләр.

Новруз ахшамы түфәнк атмаг да дәбдә иди.

Бајрам ахшамы бачалардан торбалар салланар, гапылара папаг атылар, хош хәбәр ешитмәк үчүн гапылар пусулар, ушағларын шән нәгмә сәсләри бир-биринә гарышарды.

Новруз шәнлији кечә јарысынадәк узанарды. Чаванлар ашыг ашыг ојнар, нүңү кедәр, хан-хан ојнајардылар.

Новруз күнләриндә јахын адамлар, гоһум-гардаш бир-биринә гоннаг кедәр, әзиз адамларына биширдикләри бајрам ширниләриндән апарардылар. Нишанлы гызлара Новруз пајы көндөрмәк дә дәбдә иди. Оғлан евинә дә Новруз сүфрәси гајтарыларды. Бүтүн буилар

нечә адамлар, гоһумлар арасында меһрибанлыг, хош үнсиджәт до-
гурар, јахшы әһвали-руһиджә јарадарды.

Новрузун илк дөрд күнү илин фәсилләрилә әлагәландириләрди.
Биринчи күн күнәшли кечәсәди, демәк јаз јахшы кечәчәкди. Икин-
чи күн јағмурду олсајды. Јаз јағмурлујду. Үчүнчү вә дөрдүнчү
күнләр јазын вә пәјызын нечә кечәчәгини билдирәди. Әкәр Новру-
зун үчүнчү вә дөрдүнчү күнүндә јағыш олсајды адамлар Году дү-
зәлдәб мејданларда кәзәр вә күнәши чағыран нәғмәләр охујарды-
лар:

Годуја гајмаг көрөк,
Ғаблара Јајмаг көрөк,
Году күн чыхармаса,
Көзләрин олмаг көрөк,
Јаг верин Јағламага,
Бал верин Балламага,
Году күлмөк истәјир,
Ғојмајын агламага.

Бајрама гырк күн галмыш башлајан Новруз шәңликләри мар-
тын ахырына (көһнә төгвимлә орталарына) гәдәр давам едәрди.

Новруз сәрһәд билмәјән, чох кениш рекионда јајылан, јазын
кәлмәсини, јени әмәк мөвсүмүнүн башланмасыны вәсф ејләјән бө-
јүк ел бајрамыдыр. Бу күн о тајлы-бу тајлы Азәрбајҗанла јана-
шы, Орта Асија, Әфғаныстан, Пакистан, Иран, Түркия вә башга
өлкәләрдә јашајан јүз милјонларла әһмәткеш Новрузу өзүнүн ән
әзиз бајрамы кими гејд едир.

Тәссүфлә демәк лазымдыр ки, узун мүддәт—шәхсиджәтә пәрә-
тиш дөврүндә вә ондан сонрақы дурғунлуғ илләриндә республика-
мызда бу бөјүк ел бајрамы үзәринә дә мүәјјән әсәссыз гадағалар
гојулмушду. Ләкин бу күн бөјүк севиңч вә разылыгла демәк ла-
зымдыр ки, Азәрбајҗан КП МК-нын Август (1988) пленумундан
сонра республикамызда јенидәнгурма вә ашкарлығ шәрантинин
јаранмасы, дилимизә, мәдәнијјәтимизә, адәт вә ән'әнәләримизә јүк-
сәк ленинчи мөвгедән јанашылмасы илә бағлы Новруз бајрамы дә
«ағ ләкәләрдән азад олмушду». Елин бу әзиз бајрамыны бүтүн
тәмтарағы—нәғмәси, тамашасы, тоју, бүсаты илә охучулара тәг-
дим етмәк имканы јаранмышдыр.

Халгын дилинә, бајрамына, адәт-ән'әнәсинә көстәрилән бу бөјүк
ғәғнә дәрин разылығ вә миннәтдарлыгла гаршылајан јүз мин-
ләрдә азәрбајҗанлы бу әзиз бајрам күнләриндә бир ағыздан дејир:

—Хош кәлмисән, елин әзиз бајрамы!..

Азад **НӘБИЈЕВ**,
профессор.

НОВРУЗГАБАҒЫ НӘҒМӘЛӘР

Ағзымдады нубары, дады
Новруз кәлиб гапыдады.

Чобан нөгмәләри

Салам-әлејк сај бәјләр*
Новруз кәлир, јеј бәјләр?
Сајачыны һајлајын,
Сајалары сајлајын,
Сај бәјләрдән сај алын,
Пајламагчыи пај алын,
Новруз кәлир, сај бәјләр,
Новруз кәлир, јеј бәјләр!

Салам-әлејк, сај бәјләр,
Бир-бириндән јеј бәјләр.
Саја кәлди кәрдүңүз,
Салам верди, алдыңыз,
Алы тәпәл гузуну
Сајачыја вердиниз.

Сиз сајадан горхмусуз,
Сәфа јурда гонмусуз,
Сәфа олсун јурдунуз,
Уламасын гурдунуз.
Ач кетсин аваныңыз,
Тох кәлсин чобаныңыз...

Бу саја јахшы саја,
Һәм чешмәја, һәм чаја.
Һәм Үлкәра, һәм Аја.
Һәм јохсула, һәм бәја
Бу саја кимдән галды?
Адам атадан галды...
Адам ата кәләндә,
Гызыл өкүз дуранда,
Гызыл бугда битәндә,
Дүнја биннәт аланда,
Муса чобан оlanda,
Шишлијимиз еркәчди.

Онун дәрди улудур,
Ашыглыгы гурудур.
Учасы гижмәтлидир.
Габыргасы дадлыдыр.
Габырга ичрә пәрдә
Салмаз адамы дәрдә.
Пәрдәси ики рәнқидир.
Бөјрәк она дирақидир.
Алтымыш аршын габырсаг,
Бир-биринә улғашыг.

Әзәл атасын дејим,
Соира анасын дејим.
Гојун вар кәра кәзәр,
Гојун вар күрә кәзәр,
Кедәр дағлары кәзәр,
Кәләр евләри бәзәр.

54242

*Сајачы мәрәсиминин башчысы.

Азербайджанская
республиканская
БИБЛИОТЕКА

Кәрәсиди гојуну.
Күрәсиди гојуну.
Дағлары биз кәзирик,
Ярәсиди гојуну.

Нәнәм, гојунун гарасы,
Гырхлыгы полад парасы.
Јаз күнү дәләмәси,
Јај күнү күрәмәси,
Гыш күнү говурмасы..

Нәнәм, а шишәк гојун
Јуну бир дөшәк гојун.
Буламаны бол елә
Гырылды ушаг гојун.

Нәнәм, а сачаг гојун,
Бинадән гачаг гојун,
Сәнә јаман баханын
Көзүнә бычаг гојун.

Нәнәм гумрал тат гојун,
Илдән-илә арт гојун.
Балалар өлмәкдәдир
Өлмә сән намәрд гојун.

Нәнәм а кәлин гојун,
Гузула тәлин гојун.
Јијән сәнин учундан
Кәтириб кәлин гојун.

Нәнәм а күрдү гојун,
Отдады, дурду гојун.
Ај гаранлыг кечәдә
Көрүбдү гурду гојун.
Нәнәм а нарыш гојун,
Јуну бир гарыш гојун.
Чобан сәндән күсүбдүр,
Сүдү вер, барыш гојун.

Нәнәм боз, ала гојун,
Јолда сузала гојун.
Јијән сәнин учундан
Көзәл гыз ала гојун.

Нәнәм а гашга гојун,
Миннисән ешгә гојун,
Јијән сәнин учундан
Чыхыбды көшкә* гојун.

Нәнәм а сәкил гојун,
Белиндә кәкил гојун.
Ај гаранлыг кечәдә
Архача чәкил гојун.

*Көшк—дөјүш

Нәнәм гојуну кәлини,
Овшара кәлмәз јелини.
Ону саған кәлини
Хыналајым әлини.

Чобан гојуну көтүрәси,
Ону дәрәјә јетирәси,
Ағ биләкли кәлииләр
Сығым-сығым дәрәси,
Ағбирчәкли гарылар
Булујум-булујум дәрәси.

Нәнәм а кәјчә гојун,
Кедәрсән өјчә гојун.
Јијән сәнин учундан
Доланар бәјчә, гојун.

Нәнәм а гәмәр гојун,
Гузусу әмәр гојун.
Јијән сәнин учундан
Бағлајым кәмәр, гојун.

Нәнәм а гызыл гојун,
Јоллара дүзүл, гојун.
Өлмәмисән, галмысан,
Галасан јүз ил, гојун.

Нәнәм гојунун узуну,
Дөшдә бәсләр гузуну,
Сағына јатар көзләр,
Солуна јатар бозлар,
Әли чанаглы гызлар
Гојунун јолуну көзләр.

Нәнәм гарагаш гојун,
Гарлы дағлар аш, гојун.
Ај гаранлыг кечәдә,
Чобана јолдаш гојун.

Учу јаныг көсөв илә,
Боз көпәји дәрәси,
Гарабашлы боз көпәк
Јери гојунә дәрәси.

Хырдача-хырдача гызлар
Әли хыналы гызлар,
Әлләриндә чанаглар,
Баранин јолун көзләр.

Гојунун өзү кәлди,
Доланды дүзү кәлди.
Чобанын гучағында
Бирчә чүт гузу кәлди,
Де бәјрама нә галды?
Нә галды, нә галмады?
Бир әлличә күн галды.

Әлли күнү сә, өтүр,
Гармала гузу көтүр!

Нәнәм а халлы кечи,
Мәмәси баллы кечи,
Уча гаја башында
Тутубду жаллы кечи.

Нәнәм гојунуи ағы,
Кедәр доланы дағы,
Бичәр гара гијағы*,
Ичәр сәрин булағы.

Хырдача-хырдача чәпишләр,
Јовшанын башын дишләр,
Кедәр јајлаға јајлар,
Кәләр аранда гышлар.

Чан гузу, чаным гузу,
Түкү галыр гырмызы,
Әбришим телли гузу,
Гонурду онун көзү,
Бири кәлинии олсун,
Бири чобанын пајы,
Үзүн ағ олсун, чобан,
Чанын сағ олсун, чобан.

Гарылар тутар јағы,
Кәлин јејәр гајмағы,
Илла ки, гајғанағы,
Чобана вурар дағы.

Нәнәм а татар кечи,
Гајада јатар кечи,
Гышы сојуг кәләндә
Баласын атар кечи.

Јејәр-јејәр кәришәр,
Алнын вурар, дөјүшәр,
Бујнузу бурма-бурма,
Јуну вар јерлә сүрүмә
Зинһар гојуну вурма,
Гојунсуз јердә дурма,
Гојунлу евләр көрдүм,
Гурулу јаја бәнзәр,
Гојунсуз евләр көрдүм,
Гурумүш чаја бәнзәр.

Әлли күнүн кечәси,
Сағмал, субај сечәси,
Сајан јағыш јағасы,
Сармашыг от битәси,
Гузу гујруг тутасы,
Оғлаг иртмәк атасы,
Күрәсиндән, ағындан,
Өлдүрмүсүз сағындан.

*Гара гијаг—от нөвүдүр.

Гојун надэн хасил олду?
Кимја жарпагындан.
Бизимчүн дэ кәтирин
Говурмасындан, жагындан.

Гыса-гыса каланин
Гысначагы дар олсун.
Баса-баса каланин
Басмачыгы бәрк олсун.
Сизин дэ дамагыңыз чаг олсун
Огул-гызыңыз саг олсун.

Нарамы кәлди,
Бәнәк, а бәнәк.
Гојуну басды,
Бәнәк, а бәнәк.
Бәнәк һа, а бәнәк һа,
Бәнәк һа, а бәнәк һа.
Сәһәр ертә јел әсди,
Әсди сәбрими кәсди,
Бәнәк һа, а бәнәк һа!
Бәнәк һа, а бәнәк һа,

Сујун булагда галды,
Бәнәк һа, а бәнәк һа.
Јалын јалагда галды,
Бәнәк һа, а бәнәк һа.
Бәнәк һа, а бәнәк һа.

Елләр арана көчдү,
Бәнәк һа, а бәнәк һа.
Нарајлады кәлмәдин,
Чобан јайлагда галды,
Бәнәк һа, а бәнәк һа,
Бәнәк һа, а бәнәк һа...

Ала, кәрә тајын көрдүм,
Сары күрә тајын көрмәк кәрәк.
Гара кәрә тајын көрдүм,
Гумрал шишәк, тајын көрмәк
кәрәк.

Гара күрә тајын көрдүм,
Өзүнү көрмәк кәрәк.
Сары кәрә тајын көрдүм;
Гумрал кәрә, тајын көрмәк
кәрәк...

Гојунсуз јердә дурма,
Гојунлу евләр көрдүм.
Гурулмуш јаја бәнзәр,
Гојунсуз евләр көрдүм,
Гурумуш чаја бәнзәр.

Бәнәк һа а бәнәк һа...

Чобан нөгмәси

Сајгач нөгмәси

Јејәр-јејәр кәришәр,
Алын вурар, дејүшәр.
Бујнузу бурма-бурма,
Јуну вар јернә сүрмә.

Гојуну үчү кәлди,
Доланды көчү кәлди.
Сүрүнүн габагында
Бир ала кечи кәлди.

Нәнәм гојуну ағы,
Доланды кәлди дагы.
Чобана чарыг багы
Гызлара чәһиз ағы...

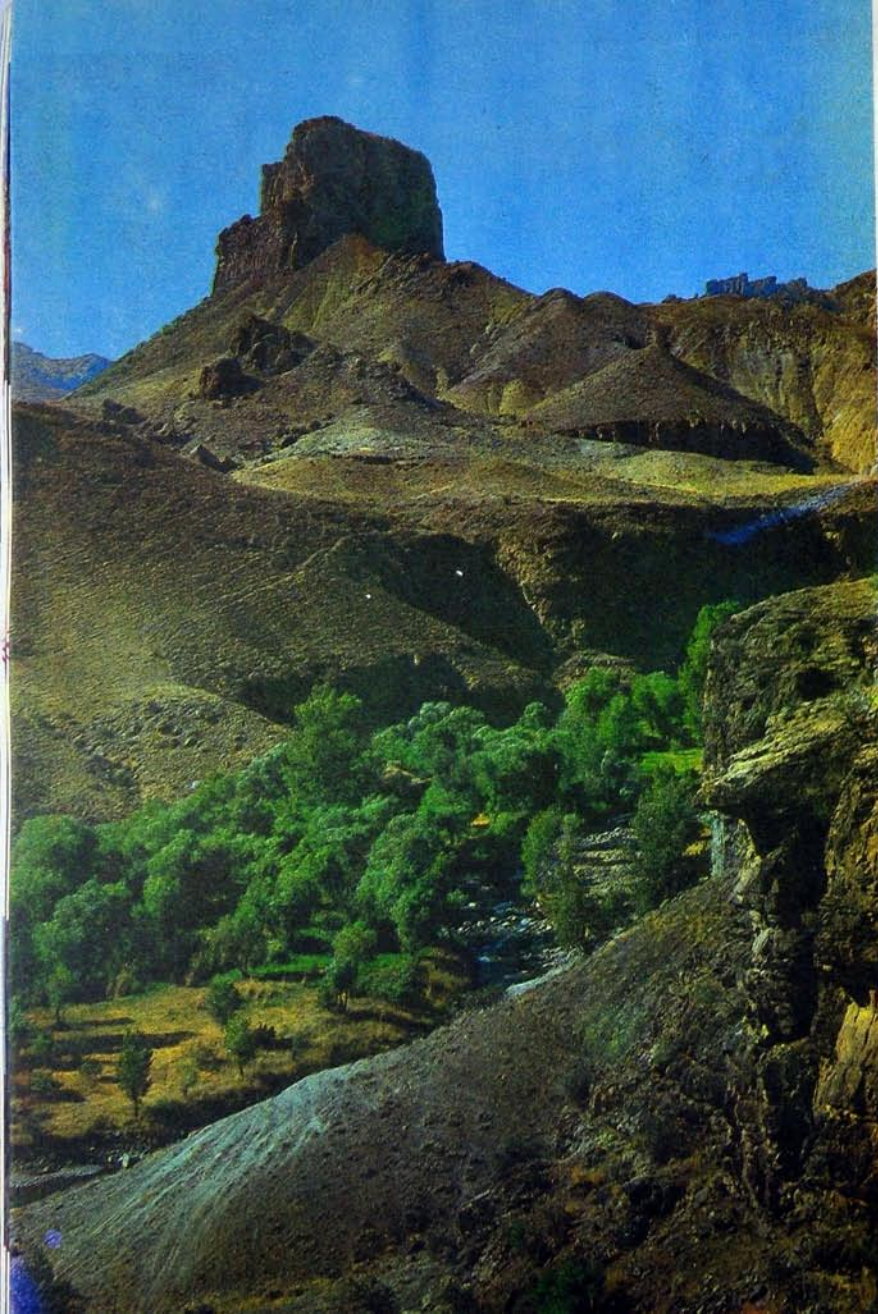
Әзизим баһар бары,
Шириндир баһар бары.
Кәсмә әмлик гузуну,
Гој кәлсин баһар, бары.

Көјдәки көј булудлар,
Јорганыдыр чобанын.
Јасты-јасты тәпәләр
Јастығыдыр чобанын.
Јумру-јумру гајалар,
Јумругудур чобанын.
Әлиндәки дәјәнәк,
Галханыдыр чобанын.
Јанындакы боз көпөк
Јолдашыдыр чобанын.
Ағзы гара манавар
Дүшмәнидир чобанын.

Сүрүләр јелә дүшдү,
Јел вурду, селә дүшдү.
Пис көзә тикан батсын
Гојунум дилә дүшдү.
Бириндән һеч кәләр,
Һечиндән беш кәләр,
Бешиндән он беш кәләр,
Саја үстү гојунумун.
Сајаја пәј дүшәр,
Обаја һај дүшәр.
Пис нәфсдәр чатданар,
Јаман көздәр партданар.

Нәнәм гојуну ағы
Кәдиб доланар дагы.
Нәнәм јунундан тохар
Кәримә туманбагы.
Гыздара чәһиз ағы,
Чобана чарыг багы.
Кәлино верәр
Нәһрә јагы.
Әл гајмагы
Ал јумурта гајганягы.

Гојунла кечинин дејишмәси

Сајачы нөгмәси

Гојун дејәр мән ордан һеч дојмарам,
Пајыз олду, јердә чәр-чөп гојмарам,
Һәр бир еви јунум илә бәзарам,
Ағыр-ағыр халыларым вар мәнним,
Күллү-күллү халчаларым вар мәнним.

Кечи дејәр мәнним сүдүм малһамдир,
Гавала чәкилән мәнним дәримдир,
Үч ај ғыш өлмәрәм, аллаһ кәримдир,
Шејтан-шејтан балаларым вар мәнним,
Гәлби-гәлби гајаларым вар мәнним.

Новруз кәләр јајыларыг дүзләрә,
Сәрт бахарыг зәһәр јаған үзләрә,
Биз кәрәјик ханымлара, ғызлара
Нечә-нечә көздәјәним вар мәнним,
Новруз кими сөз дејәним вар мәнним.

Салам-әлејк сај, бәјләр,
Бир-бириндән јеј бәјләр,
Дөлүм мајалы олду,
Новруз тез кәлди, тез кәлди,
Сајам сајалы олду,
Новруз тез кәлди, тез кәлди.

Салам-әлејк, сај бәјләр,
Бир-бириндән, јеј бәјләр,
Сај верин сајачыја
Пај верин сајачыја
Сајам човғуна дүшдү,
Сајам совғуна дүшдү,
Новруз кәләр, јаз олар,
Шахта-човғун аз олар,
Сајалар дүз-дүз олар,
Сүрүләр јүз-јүз олар
Сај верин сајачыја,
Пај верин сајачыја...

Салам-әлејк сај бәјләр,
Бир-бириндән јеј бәјләр,
Сајамы кәтирмишәм
Сајыны итирмишәм,
Гузусу сајалы бәјләр,
Күд үзү һајалы бәјләр,
Гурумасын көлүнүз
Үзә күлсүн дәлүнүз,
Гурумасын сујунуз,
Кәдәлмәсини бојунуз,
Сајаныз үстә кәлсин
Үстүндә пүстә кәлсин,
Һај верин сајачыја,
Пај верин сајачыја,
Гапыныз һајлы олсун,
Сајаныз пајлы олсун,
Пај вердиләр сајачыја,

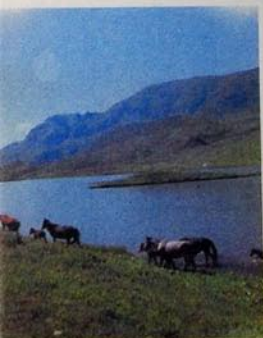
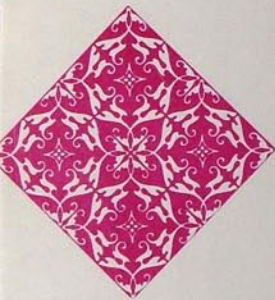

Нечэ сакил гузуру,
 Нечэ бакил кечини.
 Еркэчин асмасыны,
 Гумралын басмасыны.
 Пай вердилэр саячыја:
 Сая вердилэр саячыја—
 Жолун жол олсун, сая
 Саям бол олсун, сая.
 Саям дөјдү доггаздары
 Саям өјдү доггаздары
 Сүрүлөрдөн пай алды,
 Сая бөјлөрдөн сая алды.
 Гојунлу евлөр көрдү
 Гурулмуш јаја бөңзөр.
 Гојунсуз евлөр көрдү
 Гурумунш чаја бөңзөр.
 Гојунсуз евлөра сая верди
 Фатыја, Маһыја маја верди.
 Гојунсуз евлөрдө саялар
 саяланды.
 Саячы сая алыб, сая вериб
 Обаны, улусу аяланды.

Калинлар дајанды доггазда,
 Саялар охунду һәр јазда:
 —Салам-элејк, сая бөјлөр.
 Бир-бириндөн јеј бөјлөр
 Саямы кәтирмишәм.
 Саяны итирмишәм.
 һај верин саячыја,
 Пай верин саячыја
 Гапыңыз һајлы олсун,
 Саяныз пайлы олсун...

Һо-Һо, һо-Һо, өкүзүм,
 һо-Һо, һо-Һо, өкүзүм.
 һо-Һо, һо-Һо, өкүзүм.
 Буду бүтө өкүзүм...
 Бир һарыш торпаг галыб
 һо-Һо, һо-Һо, өкүзүм,
 һо-Һо, һо-Һо, өкүзүм.
 Буду бүтө өкүзүм...

Број, број, број,
 Број, број, број...
 Торпага атдым туму,
 Број...
 Кејәр сәмәним, број,
 Дөјәк сәмәни, број...
 Број, број, број,
 Број, број, број,
 Број, број, број...

КҮЧ ВЕР, ҺО...

Ehhe, ehhe күч вер, һо,
 Аға Һардаш, күч вер, һо,
 Күч вер һо, күч вер һо...
 Күч вер һо...
 Авалым дүздә галыб
 Күч вер һо,
 Күч вер һо...
 Күч вер һо,
 Күч вер һо...

ҺУШ ҺО

Ала кәлим һуш, һо,
 Гара кәлим, һуш һо...
 Ана кәлим һуш һо,
 һуш һо, һуш һо,
 һуш һо,
 һуш һо...
 һуш һо,
 һуш һо...
 Әкин јерим сут олду,
 Гангал басды ут олду,
 һуш һо,
 һуш һо...
 һуш һо...
 һуш һо...
 Торпағым овут олду,
 Тохумум говут олду,
 һуш һо.

Һуш һо...
 Гара нәрим һуш, һо,
 Ала кәлим һуш һо...
 һуш һо
 һуш һо...

Өкүзүм, маралым, һүтә,
 Галды авалым, һүтә...
 һүтә, һүтә, һүтә, һо,
 һүтә, һүтә, һүтә, һо...
 Күн кетди, јағыш кәлди;
 Кәл кәлчә кәлим, һүтә,
 һүтә, һүтә, һүтә, һо,
 һүтә, һүтә, һүтә, һо...

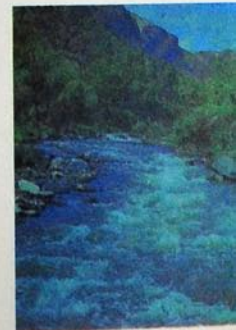
Әкинчи
 нәгмәләри

ҺҮТӘ, ҺО...

ТОРПАГА
 АТДЫМ ТУМУ...

ЈЕЛ КӘЛДИ ҺО,
 ЈЕЛ КӘЛДИ...

Һуша, һуша, өкүзүм,
 Сел кәлди, һо, сел кәлди.
 һуша, һуша, маралым
 Јел кәлди, һо, јел кәлди.
 һуша, һуша өкүзүм,
 Јел кәлди һо, јел кәлди.
 һуша, һуша, чейраным,
 Гар кәлди һо, гар кәлди.

Һуша, һуша, маралым,
Сел кәлди һо, сел кәлди,
Һуша, һуша чејраным,
Јел кәлди һо, јел кәлди.

Јел кәлди, һо, јел кәлди,
Јел кәлди, һа, јел кәлди,
Һо, һо, јел кәлди,
Һо, һо, јел кәлди,
Котаным дашдан кәләр,
Дөнәр о башдан кәләр,
Һодагчынын сүфрәси
Кенә обашдан кәләр,
һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Ағам өкүз мәрд олар,
Пис гоншуја, дәрд олар,
Тәнбәл өкүз јијәси
Пахыл олар, сәрт олар,
һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Бојун јерин јағларам,
Пис көздәри дағларам,
Котаным сундырсан,
Сүбһ үстәчән ағларам,
һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Гара кәлим аранда,
Дурад дан гызаранда
Һодағым динчлик тапар
Шум јерим гуртаранда,
һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Кәтан үстү ағ кәләр,
Һодагчыја јағ кәләр,
Дашдан ашыр котаны,
Габағ јери бағ кәләр...

һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Кәлим гајытды гашдан,
Дырнағы дүшдү дашдан,
Бәдиәзәр јол үстәди,
Кәлмә бир дә обашдан,
һо, һо, һо,
һо, һо, һо...

Борч алдым һодағлары,
Салланыб һодағлары,

Дөндөр котанын башын,
Көзлөйр ушаглары,
Ho, ho, ho,
ho, ho, ho...

Кәлләрим гоша кәлди,
Тохунду даша кәлди.
Шәрикли чүтчү олмаг,
Нә баһа баша кәлди.

Наз-наз-наз,
Наз-наз-наз...
Котан алтда чан өкүз,
Ев-ешијим, хан өкүз
Јастыг бојиун эзәндә
Кор олајдым, мән, өкүз.
Гара кәлим, наз-наз,
Ала кәлим, наз-наз.

ho, ho, дедим дүшдү гач,
Сынды котан, сынды маң
Гарајазы дүзүндә
Ала кәлим галды ач,
Ала кәлим, наз-наз
Ала кәлим, наз-наз.
ho, ho, ho.

Һодагчы үздән инчәр,
Бахышдан, сөздән инчәр,
Котан даша дүшәндә
Өкүз өкүздән инчәр.
ho, ho, ho.

ho, ho, ho,
ho, ho, ho...
Будаг будағы истәр,
Додаг додағы истәр,
Котан даша дүшәндә
Һодаг һодағы истәр.
ho, ho, ho,
ho, ho, ho.

Гара кәл аста кедәр,
Доланар, доста кедәр.
Ај гаранлыг кечәдә
Астабааста кедәр.

Гара кәлим сан кедәр,
Өкүзлөрдән јан кедәр.
Кеча-күндүз ишләјәр,
Дыриағындан ган кедәр.

Гара кәлим, күндә мән,
Көлкәдә сән, күндә мән.
Сән јат гаја дибиндә
Гој гаралым күндә мән.

Дағ дөшүндә јатана,
Күн кедәр ај батана.
Гара кәлим гаргајар
Котан маңы тутана.

Ахшамлар, ај ахшамлар,
Шамлар јанар ахшамлар,
Ел-улус евдә јатар,
Хөдәк һарда ахшамлар?

Гара кәл илим бары,
Де дәрдин билим бары.
Мәни мағмын еләмә,
Ачылсын дилин бары.

Өкүз гыјар чаныны,
Билмәз гамчы саныны.
Гајыш чәкән гашга кәл
Иш үстүндә таныны.

Һола дедим дүшдү гач,
Көјдә ојнады гырманч,
Өкүзләр ота кетди,
Гара кәлим галды ач.

Гара кәлим наз еләр,
Гујруг булар, тоз еләр.
Ај гаранлыг кечәдә
Котаным пәрваз еләр.

Бичә-бичә екиздәр,
Хөдәк јердә нә кизләр.
Гара кәл јоруланда
Дартар, чөкәр өкүздәр.

Гара кәл кедәр ишә,
Горхум вар, бағры бишә.
Нола јерә бир килә
Јағыш дүшә, нәм дүшә.

Күн дүшдү гар үстүнә,
Бағчада бар үстүнә.
Јатан тәнбәл өкүзүн
Гәһәр сонар үстүнә.

Гызыл өкүзүм јери,
Гојма шум гала кери.
Ити тәрпән, маралым,
Дүшмәнләр бахыр бари.

Унлуг бошалыб
Нечә заманды,
Арпа гуртарыб
Сүфрә јаванды.
Һајламышам һајыма,
Јетишиб һарајыма.

тчу нөгмәләри

Атыны чапыб кэлиб
Күндэсин жапыб кэлиб,
Чадды чаванды,
Касыба һајанды.
Сары бугда кэһрэба,
Долду фургон, араба.
Чадды чаванды,
Гонаг гованды
Кэлин боғанды,
Чадды чаванды,
Касыба һајанды.

Тарлада тэр төкэрэм.
Һәр јаз сәни әкәрәм.
Һәр назыны чәкәрәм,
Сары сүнбүлүм, сары,
Сары сүнбүлүм, сары...

Ели, күнү бәзәрсән,
Көзләр үстә кәзәрсән.
Һәр көзәлдән көзәлсән,
Сары сүнбүлүм, сары,
Сары сүнбүлүм, сары.

Дары:
Мәнә дарычан дејәрләр,
Јағ, бал илә јејәрләр.
Еһтијатнан көтүрүб
Күчнә сача сәрәрләр.

Бугда:
Јасты-јасты јатарсан,
Кол дибиндә битәрсән.
Мәндән сәнә гарышмасә,
Палыддан да бетәрсән.

Чүтчү:
Ејван үстү дарыды,
Сары бугдам сарыды.
Дејишмәјин вахты дөј,
Сачы гојан гарыды.

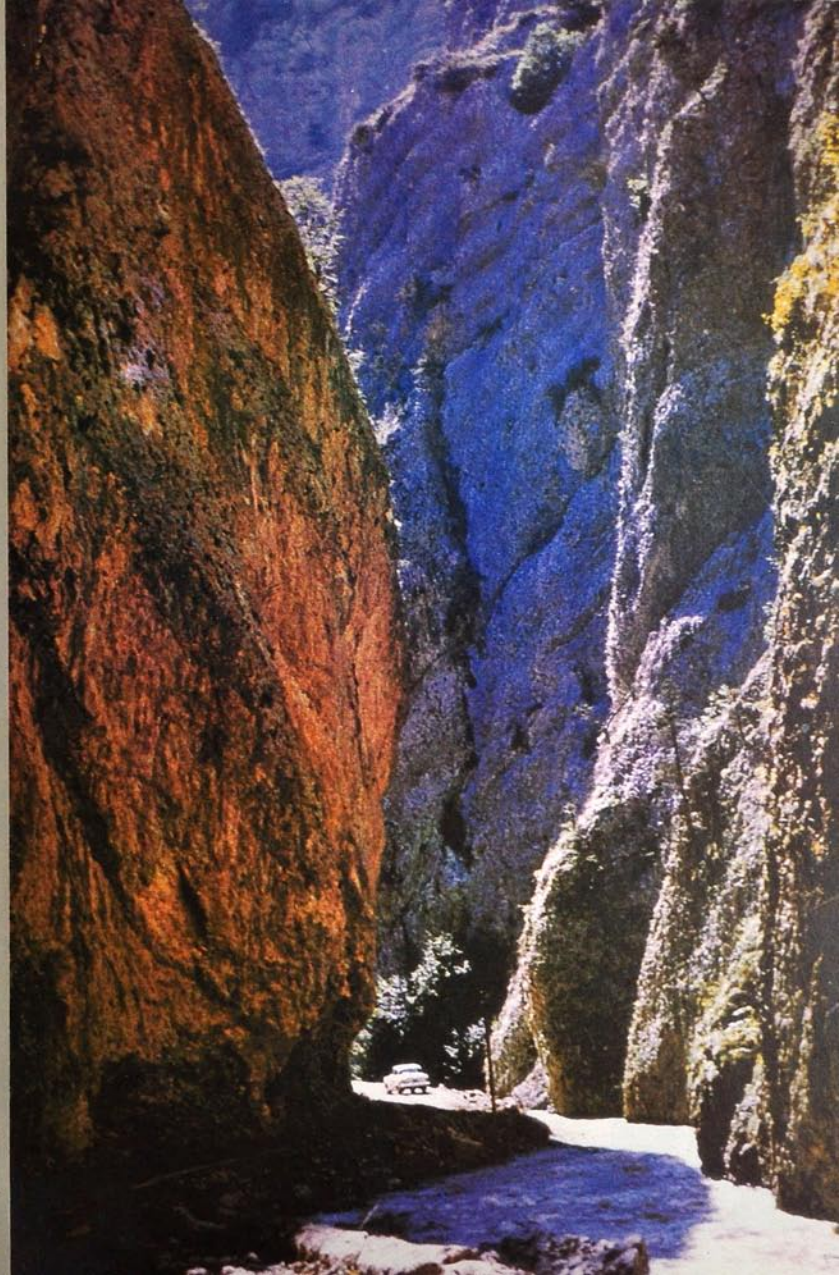
Гурбан олум гарысына,
Бугдасына, дарысына,
Хәмир кәлсин әрсинә,
Јуханы јајаг тәрсинә.

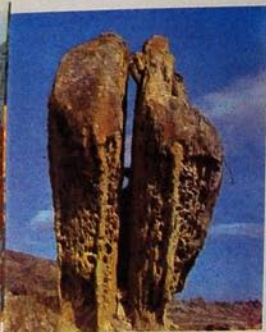
Ағ чәлтијин ики башы,
Дары онун јолдашы
Шитили бир-бир дүзүн
Арада јохду нашы,
Әкин чәлтији, әкин,
Чәлтијә чәпәр чәкин!

САРЫ СҮНБҮЛҮ
САРЫ

ДАРЫ,
БУҒДА ВӘ ЧҮТ

ӘКИН,
ЧӘЛТИЈИ ӘКИН

Бичини бичәр кәләр.
Даг суун ичәр кәләр.
Һәр ил бичин вадәси
Бичини учар кәләр.
Әкин чәлтији, әкин.
Чәлтија чәпәр чәкин!

Чүтчү кәлди бичинә,
Сары сүнбүл ичинә.
Бир күн ону тутайдым
Тазә кејим-кечимә.
Әкин чәлтији, әкин
Чәлтија чәпәр, чәкин!

Дәрин нанәни, дәрин.
Сәрин нанәни, сәрин.
Гурујуб кәлсин һаја,
Дөнүб кетмәсин заја.

Нанәни дүздүм јерә,
Тајалар күлдү үзә,
Јара намә көндәрдим
Долдурдум чама көндәрдим.

Хырманда вурдум таја,
Көлкәси дүшдү чаја.
Нечә ајлыг зәһмәтим
Гојмарам кетсин заја.

Дәрин нанәни, дәрин,
Сәрин нанәни, сәрин,
Гурујуб кәлсин һаја
Дөнүб кетмәсин заја.

Новруз кәлди, өкүзүм һо,
Новруз күлдү, өкүзүм һо,
Сәнин дашдабанныгуву
Новруз билди, өкүзүм, һо!

Буғдам сәмәни олду,
Өкүзүм, һо, өкүзүм, һо!
Сәмәни јемәли олду,
Өкүзүм, һо, өкүзүм һо!

Сүрүләри сағды дур,
Новруз гары јағды дур,
Котан сәни көзләјир,
Кәл јолдашын сағды, дур!

Нәһрә нәғмәләри

Новруз кәлди, нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл.

Чинчилигим, јарпызым,
Тахта үстә һазырды.

ДӘРИН НАНӘ

ҺӘЧИ ДҮРМӘК
ИСТӘЈИР

КӨЗҮМ
ЈАМАН ЈОЛДАДЫ

ЈАР, ЈАЈЛЫҒЫН
МӘНДӘДИ...

ЈАРЫМ КӘЛИБ
ШАМДАДЫ

ҒАПЫМЫ
КӘСИБДИ

Самаварым ғәјнады.
Тәндиррәрим ғызарды
Новруз кәлди, нәһрәм, кәл.
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл...

Әрим мәнәди күсүбдү,
Нәһрәм, кәл
Ғапымы гонаг кәсибди,
Нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл.

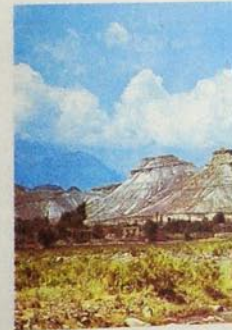
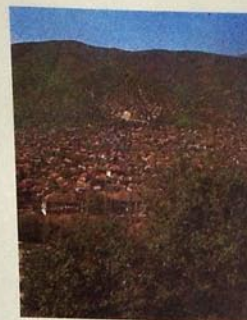
Новруз кәлди, нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл
Мәми чәрә истајир,
Нәһрәм, кәл.
Һәчи дүрмәк, истајир,
Нәһрәм, кәл.
Үрәјим тәләсијир.
Нәһрәм, кәл.
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл.

Јарым һәлә овдады,
Нәһрәм, кәл.
Көзүм јаман јолдады,
Нәһрәм, кәл.
Бәлкә јарым дардады,
Нәһрәм, кәл...
Ғабағда ал јазым вар,
Новруза нијазым вар.
Нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл...

Јар, јайлығын мәнәди,
Нәһрәм, кәл.
Сәрмишәм чәмәнәди,
Нәһрәм, кәл
Әријиб јерә келинчә
Нәһрәм, кәл.
Мәним көзүм сәнләди,
Нәһрәм, кәл.
Күманым бу јазадыр,
Мурадым Новрузадыр.
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл,
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл...

Јарым кәлиб Шамдады,
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл.
Јарым кәлиб дағдады
Нәһрәм, кәл...

Чарығлары бағдады,
Нәһрәм, кәл.
Карван јүкү буғдады
Нәһрәм, кәл.

Эл-ајагы жагдады,
Нәһрәм, кәл.
Ярым кәлиб дагдады,
Нәһрәм, кәл.
Дагда декил, Шамдады,
Нәһрәм, кәл.
Кәлиб чыха бу јаза
Кәрам галыб Новруза
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл.
Нәһрәм, кәл, нәһрәм, кәл!

Чәһрә нәғмәләри

Күлмалынын Јаны чырыг,
Әјир чәһрәм, әјир.
Фирәнк шалынын заты гырыг
Әјир чәһрәм, әјир.
Ушаг галды туманчаг
Әјир чәһрәм, әјир.
Кәлин галды јалынчаг,
Әјир чәһрәм, әјир,
Әјир чәһрәм, әјир.
Әјир чәһрәм, әјир,

Таран, јунум, таран, јунум,
Даран, јунум, даран, јунум.
Таран, таран,
Даран, даран.
Даран, даран
Таран, даран.
Таран, јунум, таран, јунум,
Даран, јунум, даран, јунум.

Даран, тараз кәл чәһрәјә,
Таран, тараз кәл, чәһрәјә.
Аз-аз кәл чәһрәјә,
Наз-наз кәл чәһрәјә.
Бајаз кәл чәһрәјә,
Һәр јаз кәл чәһрәјә
Ағзымдады, нүбары, дады.
Новруз кәлиб гапыдады.
Таран, јунум, таран, јунум,
Даран, јунум, даран, јунум!

Чәһрәм чәфакешди,
Чәһрәм бафакешди.
Алханын доннуғун
Залханын доннуғун

КҮЛМАЛЫНЫ ЈАНЫ ЧЫР

ДАРАН ЈУН

ХАЛХАЛЫМ ДАҒЫЛДЫ

ЧӘҪРӘМ СЫН АЈ УСТА

ЧӘҪРӘМ МӘНИМ

Чәһрәм әјириб, ај уста,
Ушағларын кејдији
Бүтүн бу пал-палтарын
Дизлијин-иплијин
Чәһрәм чејриб, ај уста.
Ушағлар палтарсыз галды.
Новруз гапыны алды.
Нејним инди, ај уста,
Чәһрәм сынды, ај уста.

Чәһрәм евдә бир күл иди,
Күл дејил, сүнбүл иди.
Кечә-күндүз охујарды,
Иплијиндән гыз-кәлин
Парчалар, халылар тохујарды,
Чәһрәм бир бүлбүл иди,
Чәһрәм гызыл күл иди.
Ушағлар палтарсыз галды,
Новруз гапыны алды.
Нејним инди, ај уста,
Чәһрәм сынды, ај уста.

Чәһрәмин үстә Зәһра кәлди,
Көзү лап гијамәтди.
Шәрабанынын кәл чатдадан
Көзү лап гијамәтди
Талварда чувал-чувал,
Унум галды, ај уста.
Уннуғда бир овуч
Унум галды, ај уста.
Ушағлар палтарсыз галды,
Новруз гапыны алды.
Нејним инди, ај уста,
Чәһрәм сынды, ај уста.

Һал-һалым дағылды
Әјир, чәһрәм, әјир, чәһрәм
Кетди ханым, итди ханым,
Әјир, чәһрәм, әјир, чәһрәм.

Ханы чаннан гопардылар,
Бүтүн елләр хәбәрдиләр.
Чан гушуму апардылар
Әјир, чәһрәм, әјир, чәһрәм.

Халхалымы дағытдылар,
Әјир, чәһрәм, әјир, чәһрәм.
Дәрд-гәмини овутдуран
Әјир, чәһрәм, әјир, чәһрәм.

Чәһ-чәһ чәкән чәһрәм мәним.
Барым мәним, бәһрәм мәним.
Чәһрәм мәним,

Чәһрәм мәним.
 Варым мәним.
 Бәһрәм мәним.
 Чәһрәм бөјүтдү Күлгызы.
 Чәһрәм ојутду Дилгызы.

Шәһмәддини чобанныҗа
 Чәһрәм верди.
 Чәһрәм алды ојлаҗыны.
 Чәһрәм тутду тојлаҗыны.
 Урузуму һөрәним
 Новруздугуму көрәним
 Чәһрәм мәним.
 Чәһрәм мәним.
 Варым мәним;
 Бәһрәм мәним...

«Новруз сүфраси» биширмәк үчүн бәзән гыз-кәлин дәјирманна кедәр, ағнагаз үјүтмәк үчүн нөвбә тутардылар. Адәтә көрә бу «Новруз уну» нөвбәсиз үјүдүләрән. Анчаг јазгабаҗы чохунуи уну гуртардыҗына көрә дәјирманлара јакын дүшмәк олмазды. Ашаҗыдакы нәҗмәләр дә Новруз габаҗы дәјирманчы илә баҗлы јаранан нәҗмәләрдәндир:

Кәлин: Чәк бу дәни башдан олсун,
 Кирликләри гашдан олсун.
 Чаным дәјирманчы гоча,
 Көзүм дәјирманчы гоча.

Дәјирманчы: Олмаз-олмаз, ханым, олмаз.
 Су кәлиб нова долмаз,
 һамыја новат олса да
 Сән ханыма новат олмаз.

Кәлин: Чәк бу дәни башдан олсун,
 Кирликдән, гашдан олсун.
 Чаным дәјирманчы, әми,
 Көзүм дәјирманчы, әми.

Дәјирманчы: Олмаз-олмаз, ханым, олмаз.
 Су кәлиб нова долмаз,
 һамыја новат олса да,
 Сән ханыма новат олмаз.

Кәлин: Чәк бу дәни башдан олсун,
 Кирликләри гашдан олсун
 Чаным дәјирманчы чаван,
 Көзүм дәјирманчы чаван.

Дәјирманчы: Олду, олду, ханым, олду,
 Сулар кәлиб нова долду,
 һамыја новат олмаса
 Сән ханыма новат олду.

**КӘЛИНЛӘ
 ДӘЈИРМАНЧЫ**

**НОВРУЗ
 НӘҒМӘЛӘРИ**

**Буду кәлиди баһар фәсли,
 Даҗларын лалә вахтыды...**

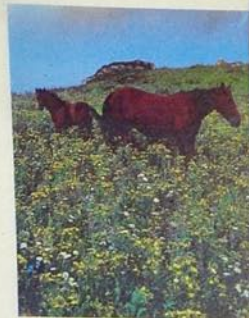
**Туфарғанлы
 Ашыҗ Аббас**

КЭЛДИ ЈАЗ

Новруз нэгмэлэри

Ачды чичэк
Кэлди јаз,
Ејлэди
Дағлар аваз.
Гар үзэри
Сэм олду,
Һэр тэрэф,
Сэм-сэм олду.
Дагда чичэк,
Сэм-сэмим.
Багда чичэк
Сэм-сэмим.
Бәјаз күлүм,
Наз күлүм,
Дәрдә дарман
Јаз күлүм.

СЭМ-СЭМИМ

Дағларда чичэк,
А сэм-сэмим.
Өзәји көјрэк
А сэм-сэмим.
Ләчәји көјчэк
А сэм-сэмим.
Дәрдләр дәрманы
Елләр логманы.
Бәјаз чичәјим
Илк јаз чичәјим...

СЭМӘНИ

Сәмәни, сахла мәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.
Сәмәни сазана кәлмишәм
Узана-узана кәлмишәм.

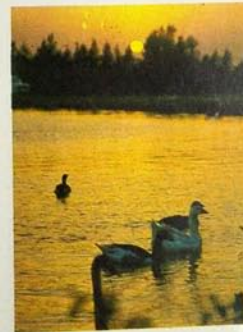

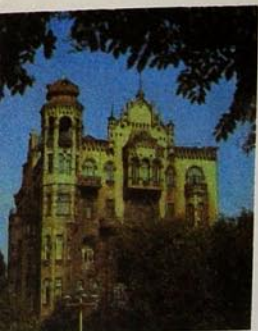
СЭМӘНИҖ
САЛДЫМ БАДАМ

Сәмәниҗә салдым бадам
Гојмазлар бир бармаг дадам.
Дөрд тәрәфин алды адам.
Сәмәни бизана кәлмишәм.
Узана-узана кәлмишәм.

ИЛДӘ КӨЈӘРДӘРӘМ
ӘНИ

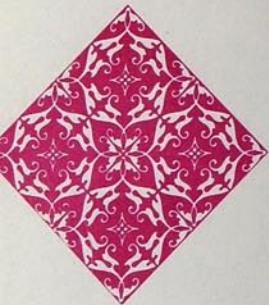
Сәмәни, сахла мәни,
Илдә көјәрдәрәм сәни.
Гара јел
Әсди кечди.
Сәбрими
Кәсди кечди.
Сәмәни чәзана кәлмишәм
Дәрдләрдән сузана кәлмишәм.
Бугдамы
Јел вурду
Арпамы
Сел вурду.

Човдары
 Чајрткә гопарды
 Чалтији
 Гара су апарды.
 Сәмәни, сахла мәни,
 Илдә көјәрдәрәм сәни.

Сәмәни сахла мәни,
 Илдә көјәрдәрәм сәни.
 Сәмәни,
 Сәндән јазын ији кәлди
 Сәмәни,
 Сәндән пајызын ији кәлди.
 Сәни көрдүм.
 Елә билдим
 Нарым кәлди.
 Сәни көрдүм
 Елә билдим
 Јарым кәлди.
 Сәмәни, ај сәмәни,
 Сәмәни, ај сәмәни.

Бојну бүкүк
 Бәнөвшәм.
 Көвдү сөкүк
 Бәнөвшәм.
 Гар үстүндән
 Бојланан
 А дәрдләрә
 Нојланан
 Илк јаз
 Әтирли
 Бәнөвшәм.
 Бәјаз әтирли
 Бәнөвшәм.

Күн чых, күн чых,
 Кәһәр аты мин, чых.
 Оғлун гајадан учду,
 Гызын тәндирә дүшдү.
 Кечәл гызы евдә гој,
 Сачлы гызы көтүр чых.
 Күн кетди су ичмәјә,
 Гырмызы дон бичмәјә,
 Күн өзүнү јетирәчәк,
 Кечәл гызы апарачаг,
 Сачлы гызы кәтирәчәк...

Бабаји-бајрам кәлир
 Елимизә, күнүмүзә.

СӘНДӘН ЈАЗ
 ИЈИ КӘЛДИ

БӘЈАЗ ӘТИ
 БӘНӨВШӘМ

ХОНЧАЛЫ
 НОВРУЗ КӘЛИР

КҮН ЧЫХ, КҮ
 З КӘЛДИ

БАЈРАМ КӘ

Бабалары јад едәрләр
 Достдара гонаг кедәрләр.
 Јумуртаны једди ирәнк
 Бојарлар,
 Кәлиниәрин сүфрәсинә
 Гојарлар.

Сарваным, ај сарваным,
 Дөвә долу карваным.
 Илк карваным јол кедәр,
 Сон карваным пај верәр.

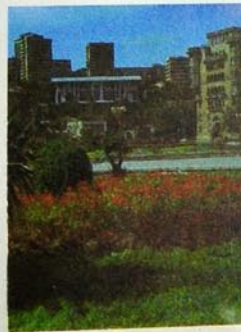
Сәмәни көјәртмишәм,
 Сәмәним саралыбдыр.
 Үзәррији атмышам,
 Чатыр-чатыр јаныбды.
 Бир хәбәр кәтирәјдиз,
 Балам јолда галыбды.

Үзәрријим, үнијүм.
 Үмидим, дүјүнијүм.
 Нәнәм сәнә тапшырды
 Гыздығым, кәлинијим.

Пахлава, шәкәрбура,
 Ләбләби, иннаб, хурма.
 Папаглары долдурун.
 Гој апарсын, сахлама.

Хончалы Новруз кәлир,
 Гончалы Новруз кәлир.
 Сүрмә чәкин гашына
 Ногул сәпин башына.
 Тонгаллары оддајын,
 Туфанклары алдајын.
 Хончалы Новруз кәлир,
 Гончалы Новруз кәлир.

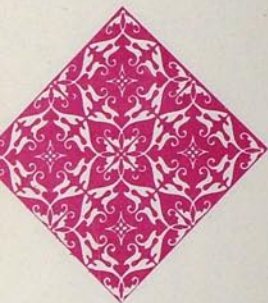
Јаз кәлди, еј
 Јаз кәлди.
 Ушаглар евдә
 Шишди.
 Довға газанда
 Бишди.
 Һәлиме һуј,
 Һәлиме һуј.
 Кәл габы ју,
 Кәл габы ју!
 Јаз кәлди, еј,
 Јаз кәлди,
 Наз кәлди, еј,
 Наз кәлди...

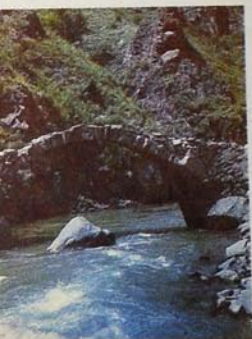
Году-годуу көрдүмү?
 Годуја салам вердинми?
 Году бурдан өтөндө
 Гырмызы күн көрдүмү?
 Жаг верин жагламага,
 Бал верин балламага,
 Году күлмөк истөјир,
 Гојмајын агламага.
 Годуја гајмаг көрөк,
 Габлара јајмаг көрөк.
 Году күн чыхармаса,
 Көзлөрүн ојмаг көрөк.

Году палчыга батмышды,
 Гамарладым чыхартдым.
 Гызыл гаја дибиндөн
 Гырмызы күн чыхардым.
 Жаг верин жагламага
 Бал верин балламага,
 Году күлмөк истөјир
 Гојмајын агламага.

Хыдыр, Хыдыр, хыд кәтир.
 Вар дәрәдән од кәтир.
 Мән Хыдырын нәјижәм.
 Бирчә белә дајыјам,
 Ајағынын налыјам,
 Башынын торбасыјам.

Хыдыра чыраг гојарлар,
 Хыдырчын пәј жырмага,
 Хыдырчын һәј жырмага,
 Биз кәлмишик һәјынан,
 Хыдыр палчыга батды,
 Чыхартдылар вајынан.
 Хыдыр кетди һәјынан,
 Бир гуланча дајынан.
 Дајча палчыга батды.
 Хыдыр јанында јатды.
 Хыдыр, Хыдыр, хыд кәтир
 Вар дәрәдән од кәтир.
 Мән Хыдырын гулујам
 Боз атынын чулујам.
 Ајағынын налыјам,
 Чох дәрәдәрән һәлыјам.
 Хыдыр Нәби, Хыдыр Илјас.
 Ачды чичәк, олду јаз.

Ханым, ајага дурсана.
 Јүк дибинә варсана.
 Бош габы долдурсана,
 Хыдыры јола салсана.

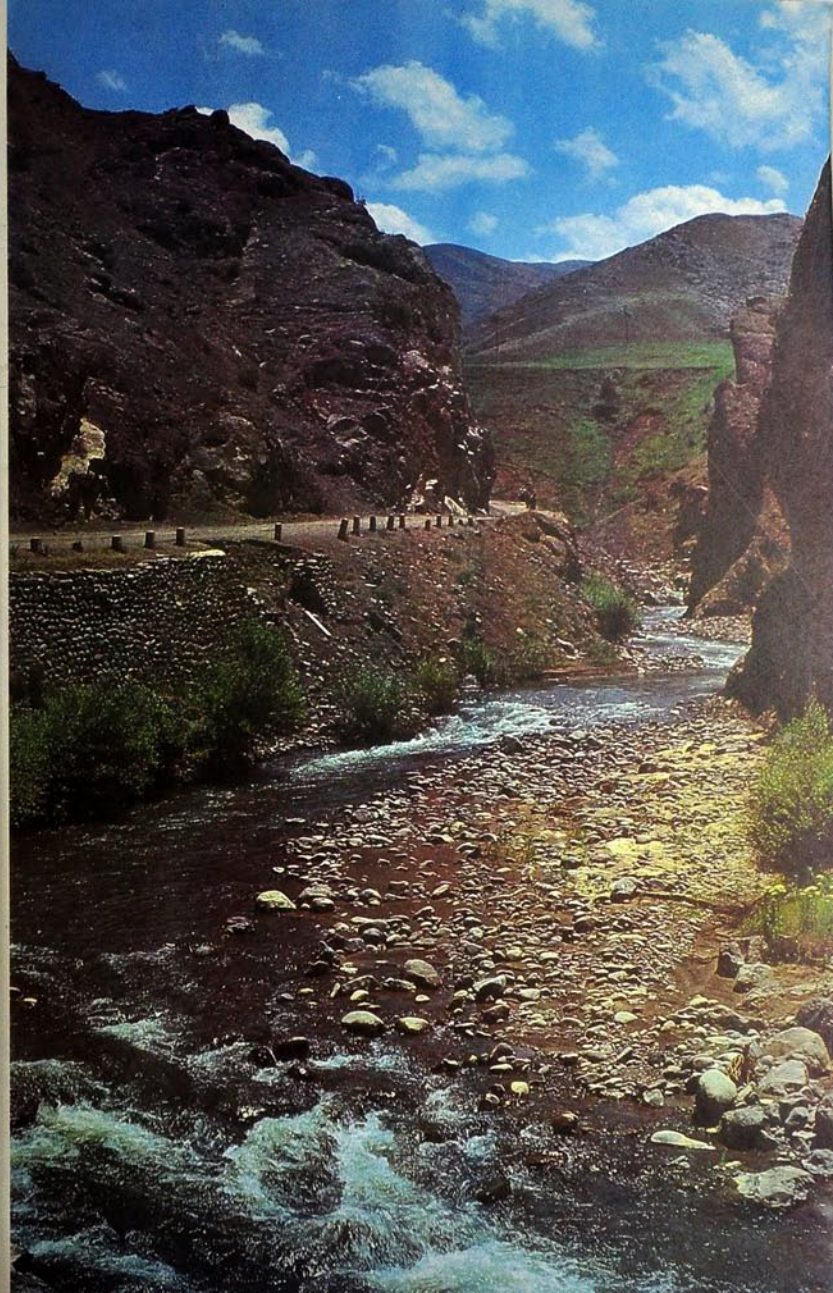
ГОДУ-ГОДУ

ГОЈМАЈЫН
 АГЛАМАГА

ХЫДЫР

ЧАТМА

Чатма-чатма, чатмаја,
Чатма жер батмаја.
Хыдыр пайым кәсәнин
Ајагы жер чатмаја.
Кечә евиндә жатмаја.

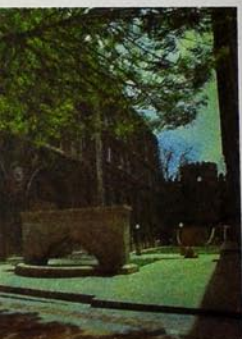
Һәчәләр, һүчәләр,
Узанар күндүзләр.
Ғысалар кечәләр.
Салланар торбалар
Бачадан
Ушаглар пәј истәр.
Учадан:
—Ханым бачы, дурсана,
Торбаны долдурсана.
Гонағы жола салсана.
Торбаја пәј салсана.
Веранин оғлу олсун,
Вермәјанин кор ғызы.
Һәчәләр, һүчәләр,
Узанар күндүзләр.
Ғысалар кечәләр...

*(Новрузда шитилликләрдә,
бағларда охунан нәғмәләрдән)*

Әкин јерим алмады,
Дәрдим алма галмады.
Дәрин алманы, дәрин.
Сәрин алманы, сәрин...
Алмам ғызыл бағыды,
Алмам алты ғычыды
Вурдум алманы шүшәјә
Нишан гојдум күчәјә
Дәрин алманы, дәрин,
Сәрин алманы, сәрин...

Думан гач, гач, гач,
Пәрдәни ач, ач, ач...
Сәни гајадан асарам
Будуна дамға басарам.

Думан гач, гач,
Үрбәндүвү ач, ач,
Күрәјивү дағларам
Гајсағына
Јағ чәкәрам,
Јағларам.

ҺӘЧӘЛӘР, ҺҮЧӘЛӘР

ЈАҒЫШ КӘЛИР...

ДӘРДИМ.
АЛМА ГАЛМА

ҮЧҮР, АРПАМ

ДУМАН ГАЧ, ГАЧ

ДУМАН ГАЧ

ДҮМАН АРПАНЫ

Думан гач, гач,
Үрбәндүвү ач, ач.

Јараларуву бағларам,
Сәни јолдан сахларам.
Думан гач, гач,
Үрбәндүвү ач, ач...
Күн бабам,
Од атында,
Од булуд ганатында
Јел бабам
Јел атында
Јелпизин ганатында
Сәсләсәм
Дағдан кәләр,
Бағчадан, бағдан кәләр.
Думан гач, гач,
Үрбәндүвү ач, ач...

Көј куррајыр, шимшәк чахыр,
Јағыш кәлир, јағыш кәлир.
Чајларымдан селләр ахыр,
Јағыш кәлир, јағыш кәлир.

Јағыш кәлир јелиән,
Шимшәк чахыр селиән,
Бәнд-бәрәни бағлајын
Шана илә, белиән...

Сел ахсын јолларынан
Ајрылан голларынан,
Сүзүлсүн зәмијә, хыра,
Гобулар дағларынан.

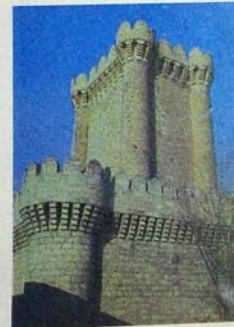
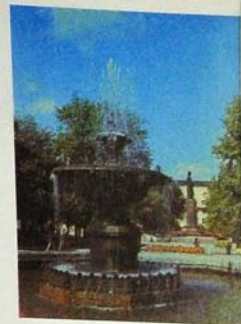
Атдым арпаны торпаға,
Гатдым јарманы торпаға.

Гара јердән бојлан кәл,
Гар алтындан һајлан кәл.

Телли сүнбүлүн кәзәр,
Јелли хырманы бәзәр.

Јаман күнүн јаманы,
Бәрәкәтвүн аманы...
Чүчәр, ај арпам, чүчәр,
Чүчәр, ај арпам, чүчәр...

Ај гара бачы,
Гојдум тачы,
Гырдым мачы

АДА НӨГМЭЛЭРИ

АХМАГ ДАШЫ

Сэпдим бугданы,
Экдим арпаны.

Ај гарабачы,
Гучағында
Гара арпам
Нојлансы,
Сары бугдам
Бојлансы.

Ај гарабачы,
Горун селдэн,
Гара јелдэн
Лә'нәт олмуш
Чајирткэдэн.

Ај гарабачы!
Дәрэдәрим
Тағ-тағ олсун!
Хырманым, дағ-дағ олсун!

Јағышы чағыран нөгмәләр

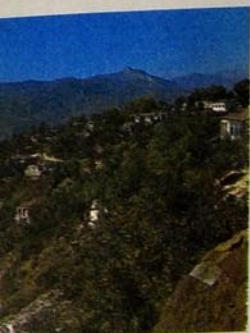
Ада, ада, ада hej,
Јада, јада, јада hej!
Адам адамы тутду,
Јадам, јадамы тутду.

Јадам кур һуја дүшдү.
Јадам кур суја дүшдү.
Јадам гара даш олду,
Јадам јаман јаш олду.

Хор:
Ада, ада, ада hej,
Јада, јада, јада hej,
Адам адамы тутду,
Јадам јадамы тутду.

Чах дашы,
Чахмаг дашы,
Аллаһ версин
Јағышы,
Су сэпдим
Сују сэпдим.
Арана сују
Сэпдим.
Дағдан кәлән
Селди һо!..
Дәрәләрдә көлдү һо.
Су сэпдим,
Сују сэпдим,
Арана сују сэпдим.
Чај дашы чахмаг дашы,
Аллаһ версин јағышы.

Даш башым,
 Яш башым,
 Яш олду
 Үст-башым.
 Суда дашым,
 Гуда дашым
 Көлөр, кетмөз
 Жагышым.
 Даш башым.
 Яш башым.
 Яш олду
 Үст-башым.

Году дашы
 Оду дашы
 Году кәссин
 Жагышы.
 Оду дашы
 Буду дашы
 Булутдарын
 Куду дашы
 Биширмишәм
 Хәмирашы.
 Гонаг кәссин
 Годубашы.
 Кәтирсин
 Гмыл күнү
 Апарсын жагышы
 Году дашы.
 Оду дашы
 Году кәссин
 Жагышы.

*Новрузун икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү күнләрində јазы, па-
 рызы вә ғышы тараннум ејләјән
 нәғмәләр охујардылар.*

Јаз вер,
 Јүз вер
 Јүз вер
 Јаз вер.
 Гара көј.
 Ағ көј,
 Көј көј
 Гара көј...
 Јаз вер,
 Јүз вер
 Јаз вер
 Јүз вер
 Јаз вер
 Көј көј
 Гара көј
 Ағ көј,

ГАР ҺО, ГАР ҺО...

ГАР КӘЛДИ

АҒ КӨЈ, КӨЈ
 ГАРА КӨЈ...

ТҮЛҮМ КӘЛ...

ИНБАЧЫ
 НКИМИ
 ЦАТДЫ...

Јаз вер,
 Јүз вер,
 Јүз вер,
 Јаз вер...

Һо, һо, һо,
 һо, һо, һо...
 Сел һо,
 Сел һо!
 Јел һо!
 Јел һо...
 Јел һо...
 Гар һо,
 Гар һо!
 Јер һо,
 Јер һо!
 һо, һо, һо,
 һо, һо, һо.

Исти јел,
 Әсди јел...
 Бәсди јел,
 Бәсди јел...
 Исти јел,
 Әсди јел.
 Гар кәлди, һо,
 Гар кәлди...
 Новрузда
 Гар кәлди, һо,
 Гар кәлди...

Ағ өрпәким
 Түлүм кәл,
 Ај ағ күлүм,
 Күлүм кәл.
 Экинимиң јорғаны
 Гара кәлин дәрманы
 Ағ өрпәклим
 Түлүм кәл.
 Ај ағ күлүм,
 Күлүм кәл...

Кечә јары кәлинбачы,
 Чиккә чәкиб чиккәләнди,
 Чиккә чәкиб һиккәләнди,
 Горху кәлди үстүмә,
 Ғылынч чәкди үстүмә,
 Од-очағымы сөндүрдү.
 Узун мәннән дөндәрди.
 Даша дөндүм, дуздадым.

Жорғанымда буздадым.
Кәлиңбачы һиккәләнди,
Кәлиңбачы чиккәләнди.
Тыгғылдатды тағымы;
Күлүм аман вермәди
Сојуда отағымы.
Кәлиңбачы тез өзүнү
Јан отаға аддатды
Һиккәсиндән
Кәлиңбачы сәһәңкими
Чатдатды.

Бөјүк чиллә
Боју ир белә
Кәлди елә,
Күлә-күлә...
Ағ күлүнү дә
Көстәрди
Ал дилини дә
Көстәрди.
Нә нәнәми дағлатды,
Нә бир ушағы ағлатды.
Таж гојдум карванына
Тажлы олсун.
Пај гојдум хурчунуна
Пајлы олсун.
Кәлди күлә-күлә,
Кетди күлә-күлә.
Ағ күлү дә олду
Ағ түлү дә олду...
Нә ағры верди елә,
Нә ачы сөз алды дилә
Өтдү белә-белә
Кетди күлә-күлә...

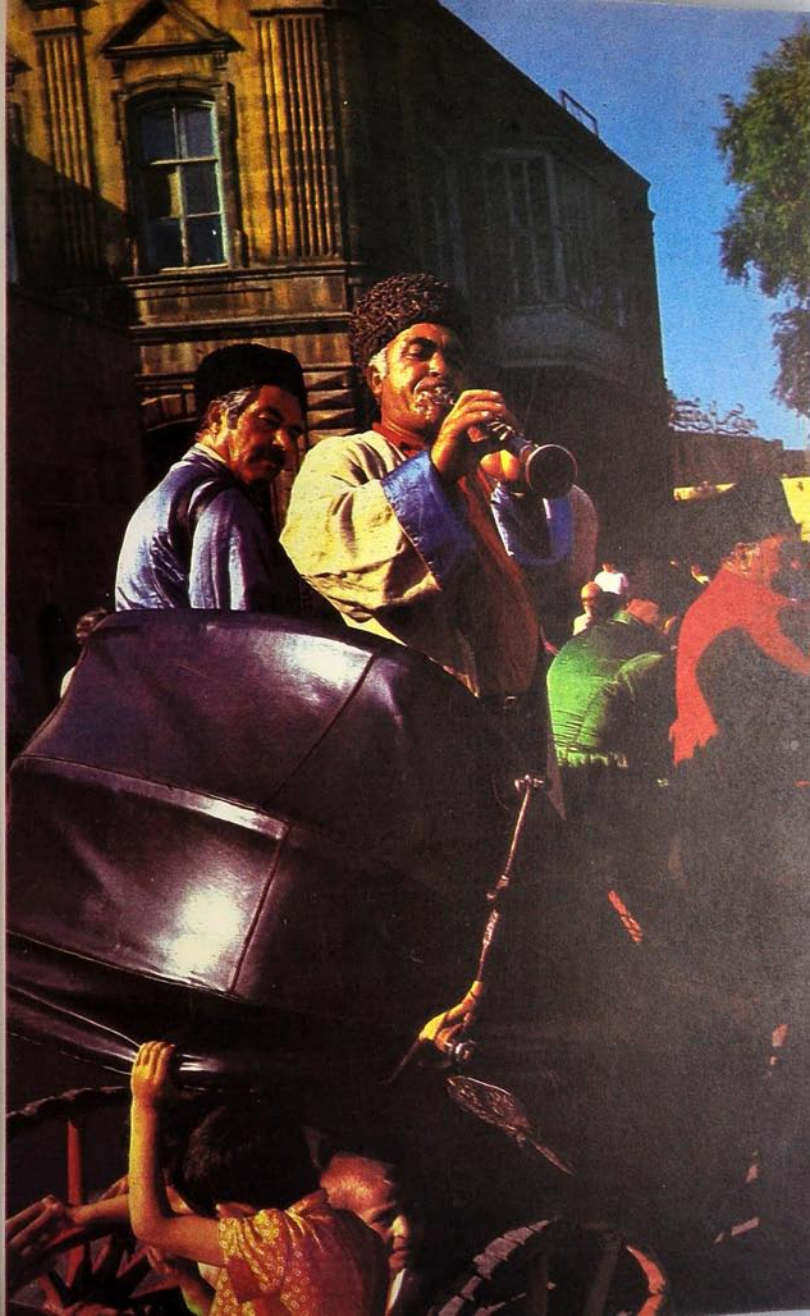
Кичик чиллә
Боју бир белә
Һиккәси ир белә...
Кәлиши олду
Һајынан.
Кедиши олду
Вајынан.
Әлиндә гырманч
Ели-күнү јандырды.
Нечә күнаһсыз
Доггаз бағлады
Нечә ала гапы сындырды.
Кәсди нечә евин
Јахмасын.
Чөрәјин, пендириң, ағмасын
Ахырда зара кәлди ел
Отуруб шәр үстүндә

БӨЈҮК ЧИЛЛӘ

КИЧИК ЧИЛЛӘ

Зарын-зарын аглады.
Күлүш калди,
Өзү бир белә
һиккәси ир белә.
Бу киччик чиләни,
Бу киччик чиләни
Эл-голуну баглады.
Буддарыны даглады.
Күлүш желә верди
Писчик чиләни,
Күлүш желә верди
Киччик чиләни...

Күн чыхды, дедиләр:
— Дај гышы чәк,
Апар ноһура ат!
Гојун-гузуну өрүшә
Бурах ираһат...
Япышдым
Гара гышын гујруғундан...
Мән дартдым
О чәкди.
Мән чәкдим
О дартды.
Нә февралды,
Нә мартды,
Һалә чәкчәкди,
Дартадартды...

Гылынч чәкди
Шахта баға
Шафталымы, синабымы
Яндырды.
Кечә жары нечә-нечә
Шаһ будағы шаггылатды,
Сындырды.
Көрдүм кетди диррик
Элдән.
Тез япышдым гара
Белдән.
Бағ үстүндә пејиннијә
Алдадым.
Пејиннијә чалаладым,
Олдадым.
Дөзәммәди шахта ала
Түстүјә.
Пислик галды гара күнлү
Писдијә.

Март чыхды, март чыхды,
Јаман гарт чыхды,
гарт чыхды.

БӘЛӘ ДАРТАДАРТ

АРЫ ИЛӘ МАРТЫН
ЫШ ИЯӘ ЈАЗЫН)
ЕЈИШМӘСИ

ПЕЈИННИИ ОДДАДЫМ

МАРТ ЧЫХДЫ

Гырды нечә оғлағым
Гузуму, чәпиши, балағым.
«Алакөз» инајим өлду,
дәрд өлду,
«Көһһәр» саман једи
мәрд өлду.
Март чыхды, март чыхды,
Јаман гарт чыхды, гарт чыхды.

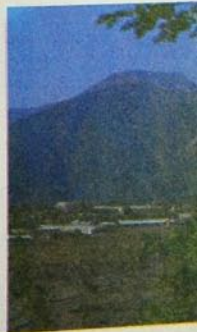
Март чыхды
Дәрт чыхды,
Һамы јаза,
Март чыхды.
Көрдүн чыхмады март
Тут гујруғундан дарт...

Март көзүвә бармағым,
Јаза чыхды оғлағым...

Ај оғлағым,
Оғлағым.
Чыхды јаза
Оғлағым.
Пајыз үстү
Беш өлду
Јаз кәлди
Он беш
Өлду
Бујнузу беш-беш
Өлду.
Гыллары шеш-шеш
Өлду,
Март көзүвә
Бармағым
Јаза чыхды
Оғлағым.
Кәлди, кечди
Заманын.
Өтдү өмрү
Саманын.
Март көзүвә
Бармағым
Јаза чыхды
Оғлағым.

Март:

Бујнузу
Бешди-бешди
Гыллары
Шешди-шешди
Дүнән он бешди,
Бу күн

Бешди-бешди,
 Апрельдэн
 Борч алмышам.
 Нәнәмә гонаг
 Галмышам.
 Бығларымды
 Буз-буз
 Чөкдим јер үстә
 Бузу.
 Гырдым ондан чох гузу.
 Бујнузум
 Бешди-бешди,
 Нәнәмә чорму
 Кечди...

Гары:

Әлдән алдын
 Јорғаным.
 Дәрә дүшдү оғлағым.
 Борча кетдим
 Самана.
 Пислик галды
 Јамана.
 Март көзүвә
 Бармағым.
 Чыхды јаза
 Оғлағым.
 Пајыз үстү
 Беш олду.
 Јаз кәлди
 Он беш олду.
 Гујругу
 Беш-беш олду.
 Гыллары
 Шеш-шеш олду,
 Март көзүвә
 Бармағым,
 Чыхды јаза
 Оғлағым...

Тәрәкәмәјә
 Дүшдү гаждыг.
 Гылынч чәкди
 Елә гаждыг,
 Таңры бизә
 Верди бала,
 Әлдә әсә
 Дүшдүк јола.
 Тәрәкәмә
 Батды јасә.
 Күман галды
 Хызыр Илјасә.
 Алды гапы

А ЈЕЛ БАБА,
 КӘЛ БАБА

ТАЛВАРЫМ,
 ТАҒЫМ ОЛСУН...

ЈАТДЫ ДӘЈИРМАН
 ДАШЫМ

ВЕРДИК ЈУНУ,
 АЛДЫГ УНУ

Үзүмүзә,
 Күн күнәди
 Күнүмүзә.
 Вердик јуну
 Алдыг уну.
 Чыхдыг јаза
 Борчду галдыг
 Хызыр Илјасә.

А Јел баба, Јел баба,
 Гурбан сәнә, кәл, баба.
 Тахылымыз јердә галды
 Јахамыз әлдә галды.
 А Јел баба, Јел баба,
 Гурбан сәнә, кәл, баба...

Новрузун икинчи күнү охунан
 нәғмәләрдән

Сәриндә бағым олсун,
 Талварым, тағым олсун.
 Симварда чајым олсун,
 Һәмсөнбәт тајым олсун.

Чанымда чаным олсун,
 Тачымда шаным олсун.

Кәләр, гачар, гачар јај,
 Гачар, көчәр, учар јај!

Јелли бабам,
 Јел бабам.
 Телли бабам,
 Тел бабам.

Тәкнәдә галды ашым,
 Јатды дәјирман дашым.
 Елим-күнүм батды, кәл,
 Чәрпәләнким јатды кәл.

Јелли бабам,
 Јел бабам.
 Телли бабам,
 Тел бабам.

Күлпәринни арпасы,
 Ханмураддын јармасы.
 Новатда далда галды...
 Ушағлар дарда галды,
 Чијниәмә дүшдү башым,
 Јатды дәјирман дашым.

Желли бабам, жел бабам,
Күллү бабам, күл бабам,
Дәрими кәл бил, бабам,
Кәл бабам ај кәл бабам.

Күллү тутду савашым,
Тәкнәдә галды ашым,
Јатды дәјирман дашым.
Желли бабам,
Жел бабам,
Кәл бабам ај
Кәл бабам.

*(Нөвруз күнләриндә охунан
јај нәгмәләриндән)*

Јајда дамым олсун,
Сәлјан гәмишиннән,
Сүфрәндә дүзәсән
Зирәнин гарпыз, јемишиндән,
Нәһрәмдән сүзәсән
Дәрбәнд комушу ајранын
Елин, күнүн чан дәрманын
Сөјүнәр јај
Өјүнәр јај,
Сәнә нејнәр јај,
Мәнә нејнәр јај...

Хончаја гојдум балыгы,
Та бәзәјим орталыгы,
Кәрдишә сал галмалыгы
Чүнки јетишиб фируз,
Хош кечәчәкдир Новруз!

Тахчаја гојдум чырағы,
Рөвшән ејләсин бучағы,
Ишыгландырсын отағы,
Чүнки јетишиб фируз,
Хош кечәчәкдир Новруз.

Даш јумуртам,
Даш, даш...
Баш јумуртам
Баш, баш...
Һәчи дәјыны
Јандырдым.
Бир сәбәтлик
Јумуртасын сындырдым.
Даш јумуртам,
Даш, даш,
Базарда
Јумуртам шабаш...

НЕЈНӘР ЈАЈ

ХОШ КЕЧӘЧ
НОВРУЗ

ЈУМУРТАДЕЈ
НӘГМӘС

ТАМАШАЛАР

Уғур кәлсин бахтына,
Гурбан кәсим тахтына...

ЧЫДЫР
ТАМАШАЛАРЫ

Бу тамашаларын ичрачылары эсасэн икид, чөйкөвөр чаванлар оларды. Чаванлар арасында жахшы ат чапмаг икидлик һесап едилди. Жахшы ат чапанларын бахышына елат чыхарды. Чыдырда галиб көлөнө ел ичиндө бөүх еһтирам бәсләндәди. Соиралар халгын бир сыра мәрасимләри—адгойма, бәјлик верма, гызсечма вә с. чыдыр тамашалары илә сых әләгәләндирилмиш, чыдыр халг мәһшәтини кеңиш лөһләрдә әкс етдирән күтләви мејдан тамашына чеврилмишдир.

Новруз бәјрамы күнләриндә чыдыр һәвәскарлары, хусусән атлары чыдыра һазырлајан чаванлар, онларын јахын адамлары, бәзән дә севдији гызлар мұхтәлиф нәғмәләр охујардылар. Бу нәғмәләрдә чыдырчыја угур диләнер, ата јахшы гачыш арузуларды:

Чапар атым,
Чап, чап.
Чыдыр атым,
Чап, чап.
Өтән кәлиб
Јетишди.
Тап, тап...
Чапар атым
Чап, чап
Чап, чап...

Чыдыр нәғмәләринин еләләри вардыр ки, онлар чыдыр тамашаларынын этнографик чизкеләрини әкс етдирир.

Нәр овгатлы, Јел ганадлы, Бәр-бәзәкли Әр шөвкәтли Ағ көһләним, Дағ көһләним, Чап тозуна Јел јетишсин. Сығаллајыб Көзләрини, Көрүшүнә Ел јетишсин. Гој жарыда Чапанлары.	Аста туллат Чапанлары. Гој санчынлар Хан ағамын Јапынчына Хан чыдырын Чәләнкини, Гыз, кәлиндләр Јары јолда Гојсун јерә Сәһәнкини, Нәр овгатлы, Јер ганадлы, Чап, көһләним, Чап, көһләним...
--	---

Новруз күнләриндә кеңирилән чыдыра һазырлыг кичик чилләдән башланарды. Дејирдиләр ки, кичик чилләнин илк күнү субһдән суварылан ат чыдырда дала галмазмыш.

Чыдырғабағы атлар гашовланар, тәмизләнер, налланар вә бәздиләди. Чыдыр атлары үчүн хусуси мис зынгыровлары олан јүнәнләр дүзәлдиләр, готазлы јәһәрүстүләр, халчалар тохунарды. Сачаглы вә готазлы тохумалар чыдыр атларына хусуси көзәллик верәрди. Чыдыр атларыны бәзәјән әсас рәнкләрдән бири гырмызы рәнк иди. Гырмызы готазлар вә парчалар үзәринә үзәрлик санчыларды.

Чыдыр ја сәһәр, ја да күнортадан сонра башларды. Даһа әввәләр чыдырлар чај кәнарында, дүзән јерләрдә кеңириләди. Чыдыра чыхан чаванлар өзләри дә хусуси палтарлар кејәрдиләр. Онлар башларына әксәр һалларда боз вә ја хурмајы папаг гојар, чәркәзи хәләт, јүнкүл, гывраг палтар кејәрдиләр.

Чыдыр дүзүлөн күнү елат бајрам едөрдү. Хончалар дүзүлөр. Чыдыр шамлар жандырыларды. Новруз күнлөрүнө дүшөн чыдырлар даһа тэмтөраглы кеңирилөрдү. Чыдыр вахтында зурна, балабан, гавал чалынар. бөзөн дө түфөнк атыларды.

Чыдыр тамашалары ат ојнатма башлајарды. Мөшһур ат чапанлар өз атларыны ојнадардылар. Мөһтөрлөр аты ојнатмаг үчүн онун башкөзүнү, жалыны сыгаллајыб охујардылар:

Ојна, елин икид аты.
Ојна, огул аманаты.
Ојна, мөхлуг жығылсын.
Ојна, гөмим дағылсын.
Ојна, елин икид аты.
Ојна, огул аманаты.

Чыдыр тамашаларыны даһа мараглы етмөк үчүн чыдырчылардан сонра ох атанлар мејдана чыхарды. Ох атанлар да ат үстүндө чапар, ат чапа-чапа һөдөфи нишан алардылар. Ох атанлар чыдыра јүнкүл кејимдө чыхар, атларыны бөзөјөр, башларына гырмызы ва мави фөс гојардылар. Ох атанларын атларынын зөр-зибалы ва зынгыровундан өз охларындан гырмызы парча асыларды. Ат үстүндө ох атанлар да мүхтөлиф ојунлар көстөридилөр. Гырх оху бир һөлгөдөн кеңирмөк, көјө алма атыб алманы һавада вурмаг пешөкәр ох атанларын мөһәрәтини нүмајиш етдирмөјин јахшы нүмунәлериндөн олмушдур. Бу вахт чыдыра чыхан чаванлар өз нишанлыларыны тәрифлөјөн нөгмөлөр охујардылар.

Чыдыр тамашаларында ох атанлар ичөрисиндө бөзөн гызлар да оларды. Лакин онлар киши палтарында олдуғундан башга ох атанлардан о гөдөр дө сечилмөздилөр.

Чыдыр тамашаларында ох атанларын јахын адамлары тәрефиндөн охунан бу нөгмөлөрдө ох атана уғур арузуларды:

Наз сатан оғлан,	Ох атан оғлан,
Ох атан оғлан,	Наз сатан оғлан.
Охун һөдөфә дөјсин,	Көз алты бахан оғлан,
Бошалмасын каманын,	Ох атан оғлан.
Севинмәсин јаманын,	Нечө сүрмө көзлүнү
Уғур кәлсин бахтына.	Јандырыб-јахан оғлан.
Гурбан кәсим тахтына.	Ох атан оғлан.
	Наз сатан оғлан.

Новруз тамашаларынын ән күтлөвәси зорхана тамашаларыдыр. Ахыр чөршөнбөдөн ачыг һавада кеңирилөн бу тамашалар көј отун үстүндө оларды. Даирә шөклиндө олан мејданча кәндирлө дөврөјө алынар, чызыгла ишарә едилөрдү. Күлөшчиларин ајағы чызыгдан чыхсајды, ојун дөјандырылыб јенидөн башланмалы иди.

Тамашалар заманы зорхана пөһлөванларына тамашачылар пул бөхшиш елөјөрдилөр. Тамашалардан жығылан пулдан еһтијачы олан пөһлөванлара һәр әј јардым едилөрдү.

Зорханада мүхтөлиф тамашалар көстөрилөрдү. Онлардан бири дө мил тамашасы иди. «...Һәрә әлине бир мил алыб башынын үстүнә галдырарды. Думбул чалынаға башланарды. Думбул әв-вөлчө дөп әһсәтә, сонра кет-кедө јухары галхыб јенә дө енарды. Мил ојнадан адам да һөмин темплә башынын үстдө милләри һәр-лөјөрдү: Ојун гуртардыгдан сонра чамаат онлары алгышларјарды. Бөзиләри чамаатын хатири үчүн мили тәк әлилө јухары атыб

ГЫЛЫНЧ ОЈНАТМА

КӨМӨНД АТМА

ЗОРХАНА ТАМАШАЛАРЫ

јенә дөстәсиндөн тутарды. Јахшы мил ојнаданлар мили гычынын алтындан атыб һавада тутарды».

Новруз бајрамы күнлөриндө зорханалар даһа тэмтөраглы көрүнөрдү. Јералты зорханалар сөмөни, бајрам хончалары, рәнкли јурмталарла бөзөдилөр, гырмызы парчалардан пәнчәрәләрә вә тахчалара өртүкләр салынарды.

Јүнкүл кејимдө мејдана чыхан чаванлар бир-бирини әлиндөн гылынчы дүшөнә гөдөр дөјүшөрдилөр. Гылынч ојнатма бөзөн ат үстүндө, бөзөн дө хүсуси јердө дүзөдилмиш мејданчада оларды. Гылынч ојнатма дөјүшлөринә дө багагчадан һазырлыг көрүлөрдү. Гылынч ојнаданларын гылынчыннан гырмызы асылар, галибә Новруз хончалары верилөрдү. Онларын атларына да гулуг еди-лөр, јалларына гырмызы готазлар вуруларды.

Чалдик, чевиклик тәләб едөн кәмөнд атма заманы рәгиби ат үстүндө кәмөндә салма хүсуси мөһәрәт һесаб едилриди. Бу мөгсәллә хүсуси кәмөнд тохујанлар мејдана кәлмишди. Овчу-лугла даһа чох бағлы олан кәмөнд атма чыдыр тамашаларында бөјүк мараға сәбәб оларды. Бөзөн кәмөндә дүшөн икидләр кәмөндә гырбө јенидөн ат белинә галхыр, бөзөн дө кәмөнддөн чыха бил-мөјөрәк мөғлүб олурдулар.

Сонралар чапарлар кәмөндини мејдана бурахылан буғаларын, атларын, әввөлчөдөн тутулуб кәтирилмиш чөјүрләрин, дағкеңиләрини үстүнә атмаға вә беләликлө Новруз тамашаларынын үмүни бајрам әһвали-руһијәсини горујуб сахламаға башлардылар.

Кәмөндәсалма, кәмөндөдүшмә илә бағлы чохду нөгмә јаранды:

Миндим сәмөндә,	Дүшмөн бағрым
Дүшдүм кәмөндә	Дағлады.
Јағы инсаф ет,	Гоғларымы бағлады.
Дөрдлијәм мән дө.	Һәсрәт галдым
	Јара јар,

Вә ја:	Сорушмады
Ај гәриб бәндә	Һара, јар?
Кәлмә бу кәндә,	Ај гәриб бәндә.
Миндим сәмөндә,	Кәлмә бу кәндә.
Дүшдүм кәмөндә	Дәрими сојдулар.
Ағ көһлөним	Саман төпдиләр.
Сүрүшдү.	Чарыг тикдиләр...
Кәмөнд ипи	
Кәришди.	

Белә күнлөрдө зорхана пөһлөванлары мејданда көзәр, икид чаванлары күлөшө чағгарарды. Зорханаларда белә маһнылар оху-јардылар:

Әл-годуно гатдадарам,
Ај оғлан,
Бағрыны чатдадарам,
Ај оғлан,
Нишанлыны алыб гачарам,
Ај оғлан,
Башына бәләлар ачарам,
Ај оғлан.

*Нусејми,у Сарабски. Көһнө Бакы. с. 176

Зорхана пәлваны илэ дөүшө кирэн чаванлар мејдан саһибини һәрзә-һәрзә данышмасындан гејзләнәр, мејдана кириб дејәр-диләр:

Зорхана титрәр һарајындан,
Гара пәлван елэ вуррам
Кәрпич дүшәр
Сарајындан.
Ал гуршағыны долајарам.
Бојнуна
Адам кәлмәз бир дө
Сәнин ојнуна.
Дынгаз, дынгаз, дынгылдама.
А пәлван,
Һәрзә-һәрзә мејдан үстә зынгылдама.
А пәлван.

Новруздан сонра тој мәрәсимләри илэ бағлы зорханалар да дү-ээлдириләр.

Новруз тамашаларындан зорханада ән кениш јајыланы гуршагтут-ма (күләшмә) иди. Бу тамашалар јаз-јај вахтлары ачыг һавада, гышда исе үстүртүлү зорхана мејданчаларында кечириләрди. Пәлһәванлар күләшәркән онлары һәвәсләндириән нәғмәләр ке-ниш јајылмышдыр:

Күрәјин јерә вурулмасын,
Гуршағын бурулмасын.
Дизләрин гурулмасын,
Икидлијинә нәғмә дејәк,
Чәпик вурун, чәпиклијин
Јелпик верин, јелпиклијин.

Новруз тамашаларынын бу күнә гәдәр кениш шәкилдә јајылыб вә халг арасында јашамагда оланы әл үстдә кәзмәдир. Әл үстдә кәзмәдә мүнәјән әшјалары јердән дишлә кәтүрмәк, ону башга јерә апарыб гојмаг, дишлә сүмүк ојнатмаг, әл үстүндә јүјүрмәк вә с. иди. Белә тамашалара гуршаг тутма тамашаларындан фәргли олараг гыз вә кәлинләр дө чох кәләрди. Бир сыра һалларда әл үстдә кәзәнләрин јанында «сүмүксүз» гызлар да оларды. Әл үстә кәзәнләр өзләринин мәһарәтини кәстәрдикдән сонра «сүмүксүз» гызларын ојунларыны нүмајиш етирәрдиляр.

Тамашада иштирак едәнләр «чәркә» илэ «сүфрә»нин ичиндә үзүгојлу узаныб, ајагларыны дивара дајајардылар. Сонра ики әлләринин үстдә јердән бир гарыш јухары јеријәр, әввәл саға, сонра сола, сонра исе ашағы енәр, јерә чатар-чатмаз тәкрар гал-хардылар, лакин онларын синәләри јерә дәјмәмәли иди. Бунун сајы 120 иди. Һәр кәс бу рәғәми јеринә јетирсәјди, бәдәни сағлам һесаб олунарды. Бу рәғәм тәдричән галха да биләрди. Јахшы вә мөшһур ојунчулар синә ојунуна (тамашасына—А. Н.) кедәркән архааларында хырда бир ушаг отурдардылар. Бу о адамын гүв-вәтли олдуғуну кәстәрәрди.*

Зорханаларда дашларла ојнајан пәлһәванлара—јекба ојнајан-ларә да мараг чох иди. Новруз шәнликләри ичәрисиндә «даш-галдырма» ады илэ јајылан бу тамашалар әсл икидлик вә физи-ки сағламлыг тәләб едирди. Даш галдыран пудлуг, гоша пудлуг

СИНӨ ТАМАШ

ДАШГАЛДЫРМА
(ЈЕКБА ОЈУНУ)

*Һусејягулу Сарабски. Көһнә Вақы, с. 176

дашлардан истифадә едәрди. Әввәл һәр ики алинда пуддуг, сонра исә гошапуддуглар, галдыран пәһләванлар, сонра һәммин дашлары атыб-тутмагла, синәсини, чийинни, күрәжини онларын габагына вермәклә дашлары вуруб итәләјәрдиләр.

Дашгалдыранларын ән марагыла тамашаларындан бири дә пуддуг дашлары дишдә ојнатмалары иди. Дишлә дашојнатма зорхана тамашаларынын ән чәтини иди. Белә тамашаларын тамашачылары даһа чох олурду.

Бә'зән дә елә олурду ки, бир пәһләван һәм әл үстдә кәзир, һәм дә дашојнатма мөһәрәтини нумәјиш етидрирди. Әксәр һалларда белә тамашаларын габагчадан «мүәјјәнләшдирилмиш» програмы оларды. Онлары ејини заманда мүшәјнәт едәнләр дә олур. Мүшәјнәтчи әввәлчәдән пәһләванын кәстәрәчәји ојунлары өзүнәмәхсус бир шәкилдә садалајар вә беләликлә даһа чох тамашачы јымаға чалышарды. Јекба тамашалары Новруздан сонра да тез-тез кәстәриләрди.

Бүтүн бу тамашалар Новруз шәнликләринә хүсуси тәрәвәт верәр, онларын даһа тәнтәнәли вә шән кечмәсинә сәбәб оларды.

Новруз шәнликләри хош әһвали-руһијјә доғурар, адамлар саатларла ачыг һавада мүхтәлиф ојун вә шәнликләрә бахар, дејәр, күдәр, әјдәнәрди.

Новруз шәнликләриндә әјләнчә тамашалары кәстәрмәк дә дөбә иди. Бунлардан бири дә көзбағлыча иди.

Азәрбајчанда көзбағлыча тамашаларындан ән киши јәјылаһы мә'лум олдуғу ки ми «Мусанын әсасы»дыр.

Бу тамаша вахтилә шиғәни јаралычлығымызын гәдим жанрлары бардә чох дәјәрли мулаһизәләри олан Ә. Б. Нәгвердијевин дигәтини чәлб етмишдир. Бәјүк әлиб бу мејдан тамашасы бардә јазырды: Мусаны сәһрбәз һесаб едән Мисир фир'ону өз мәмләкәтиндә јашајан бүтүн сәһрбәзләры гычыртдырыб әмр едир ки, Мусанын мө'чүзәләринә инанан вә онун ардынча кедән чамаатын көзүнү ачмаг үчүн онлар Мусанын әсасына бәнзәр бир шеј гајырсынлар. Сәһрбәзлар да тахтадан әждаһалар гајырыр, онлары... јағлајыр вә тахта әждаһалар јеримәјә башлајырлар.

Бу заман Муса өз әсасыны ортаја атыр, әсә әждаһаја чевриләрәк бүтүн тахта әждаһалары удур. Сонра Муса әждаһанын гујругуну дартыр, о дәрһал али әсаја чеврилир. Јакин тахта әждаһалар артыг јох олур.

«Од баба» адлы башга бир көзбағлыча тамашасынын гыса мәзмуну беләдир: «Од баба онун кешијини чәкмәји һәр ахшам бир гыза тапшырыр. Бир күн Шаһу адлы кәзәл бир гыз кешикдә дураркән Од баба кәлиб дејир ки, еј кәзәл Шаһу, сәнин бу кәзәллијини гаршысында аз галырам ки, мәһв олуб кедәм.

Шаһу исә чавабында дејир:

—Әкәр Од бабам истәјирсә мән өз чанымы она фәда едәрәм.

Јакин Од баба разы олмур.

—Јох, кәзәл Шаһу, мән инсанларын һәјатыны әлиндән алмырам, онлара һәјат верирәм, бир дә о ола ки, өз севдијим чаныны мәнә фәда еләсин. Елә истәјирәм башыны гојуб мышылты илә јатасан, мән дә сәнин кәзәл чамалына тамаша едим.

Шаһу башыны гојуб јатыр. Од баба она јухуда сәһркарлыг бәхш еләјир. Бир күн дејирләр азғын бир һөкмдар өлкәјә һүчм

ӘЈЛӘНЧӘ

КӨЗБАҒЛЫ

едеб бүтүн атошкаһлары дағдыр. Гонагкәнд атошкаһына да иштилачылар даһил олуб ону вилан гојмаг истәјәндә кәзәл Шаһу атошкаһа кәлиб ағзындан од пүскүрүр, дүшмәни јандырыб-јахыр. Падшаһ аман истәјир, бүтүн мүдрик гочалары јыгыр ки, Шаһунун әлиндән ону алынлар. Амма һеч кәс бир әләч еләјә билмир. Үч күн Шаһу әждаһа чилдиндә дүшмәнләр үзәринә од пүскүрүр. Дөрдүнчү күн бир гоча пејда олур, падшаһа дејир ки, әкәр сән о гызы өлдүрмәјиб мәнә вермәји вәд етсән мән онун әлиндән сәни хилас едәрәм. Падшаһ разы олур. Гоча атошкаһа кәлир, сәһри сымдырыр. Шаһу әждаһа чилдиндән чыхыр. Падшаһ сөзүнү үстүндә дурур. Гызы гочаја вериб атошкаһа да тохунмадан өлкәни тәрк едир. Гоча чапан оғлан чилдинә дүшүб, гызла евләнир.

Көзбағлыча тамашаларында инсанын көрүб сечә билмәдији, бир анда тамашачы гаршысында гејри-ади, мө'чүзәли һадисә кәстәрмәк башлыча шәртир.

Көзбағлычаларын әксәријјәти мө'чүзәләрини сөзүн күчү илә һәјата кеширдиләр. Онларын репертуарында чохлу нәғмә мотиләри варды. Сәһрбәзлыгын нәғмә мотиләри охшар сәсләрин тәклары әсасында јаранырды. Сәһри гурулан вә ја сәһри ачылан әш-јанын баш, јахуд орта вә ја ахыр һәрфинин сәси әсас кәтүрүлүр. Һәммин сәсин тәклары әсасында сәһр јаранырды. Сәһрбәзлар 3 вә ја 7 нәфәрдән ибарәт олур, мејданда дөврә вурур, дөврәнин ортасында сәһр гурурдулар. Онлар ағ вә гара дашлардан, инсан вә ја һейван кәлләләриндән, ашығлардан, мүхтәлиф һейван сүмүкләриндән истифадә едирдиләр. Сәһрбәзлар тамаша вахты куја оғруну тапар, кор доғулуш ушағы сағалдар, мүхтәлиф сәһрләри ачардылар. Сәһркарлар кор доғулуш ушаға белә нәғмәләр охујардылар:

Из кәлди,	Ал гач,
Из гач	Ал гач.
Гыз кәлди,	Гач, гач,
Гыз гач.	Ач ач...
Сол көзүнү	Изини ач,
Ач,	Көзүнү ач,
Сағ көзүнү	Из кәлди, гач
Ач.	Көз кәлди, гач...
Көзүнү гарасын,	Сағ көзүнү ач,
Үзүнүн парасын.	Сол көзүнү ач...

Вә јахуд, сәһркар оғруну тапмаг үчүн мејданы кәзәр, охуја-охуја адамларын јанындан кечәр, гулағы гызаран бир нечә нәфәри мејдана чәкәр вә охујардылар:

Ал малы,
Вур малы
Сағалы,
Мејвалы,
Вер малы
Ал малы.

Оғру әли титрәјә-титрәјә оғурладығны чыхарыб верәрди.

Бу тамашалар әсасән Новруз күнләриндә башланыр, пајызда мәнсул мөвсүм гуртардыгдан сонра да тез-тез кәстәрилди. Тамашада әсасән алты нәфәр иштирак едир—кәндирбаз, онун «тәлхәји», зурначы, балабанчы, нағарачы вә кәзәтчи.

КӘНДИРБАЗ
ТАМАШАЛАРЫ

Дэрин басдырылмыш ики шалбана мөһкәм кәндир бағландыр.
Бир кәңч әлиһә шүјүл—мүвазінәт ағачы (ләнкәр) аларағ ип үстә
галхыр, зурнанын ритми илә кәндириң үстүндә рәғс едир. Кәндир
үстә ојнанаң рәғсләр гәјтағы, тәкчалма вә саирәдир. Кәндирбазың
белә охумалары да вар:

Алдын дулу,
Јығдын пулу,
Ај һилләбаз
Мәхмәрәк,
Бојуна
Аршың кәрәк.
Әли, Вәли,
Пирвәлини
Дағладың,
Шаман гапысын
Шуман гапысын

Бағладың.
Сандығ үстә
Пуллары галағладың,
«Гарным ачды»
Дејиб гапыларда
Заран-заран
Ағладың.
Олдун елә
Бир зәли,
Чаның јансын,
Мирзәли.

Тамашаның көстәрилмәси үчүн кәндирбазларын дүзәлтди-
ји пәјалар вә дирәкләр басдырылыр, кәндир јеринә исә
мөһкәм, ғырылмајан мәфтил—сим бағландыр. Бәзән бу симләр
бир-биринә паралел шәкилдә арасы тәхминән 8—10 см. аралы го-
ша симләрдән ибарәт олур. Бир сыра һалларда исә тәк бир сим
олур. Сим пәһләваны тамашаларында да зурначы, балабанчы, на-
ғарачы, тәлхәк иштирак едир. Бурада көзәтчиләр исә ики, бәзән дә
үч олур. Онлар сим үстүндә, бармағларының учунда, әл үстүндә
кәзир, чевик һәрәкәтләр едирләр.

Бу тамашаларда охунан нәғмәләр кәндирбаз тамашалары нәғ-
мәләриндән сечилир. Пәһләван сим үстүндә ојнајанда ашығ саз
чалыр, тәлхәк исә охујур:

Базарда үзүм,
Мәләк Салманы,
Нимчәјә дүзүм,
Мәләк Салманы,
Бир ала көзлүм,
Мәләк Салманы,
Ал сујун ичәк,
Мәләк Салманы...
Салламабярчәк
Мәләк Салманы,

Тамашаның әсас тәшкилатчылары олан ики көзәтчи исә кәң-
дирбаз тамашасында олдуғу кими, бурада да мејданчаја, симлә-
рин бошалыб-бошалмамасына нәзарәт едир, јердәки дашлары
галдырыб пәһләвана верир.

Чаван ушағлар мејдана кириб ојнајыр, атылыб-дүшүрләр. Зурнаны
балабан әвәз едир. Балабанчы да мазәли вә шух рәғсләр, маһны-
ләр чалыр. Ахырда дәфи чүңкүл ритмли нәғрәтларда тамаша-
нын әсас апарычысы олан масғарачыны мејдана дәвәт едир. Кө-
мәкчи мејдана кирмәк үчүн масғарачыја «јол ачыр». Масғарачы
мејдана дахил олдуғдан сонра јенидән мусиги сәсләнир, масғара-
чының габағында мејданчада ушағлар мазәли рәғсләр едирләр.

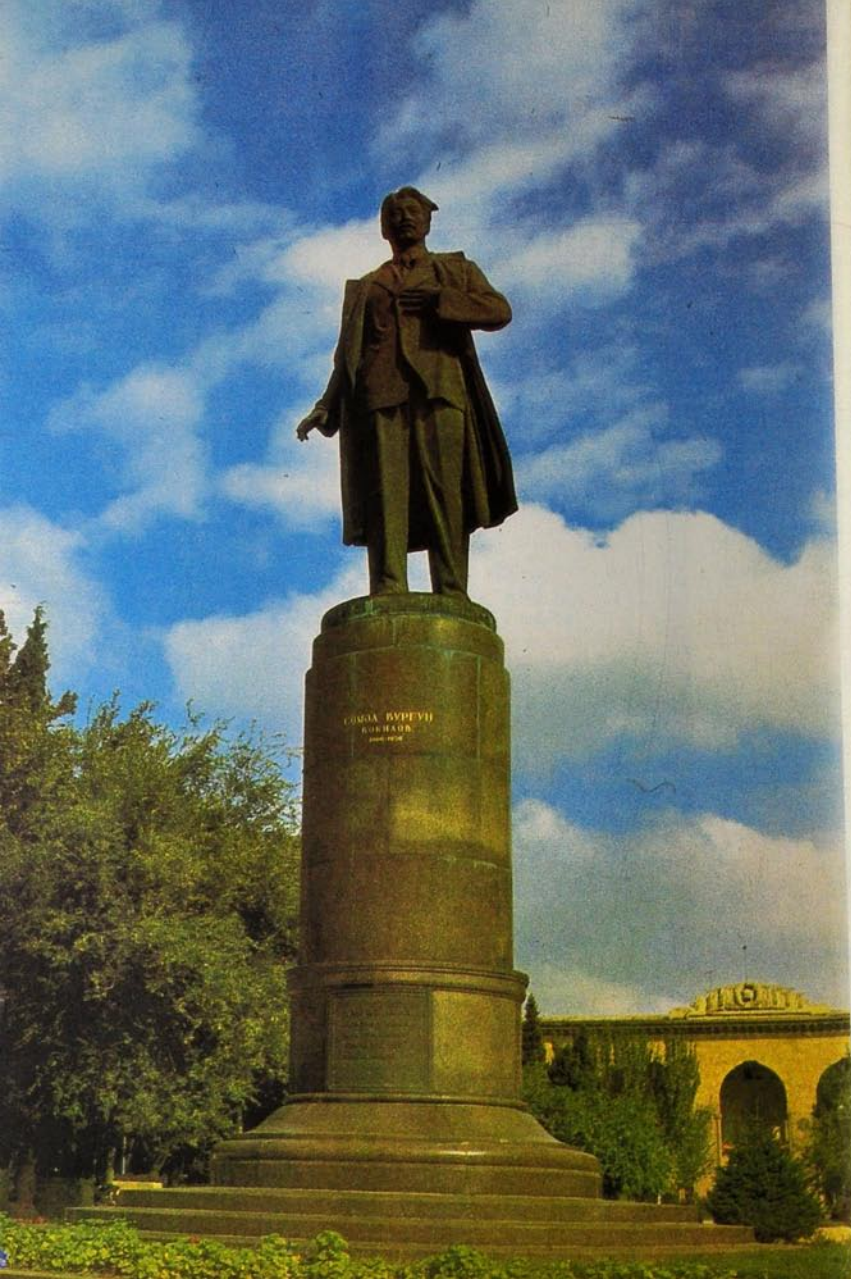
Сонра масғарачы масғараја башлајыр. Мазәли әһвалатлар
даншыр. Дејир: «Бир нечә ај бундан габаг дүшмән падашың

СИМ ПӘҲЛӘ
ТАМАШАСЫ

МАСГАРА
ТАМАШАЛАРЫ

ДА ЈОХ, БИЧӨНДӨ ЈОХ,
ИДӨ ОРТАГ ГАРДАШ

на илэ чалын-чарлаз бојайардылар. Бу һейванлар дөүшдүкчэ елэ зэрб илэ бир-биринэ кэллэ вурардылар ки, бујнузлары сынар, бэ'ээн башлары жарыларды.

Гоч дөүшдүрмөдө гочу тә'рифләјән ва гочу дөүшэ сөвг еләјән нәгмәләр охунарды. Гоч дөүшдүрән дөүш башламаздан гочуну башыны сыгаллајыб дөјәрди:

Гара гочум нәрди, нәр,
Мејданда бир әрди, әр,
Гочуму көрән тез гачар,
Гоч мајаны гара гочум
Бујнузунда парчалар.
Гара гочун бујнузлары
Шишди, шиш,
Дөүшэ кирмәк онунла
Чох чәтин бир ишди, иш...

Дөүш вахты гочлары исә дөүшэ белә гызышдырардылар:

Бујнузуна ал кәлим,
Гара гочум, ағ нәрим,
Кәлләнән кәлләсини парчала,
Вур гулағын, вур пачасын,
Дур дала,
Бујнузуну, гурсағыны
Бујнузуна гурдала...
Ала гочу бујнузуна ал, кәлим,
Вур тәпәсин, вур пачасын ағ нәрим...

1

Тамаша башламаздан әввәл мәчлис идарә етмәк үчүн бир нәфәр бәј (тојбашы) сечилир. Бәј мәчлисдә асајиш жарадыр ва өзүнә бир нечә көмәкчи кәтүрүр. Көмәкчиләр бәјин әмри илэ бөјүк бир мејданча дүзәлдирләр. Мејданчаја бир чүт гојурлар. Бәзәмәкдә мөһәрәти олан хүсуси адам ики нәфәри кејиндирир, үзләринә ун сүртүр ва палтарларынын алтындан бир галын јастыг гојуб үстдән өркән илэ баглајыр. Онларын палтарларындан нал, чөмчә ва с. асыр, башларына исә балгабаг, ја-худ кечәдән тикилмиш папаг гојурлар. Адамлары елэ кејиндирирләр ки, бахан истәр-истәмәз күлмәјә башлајыр. Бундан алава, башга ики нәфәри елэ кејиндирирләр ки, өкүзә охшајыр. Палтардан ва ағачдан өкүз мүгәввасы дүзәлдиб ортаја салырлар.

Чамаат чәркә илэ отуруб арамсыз көзләјир. Бирдән коса кими кејиндирилмиш ики нәфәр ики өкүзлә кәлиб мејданчаја чыхыр. Бунлардан бири бәркдән гышгырыр:

—Ај јер јијәси, ај јер јијәси!

Бир нәфәр мүлкәдар палтары кејмиш гарныјоғун, јекәбығлы адам чыхыб дөјир:

—Әдә, пези оғлу, пези, јаваш гышгырсан!

Косалар мүлкәдары көрән кими өзләрини комик вәзјјәтә сала-раг, күрәкләрини она чевириб әскәри тә'зим едирләр. Соңра коса-лар мүлкәдара сары чевирилиб дөјирләр:

—Башга падшаһын өлкәсиндән диләркин дүшүб бура кәлмишик. Хали галан торпағлардан вер һаггы илэ әкәк.

Косалар икиси дә данышыр. Бөјүк косанын ачыгы тутур, кичјин агзына бир силлә вуруб дөјир:

—Агсаггал олан јердә... саггал данышмаз. Мәтләбин гысасы,

бизе нагг-бәһрәси илә бу хали галан јердән вер, касыбкарлыг эле-јәк.

Мүлкәдар өскүрүб быгларыны ешир, сонра онлара дејир:

—Ач олдуғунуз үчүн јазығым кәлир, бу јердән сизә верәрәм. Анчаг карәк мәһсулун һәр чувалындан бир чанағы сизин, галаны мәним...

—Ај аға, инсафын олсун, мүрвәтин олсун, бары үчдә бирини бизә вер.

—Мәним јеримин гүмәти еләдир. Ичәрәјә көтүрмүрсүңүз, тез бурдан әкилин,—дејә мүлкәдар косалары италәјиб узаглашмаг истајир.

—Ај аға, бир дајан! Мүмкүндүрсә, чувала ики чанаг вер.

—Елә сөһбәт јохду. Тез бурадан әкилин...

—Јахшы, разыјыг, онда бир чүт өкүз, бир чүт дә вәл вер.

—Јох, сизә бир арвад да верәрәм. Бир зәј дә вермирәм, кефиниз-ди галын, кефинизди кедин.

—Јахшы, разыјыг, анчаг бир шәртнән ки, тахылын дөјүлмәси сонин һесабына олсун.

Мүлкәдар өзүндән чыхыб онлары италәјир.

—Јох, јох, олмаз, мән анчаг буғданын дурусундан көтүрәчәјәм.

Дејәсән алверимиз баш тутмајачаг. Јахшысы будур әкилиб келәсиниз.

—Јох, чаным, гој сөзүмүз гуртараг. Јахшы, сән дејән олсун.

Мүлкәдар мејданчадан бир гәдәр јер ајырыб онлара верир вә өзү чыхыб кедир. Косалар јери әкмәјә һазырлашырлар. Бөјүк коса дејир:

—Гардаш, сән һодаг ол, өкүзләри сүр, мән дә мажгал олум.

Хырда гардаш өкүзләрин јанына кәлир, әлини гојнуна гојуб кәнарда дурур. Бөјүк гардаш дејир:

—Гардаш нијә чәһизи битмәмиш гыз кими кәнарда дајанмысан? Көрпүдә карваныны космәјибләр ки, әлини гојнуна гојмусан? Сән өкүзләри гош, мән чүтү һазырлајым.

Хырда гардаш гаш-габағыны төкүб, ағламсына-ағламсына чаваб верир:

—Башым ағрыјыр, азарламышам.

Бөјүк гардаш өкүзләри гошур, һәм мажы тутур, һәм дә өкүзләри сүрүр. Хырда гардаш да јерә узаныб, үстүнә бир чындыр чәкәрәк јатыр. Бөјүк гардаш јери әкиб өкүзләри ачыр, тез гардашынын јанына јүјүрүб дејир:

—Јазыг гардашым сәһәрән азарлајыб, һәлә јахшы олмајыб.

Әлини гардашынын алнына гојур, сонра јерә отурур, бир дәсмаг арасындан чәрәк чыхарыр, габағына гојур. Бир тикә ағзына алмамыш хырда гардашы јердән сычрајыб әлини чәрәјә атыр вә јемәјә башлајыр.

—Гардаш, мән јахшы олдум,—дејир.

Бөјүк гардаш бир нечә тикә алмамыш, хырда гардаш чәрәјин һамысыны јејиб гуртарыр.

—Гардаш, сән лап јемәк азарлысы имишсән ки? Вај дәдә, вај, мәни дә аз гала јемишдин.

II

Һәмин јерин үзәринә көј от төкүб чәмәнлик вә хәсиллик кими дүзәлдирләр. Гардашлар әлләриндә бел кәлирләр. Онларын јерини, һәрәкәтләри вә кеймләри адамлары күлдүрүр. Чарыгларыны

чыхардыб белләринә санчырлар, сонра гычларыны чырмалајырлар. Бөјүк гардаш дејир:

—Гардаш, о тарәфи сән сувар, бу тарәфи дә мән суварым.

Бөјүк гардаш башыны ашағы салыб зәмини сувармагда олур. Хырда гардаш бөјүк гардаша диггәтлә бахыр, вә бәркдән гышгырыр:

—Вај дәдә вај, бел ајағымы кәсди,—дејә әлини көзләринин үстүнә гојуб јаландан аглајыр. Бөјүк гардаш бели јерә атыб онун јанына јүјүрүр вә чындырдан-заддан чыхардыб ајағыны сарыјыр. Хырда гардаш һәрдәнбир ајағыны чәкиб гышгырыр:

—Ај, ајағым ағрыјыр, тәрпәтмә!

Бөјүк гардаш да үфүрә-үфүрә онун ајағыны сарыјыр. Сонра чох чәтинликлә гардашыны далына алыб, зәмидән кәнара чыхарыр. Јерә узадыб үстүнә бир чындыр өртүр.

Бөјүк гардаш өзү тәкчә зәмини суварыр. Ишини гуртарандан сонра гардашынын јанына кәлир, она бир аз јемәк верир вә далына алыб апарыр.

III

Дүзә күләшдән, чөлдән санчырлар, јетишиши зәмијә охшадырлар. Гардашлар дөшләринә өңлүк, әлләринә әлчәк, бармагларына бармаглыг тахараг чини көтүрүб кәлирләр. Бөјүк гардаш тахылы бичмәјә башлајыр вә хырда гардашы мәчбур едир ки, о да бичсин. Хырда гардаш јаландан бир нечә әлчәм бичир. Сонра бирдән:

—Вај, дәдә, вај, санчыланмышам,—дејә гарыны тутуб јерә јыхылыр вә әлләрини көзүнә гојуб һенкүртү илә аглајыр.

Бөјүк гардаш белини јухары галдырыб дејир:

—Чәһәннәмә санчылан, кора санчылан, сәнин кими гардашыны өлмәси галмасындан јахшыдыр.

Бөјүк гардаш ачыгылы онун јанына кәлиб бир нечә тәпик дә аурур, сонра гајдыб өзү тәкбашана бичмәјиндә давам едир. Бөјүк гардаш бичә-бичә бир нечә бәјәты охујур:

Бичинчи бафа бағлар.

Бичдикчә бафа бағлар.

Бөјүк гардаш ишини гуртарыб кетмәк истајир. Лакин үрәји јаныб кери гајдыр. Буну кичик гардаш көрүр вә бәркдән инилдәмәјә башлајыр.

—Гардашдыр, бирдән өләр, белими сындырар. Дејәсән кәдә доғрудан нахошлајыб,—дејә бөјүк гардаш онун башына дзынини үстүнә алыр вә алнындан өпүб аглајыр. Ону чох чәтинликлә далына алыб апарыр.

IV

Дүзәдә бир хырман дүзәлдирләр. Хырмана бир гәдәр күләш төкүрләр. Гардашлар «өкүзләри» кәтирирләр, бојунларына бојундуруг салыб гошулар. Бөјүк гардаш дејир:

—Гардаш, сән вәли сүр, мән һешаны чевири.

Хырда гардаш гашгабағыны төкә-төкә вәлини үстүнә чыхыр, бөјүк гардаш да јабә илә һешаны чевирир. Хырда гардаш бир нечә баш сүрәндән сонра бөјүк гардашынын көзүнү оғурлајыб гачыр. адамларын далында узаныб јатыр. Бөјүк гардаш һешаны чеви-рәндән сонра көрүр ки, хырда гардаш јохду. Чох ахтарыр, ону тапмыр, ахырда кери гајдыб өзү өкүзләри сүрүр вә дөјүб гур-

тарыр. Инди нешаны совурмаг лазымдыр. Хырда гардаш да башыны күлөшин үстүнө гојуб јатмышдыр. Милчэкләр, дитдили онун үз-көзүнү санчыр, дик атылыб шапалагла үзүнө вә бојнуна вурур. О тәрәфә-бу тәрәфә ашыр. Милчэк, дитдили ону раһатланмаға гојмур.

Бөјүк гардаша көмөк лазымдыр. Нешаны тәкчә чыхара билмир. О, јенә гардашыны ахтармаға башлајыр. Ора-бура, ахырда тапыр. Бөјүк гардаш ону тәрпәдиб чағырыр. Кичик гардаш да эли илә бојнуна, үзүнә вурур вә көзүјумулу дејир:

—Көпөк оглунун дитдилиси, милчәји гојмур бир аз јатаг.

Бөјүк гардаш нә гәдәр чалышырса ону дургуза билмир, ахырда ачыг еләјиб дејир:

—Мәндән тахыл алсан, өјүнәсэн...

Бөјүк гардаш нешаны гуртарыб бугданы хырмана топлајыр. О, мүлкәдарын пайыны ајырыр, јердә галаны чувала јығмаг истајир. Бу заман кичик гардаш јердән галхыб хорузлана-хорузлана онун јанына кәлир:

—Гардаш, бугданы бөлөк, мән пайымы апарым,—дејә ағачыны товлајыр.

Бөјүк гардаш онун үстүнә гызыб дејир:

—Әкәндә јох, бичәндә јох, јејәндә ортаг гардаш. Сәнә бир дән дә вермәрәм. Бәс индијә гәдәр һарадајдын?

—Сән өләсэн, елә шеј јохду, јары бөләчәјик, гардаш малы кими.

Разы олмасан һамысыны апарачағам.

—Апармасан, өзүнә гурбан олсан.

Чувалын бир учундан бөјүк гардаш, бир учундан исе хырда гардаш чәкир. Ахырда ағачлары көтүрүб дава еләмәјә башлајырлар. Онлар бир-биринин гарнына вурурлар. Һәр дәфә ағач дәјәндә јыхылырлар. Ахырда бөјүк гардаш кичијә елә бир ағач вурур ки, о, јерә јыхылыр, галха билмир...

V

Бөјүк гардаш кејиниб-кечинмиш һалда ортаја чыхыр. Хырда гардаш исе чыр-чындыр ичиндәдир. Хырда гардаш һәр кәсә эл ачырса, һеч кәс она көмөк етмир, ону мәналы сөзләрлә рәдд едирләр. Өз гардашына јанашыр.

Бөјүк гардаш:—Әкәндә јох, бичәндә јох, јејәндә ортаг гардаш,—дејә күрәјини она тәрәф дөндәриб тәсбей чевирә-чевирә кедир. Тамаша бурада битир.

Бајрам күнләриндә чаванларын вә ушагларын эн севдији вә чох јайылмыш ојунлардан бири дә «Коса-коса»дыр. Чаванлар бир јерә топлашырлар. Бир нәфәр зирәк вә һазырчаваб оғлана тәрсино күрк кејиндирирләр, үзүнү мөһкәм-мөһкәм унлајыр, башына бир узун мотал папаг гојур, ајагларынын алтына ајаг формасында ағач сарыјырлар. Бојнуна зынгыров салыр, палтарынын алтындан гарына јастыг бағлајыр, бир чөмчәни гырмызы бәзәјиб элине верир вә гапы-гапы кәздириб ојнадарат пәј топлајырлар. Косаны кәздириләр бу маһныны охујурлар:

А коса-коса, кәлсәнә,
Кәлиб салам версәнә,
Чөмчәни долдурсәнә,
Косаны јола салсәнә.

КОСА-КО

Ај ујругу-ујругу,
Сағталы ит гујругу,
Косам бир ојун ејләр,
Гузуну гојун ејләр,
Јығар бајрам хончасы,
Һәр јердә дүјүн ејләр.

Новруз-новруз баһара,
Күлләр-күлләр нубара,
Бағчанызда күл олсун,
Күл олсун, бүлбүл олсун,
Бал олмасын, јағ олсун,
Евдәкиләр сағ олсун,

Ханым дурсун ајаға,
Косаја пәј версин аға.
Мәрмәр һовузун дөрд ғырағында,
Бүлбүлләр охур шах будағында,
Һәр нә истәсәм худадан аллам,
Дәлләк дүканын јадыма саллам,
Дәлләк дүканы тамам чырағбан,
Нағара чалыб кәсорик гурбан.

Гурбанын олум, јашыл чухалы.
Дәрбәнди исэн, јохса буралы?
Бағчанызда күл олсун,
Күл олсун, бүлбүл олсун,
Бал олмасын, јағ олсун,
Евдәкиләр сағ олсун,
Ханым, ајаға дурсана,
Косаја пәј версәнә.

Маһны гуртаран кими коса «коса өлдү» дејиб јерә јыхылыр. Бу заман она ашағыдакы кими суаллар вериб чаваб алырлар:

—Коса, һардан кәлирсән?

—Дәрбәндән.

—Нә кәтирмисән?

—Алма.

—Алманы нејләдин?

—Сатдым.

—Пулуну нејләдин?

—Өкүз алдым.

—Өкүзү нејләдин?

—Вурдум, өлдү.

Косанын бу сөзүндән сонра јолдашлары бирликдә бу маһныны охујурлар:

Башын сағ олсун, коса,
Чанын сағ олсун, коса,
Эршин узун, без ғыса,
Кәфәнсиз өлмәз коса.

Бундан сонра косаја чохлу суаллар вериб чаваб алыр вә бу маһныны охујурлар:

Базарда һәсир, Мәләк Салманы,
Көјдә жел әсир, Мәләк Салманы,
Косам тәләсир, Мәләк Салманы.

Базарда үзүм, Мәләк Салманы,
Нимчәјә дүзүм, Мәләк Салманы,
Бир ала көзүм, Мәләк Салманы.

Косаны тез жола сал,
Онун үрәжини ал.
Гој десин саламат гал!

Ев жијәси јериндән кеч дурса, ојунчулар ағыз-ағызға вериб де-
јирләр:

А коса-коса, кәлмисән,
Кәлмисән мејдана сән,
Алмајынча пайынн
Чәкилмә бир јана сән.
Беш јумурта пайынды,
Олмаја алмајасан.
Мәним косам ојнајыр,
Көр нечә динкилдәјир,
Она гулаг асанн

Гулағы чинкилдәјир.
Мәним косам чанлыды,
Голлары мәрчанлыды,
Косама әл вурмајын,
Косам икичанлыды.
Әмири бөрк башында,
Гәләм ојнар гашында,
Јүз әлли беш јашында,
Лап-лап чаванды косам!

Маһныдан сонра косаја пәј верирләр. Ојунчулар косаны о бири
евә апарырлар. Белә-белә бүтүн евләри кәзир, јығдыглары шејләр
ри дүзәлтдикләри евә кәтирир, шәнлик кечирирләр.

Сонра ики нәфәр коса олур. Нәрсинин гарнына бир јастыг баг-
лајырлар. Әлләрино исә јекә ағач верирләр. Кечи донуна салын-
мыш бир адамы ортаја чыхарырлар. Кечинин јанында да бир адам
олур. Косалардан бири бу адама дејир:

—Гардаш, бу кечини сатырсанмы?

—Бәли, сатырам.

—Нечәјә верирсән?

—Јајда лопуга, гышда топуға.

—Јахшы, разыјыг, јајда кәлиб лопугуну аларсан, гышда да
топугуну.

Киши кечини косалара вериб кедир. Косалардан бири дејир:

—Кечи мәнимди.

О бири дејир:

—Јох, мәнимди.

Бунларын давасы дүшүр, бир-биринин гарнына ағачла будама-
га башлајырлар. Нансы косанын гарнына ағач дәјирсә, о јерә јы-
хылыб јенә ајага галхыр. Башлары чарпышмаға гарышанда кечи
гачыр. Косалар бирдән бахыб кечини көрмүрләр. Ондан-бундан
кечини сорушурлар, көрдүм дејән олмур. Јерә отуруб ағыз-көз-
ләрини күлмәли шәклә салыб аглајырлар. Ојун бурада күлүшмә
ичиндә сона чатыр.

ОЈУНЛАР

Бәнөвшә бәндә дүшә,
Биздән сизә ким дүшә.

чырты-чырты

Ушаглардан бири башчы сечилер. Башчы ортада дајаныр, галан ушаглар исэ дайрәви дүзүдүрләр. Башчы элинде чубуг ојуна башлајыр. Эввал-эввал сағ тәрәфдә олан ушаглара дејир:

Чырты, чырты

Сағдакы ушаглар чаваб верир:

—Чан чырты!

Солдакы ушаглар дејир:

—Бизим чырты сизин чыртыја јалан деди.

Сағдакы ушаглар дејир:

—Кимин сағгалына јарашыр?

Солдакы ушаглар дејирләр:

—Һәр кәс ајағыны чәп гојса, онун сағгалына јарашыр.

Бүтүн чәркәдә олан ушаглар солдан саға бир-бир ајагларыны ирәли чыхарырлар. Башчыја чатана гәдар ирәлиләјирләр. Башчы јенә эввалки сөзләри тәкрар едир; сол ајағыны сағ ајағынын бармаглары үзәринә гојуб, ики дәфә фырланыр. Ушаглар эввалки гајдада кери чәкилирләр.

Башчы сағ элини ајағынын чечәлә бармағынын үстүнә гојур. Һамы башчы кими едир, баш бармагларынын учу илә башчынын јанына кәлирләр. Башчы баш бармағыны буриунун учунә гојуб дејир:

—Чырты, чырты!

Ушаглар она чаваб верирләр:

—Чан чырты!

Ушаглар јенә кери чәкилирләр. Бу дәфә башчы сол элинин бармағыны гулагына верир. Ушаглар да онун кими едиб башчыја јахынлашырлар. Башчы дејир:

—Чырты, чырты!

Сағ тәрәфдәки ушаглар чаваб верирләр:

—Чан чырты!

Башчы дејир:

—Бизим чырты сизин чыртыја јалан деди.

Сағдакы ушаглар дејирләр:

—Кимин сағгалына јарашыр?

Башчы дејир:

—Һәр кәс тез гачмаса, онун сағгалына јарашыр.

Һамы нишан гојулмуш јерә гачыр. Ким керидә галса она дејирләр:

—Тысбаға тыс, бојунуу гыс!

Ојун ахыра чатынча һеч касин иштијары јохдур өзү истадији кими һәрәкәт етсин. Гајданы позанлар төһмәтләниб ојундан чыхарылыр. Һамы башчынын әмри илә һәрәкәт едир, низам-интизама табе олур.

Мәрә

Ушаглар һалај кәлмәк шәрти илә ики дөстәјә ајрылырлар. Ојун иштиракчылары өзләринә кизли ад гојуб ики-ики кәлиб «молла-лар»нын (башчыларын) гаршысында дурурлар:

—Һалај, һалај!

«Молла»лар дејирләр:

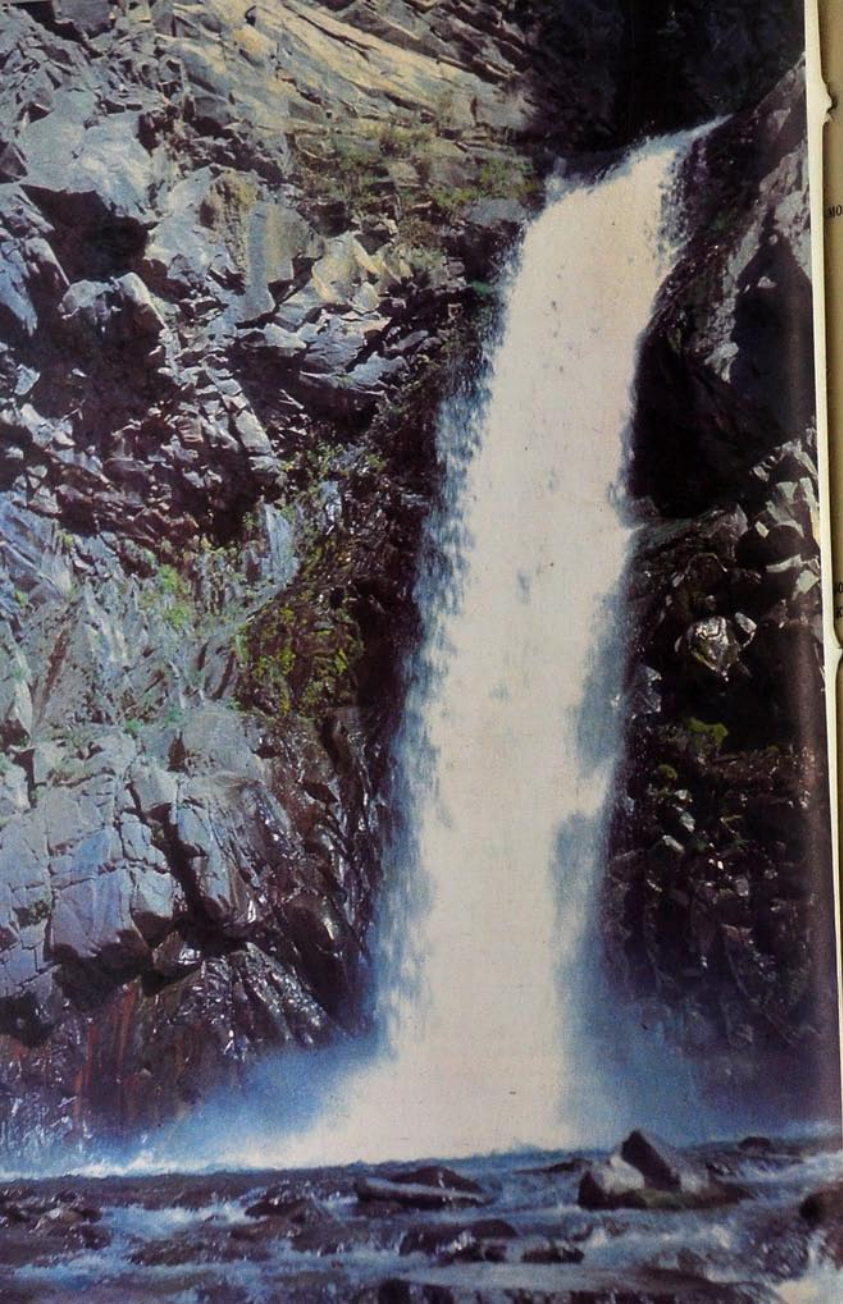
—Һалдых, һалдых.

Ушаглардан бири дејир:

—Кимә чәјлар гурудан, кимә дағлар дағыдан.

«Молла»лардан бири чаваб верир:

—Манә, дағлар дағыдан.

МОЛЛА». БАРАЈ

ЖОДАШ, СӘНИ
КИМ АПАРДЫ?

ГӨЗМӨДАШ

Өзүнө шәрти оларак «даглар дагыдан» ады тожан ушаг бир «молла»ја, «чајлар гурудан» да о бирсинә дүшүр.

Бу минвалла ушаглар ики јерә ажрылырлар. Бир даш нишан гојурлар. Һәр дәстәдән бири гачыр. Ким тез кеңиб элини даша вуруб, «молла»сыннн јанына тез гајыдарса галаба чалар. Ким кери галса, башы гапазланыб сырадан чыхарылар.

Ушаглар һалај кәлмәк јолу илә «молла»лар арасында ики дәстәјә ажрылырлар. «Молла»лардан биринин көзүнү јумурлар. Көзүачыг «молла»нын дәстәсиндә оланлар гачыб кизләнирләр. Көзүјумулу молланын ушаглары мөтәдә отурурлар. О, көзүнү ачыр, кизләнән ушагларын «молла»сы илә ушаглары ахтармага башлајыр. Һәр јердән кечдикдә кизләнән ушагларын «молла»сы бәркдән хәбәрдарлыг едир. Мәсәлән, «Булағын јанындан кечдик», «Дәрәни о таја адладыг», «Әлинин евинин јанындајыг». Бу хәбәрдарлыгдан мәгсәд кизләнән ушагларын мөһкәм кизләнмәси, көзә көрүнмәсидир.

Әкәр ахтаран «молла» (башчы) кизләнән ушаглардан бирини көрсә ојуну удмуш олур. Кизләнән ушаглар онун көзүнә көрүнмәдән гачыб мөтәјә кәлсәләр, онлары ахтаран молланын ушаглары агыз-агыза вериб бәркдән «Молла, һарај, молла һарај!» дејә гышгырырлар. Ахтаран «молла» онларын мөтәјә кирмәсини көрмәсә, кизләнән тәрәф ахтаран тәрәфи удур.

Һалај-һалај кетмәк јолу илә ушаглар ики дәстәјә ажрылырлар. Сыра илә дал-дала дүзүлүрләр. Керидә дүзүлүш дәстәдән бир ушаг кәлир, бармағыла онлардан биринин күрәјиндән итәләјиб апарыр вә дејир:

Мору-мору шыгыды мору,
Сәни апаран ким оғру?

вә јахуд јолдашларындан бири апарылан ушага бәркдән дејир:
—Јолдаш, сәни ким апарды?

Ушаг апараны тапа билсә, ону да көтүрүб өз јолдашларынын ичинә гајыдыр, дәстәдә бир нәфәр артыр. Јох, ушаг тапа билмәсә, апаран ушаг ону көтүрүб өз дәстәсинә гајыдыр. Бу гајда илә ојунда ушагларын һамысы иштирак едир. Һансы дәстәнин ушагларынын һамысы о бири дәстәјә кечсә, о дәстә удузмуш олур.

Бу ојуну ики вә ја дөрд ушаг ойнајыр. Һәр ушаг беш балача даш һазырлајыр. Гүррә (чөп) атыб ојуна башлајырлар. Ојуна башлајан дашын бирини элиндә сахламалыдыр ки, буна сагга дејәрләр. Сагганы көјә туллајыб овчунун ичиндә олан дашлары јерә төкмәли, сагганы көјдә тутмалыдыр. Әввәл сагганы јухары дан ибарәтдир ки, даш көтүрүләркән нә башга даша дәјмәли, вә дә сагга јерә дүшмәлидир. Ики әллә көтүрмәк вә сагганы тутмаг олмаз.

Дашлары бир-бир көтүрүб гуртардыгдан соңра жерө төкмөли, жухарыдакы шэртлэрэ эмөл етмэдэн дашлары жердөн ики-ики, соңра үчүнү бирдөн, бирини тэк, соңра дөрдүнү дэ бирдөн көтүр-мөлидир.

Бунлар гуртараңдан соңра дашлары бир-бир ики бармагың арасындан кеңирмөли вэ бармаг арасындан кеңирилмиш дашла-рын һамысыны бир жердэ көтүрмөлидир.

Соңра дашлар бармагларын һамысының арасындан бир-бир кеңирилмөлидир. Бу шэрти дэ битириб дашлары бир гарыш мө-сафэдэ бир-бириндөн аралы гојуурлар. Сагганы жухары атарак жер-дэки дашлары сүрүшдүрүб бирдөн көтүрмөлидир.

Саггадан башга бир даш овучда сахланыр. Сагганы жухары атыб-тутмагла дашын бирини овучдан жерэ салыб, чөлд бирини жердөн көтүрмөлидир. Ики-ики вэ үч-үч дашы жерэ салыб бирини көтүрмөк лазымдыр. Бундан соңра шагылдама кэлир. Ја'ни дашлары жердөн бир-бир овуча жығырлар. Ахырда јолдашы бир дашы итдаш тэ'јин едир. О даш эл дөјилмөмиш галыр. Бу итда-шы бирдөфэлијэ бармагларын арасындан кеңирмөк лазымдыр. Бунларын һамысыны сөһвсиз, бирдөфэлијэ ојнаја билэн галибиј-јөт газаныр. Дашы жердөн көтүрүб бармаг арасындан кеңирэ бил-мөјөн, сагганы жерэ салан вэ дашы көтүрөркөн элини башга даша вуран удумуш олур.

Бу ојунда үч нөфэр иштирак едир. Ушагларын бир јумру, бир јасты дашы олур. Онлар бир-бир јасты дашла јумру дашы вурур-лар. Јумру даш вуруланда нэ гэдэр кеңирсэ, о мөсафөни аддым-ла өлчүрлэр. Шэрт гојулан мөсафөјэ ким габагча дашы вуруб апарарса о, ојунда удмуш олур.

Ушаглар өзлөрине ики башчы сечирлэр. «Һалај-Һалај» дејиб ики дөстөјэ ајрылырлар. Дөстөлэр бир-бириндөн јүз аддым ара-лы эл-элэ тутушуб дајанырлар. Башчылардан бири о бирисинэ дејир:

— Бөнөвшө!

О бириси чаваб верир:

— Бөндэ дүшө!

Эвэлки башчы дејир:

— Сиздэн бизэ ким дүшө?

О, бири башчы ушагларын биринин адыны чөкиб дејир:

— Эли, Јахуд Гэмэр дүшө!

Эли, Ја Гэмэр чөркөдөн ајрылыб јүүрө-јүүрө эл-элэ тутушмуш ушагларын сөфини јармалыдыр. Бурада күчлүлүк эсас шэртлэр-дөндир. Экэр ојунчулардан бири күч вериб эл-элэ тутушмуш ушагларын элини бир-бириндөн ајырса, о бири тэрэфэ кечэ бил-сэ, бир ушаг да көтүрүб јенэ өз эвэлки јеринэ гајыдыр. Јох, экэр кечэ билмөсэ, орада галмалы, о дөстөјэ гошумалыдыр. Һансы тэрэф ушагларын һамысыны өз тэрэфиндэ сахлаја билсэ, о дөстэ ојунда галиб кэлир, о бири тэрэфи төһмөтлэјир.

*Ојунун башга варианты да соңра верилер.

АРТЫРМА

Ушаглар ики дөстөјэ ајрылырлар. Гүррө (чөп) атырлар. Гүррө һансы дөстөјэ дүшсэ, о дөстэ ашагы эјилер. О бири ушаглар бир-бир онларын үстүндөн атылыр, ахыра чатан ушаг жерэ эји-лир. Бу минвалла сыра эвэлдөн артыр, ахырдан азалыр. Мөс-лөк, ушагларын һэр дөстөсиндэ он ушаг оларса, ону да ашагы эјилир. Икинчи дөстөниң үзвлэри бир-бир онларын үстүндөн һоп-паныб өзү онларын сырасында ашагы эјилир. Һамы атылыб гур-гараңдан соңра ашагыја эјилмиш јени бир дөстэ јараныр. Би-ринчи дөстөниң ушаглары бир-бир ајага галдыб ашагы эјилэн ушагларын үстүндөн һоппанырлар. Бу минвалла ојун давам едир.

Ушаглар јенэ дэ ики дөстөјэ ајрылырлар. Башчылар нөвбэ илэ ушагларын көзлөрини мөһкөм баглајыб мејдана бурахырлар. Бир ушаг даш чагылдадыр вэ ја сас чыхарыб гачыр. Көзүбаг-лы ушаг чох ээјјэтлэ сас едэни тутур, көзүбагылыгдан азад олур. Тутдугу ушагын көзүнү баглајырлар. Белэ-белэ ојун давам едир.

Ушаглар даирэви эл-элэ тутушурлар. Башчы ојунчулардан би-рини пишик, дикэрини дэ сичан адландырар. Сичан гачыр, пи-шик говур. Эл-элэ тутушанлар сичана имкан вермирлэр ки, ичэри кирсин. Пишија иса јоллар ачыгдыр. Сичан ушагларын голлары-нык арасындан сохулуб ичэри кирир, јенэ бајыра чыхыр. Нөһ-јөт, пишик сичаны тутур. Инди дэ дикэр ики ушагын бири сичан, дикэри пишик олур. Ојун давам едир.

Бу ојунун башга вариантында ушаглар сичаны дөврөниң ичэ-рисинэ бурахмамалыдырлар. Сичан һансы ушагын голунун ал-тындан дөврөниң ичэрисинэ кирэ билсэ, о, сичан олур. Пишик исэ башчы тэрэфиндөн дөјиширилер. Бу вариантта чэзэ сичан олмагдыр.

Ушаглар ики жерэ ајрылыб, бир даирэви чэки чөкир вэ гүррө атырлар. Гүррө һансы дөстөјэ дүшсэ о дөстэ мөтөјэ—даирөја ки-рир. Ушаглар һэрэси ајагының алтына бир тогга гојур. Даирэ-дөн конарда галанлар тогганы көтүрмөјэ чалышырлар. Даирэ-дөкилэр исэ ајагла вурур, тоггалары көтүрмөјэ јөл вермирлар. Даирэниң ичэрисиндэ оланлар конардакылардан бирини ајагла вурсэ, даирэдэки ушаглар конара чыхыр, конардакылар даирөја кирирлэр. Конардакы ојунчу ичэридөкилэрдэн бирини али илэ тутуб даирэдэн чыхара билсэ, ону бир нөфэрэ һавалэ едиб сахла-дыр вэ јисэсиз галмыш тогганы көтүрмөјэ чөнд едир. Бу заман ичэридөкилэр һэм өз тоггаларыны, һэм дэ чөлдөки јолдашлары-ның тоггасыны горуамалы олурлар. Јахуд экинэ, ичэридөкилэр чөлдөкилэрдэн бирини фөндлэ тутуб даирөја салсалар, дөстөлөр јерлэрини дөјишмөли олур. Даирэдэн конардакы ушаглардан бири тогганы элэ кеңирсэ, даирэниң ичэрисиндэ олан ушаглары тогга илэ вурур, ајаглары алтындакы тоггалары конара чыхарыб көтүрмөјэ чалышырлар. Һансы дөстэ тоггалары тамам элэ кеңир-

КӨЗБАГЛАЛЫЧЫ

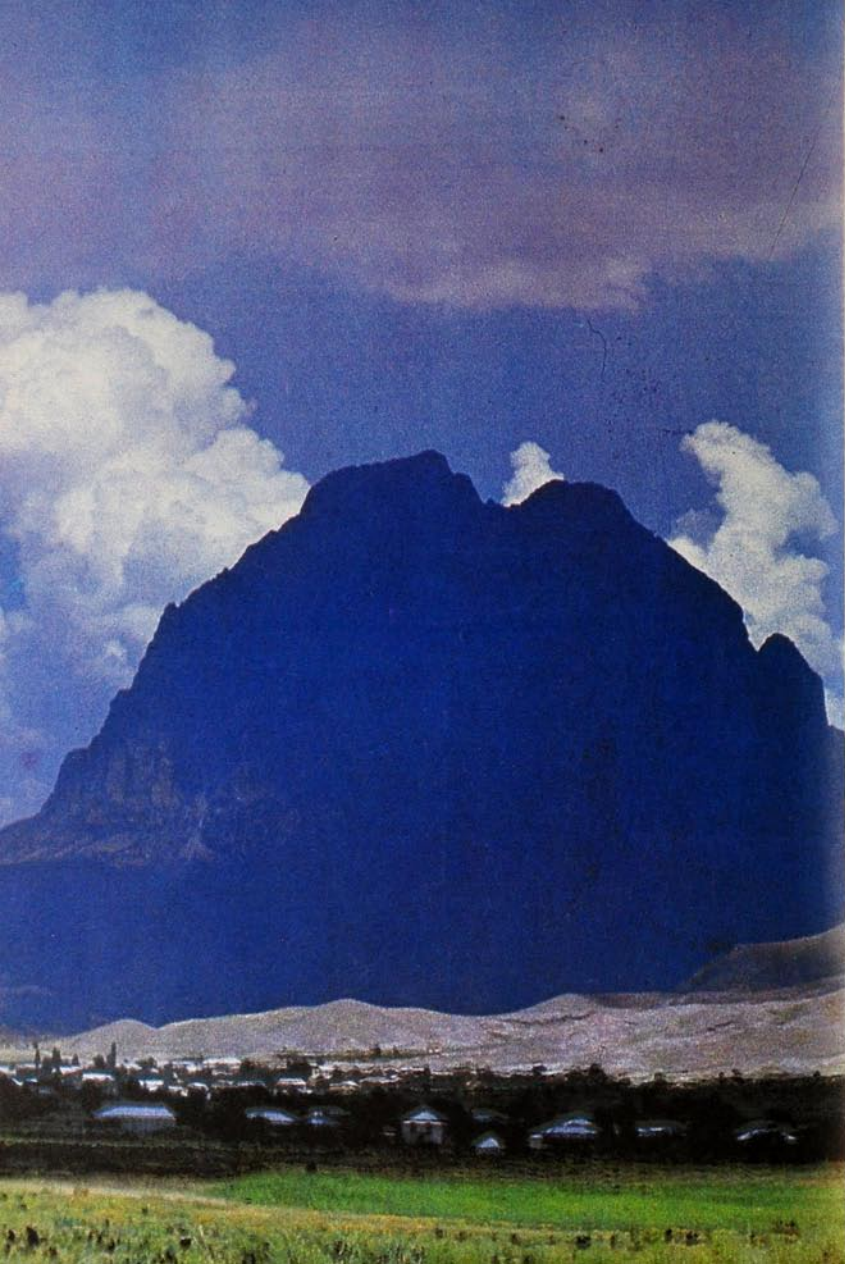
СИЧАН-ПИШИК

МОЗУ-МОЗУ
(ЛӨПНИК-ЛӨП)

БӨНӨВШӨ

ДАИРӨДӨЛМӨ

ОГРУ-ОГРУ ОЈУНУ

АҒАЧ-АҒАЧ*

АҒАЧ-АШЫҒ ОЈУНУ

Бу ојунда иштирак едәнләр өз араларында бирини «хан» сечәрдиләр. Хан ушаглары ики дөстәҗә бөлүб биринә огру, о бирисинә исә јасавул адыны верәрди. Оғрулар гачыб гапы далында, дамда, тәндирдә, төвләдә, мәтбәхдә кизләндиләр. Оилар кизлин кетләр. Һәркаһ јолда оиларын бирисини јасавуллардан көрән олсајды, о вахт о, тутулмуш һесаб олунарды. Бир аздан кими кизли, кими тутулмуш—һамысы кәлиб ханын јанына чәм олардылар. Хан тутуланлара чәза вә әлләринә јасавуллуг вәрәҗәси верәрди. Оғрулары тутмуш јасавуллар бу дөфа һәмин тутуланлары әвәз едәр вә «оғурлуға» кедәрдиләр. Јасавулларын борчу оғрулары ахтарыб тапмаг иди. О адамлар тутулмаса вә көрүмәсәјди, ојун јениндән башлана билмәзди. Бә'ән бу ојун 2—3 саат чәкәрди.

Јумшаг шумланмыш јердә ојанарды. Әввәлчә бир парча јери газыјардылар, ағачын учуну сындырмасын дејә торпағын ичиндәки дашлары тәмизләрдиләр. Һәр адам, әлиндә үч ағач олмаг шәртли, газылмыш вә һазырланмыш јерә кәләрди. Әлиндәки ағачлардан бирини јерә вурарды, о бири јолдашы исә өз ағачыны елә вурмалы иди ки, һәмин јерә санчылмыш ағач бунун зәрбәсиндән јериндән чыхсын вә бу өзү јерә мөһкәм санчылсын. Ағачын бир дөфа јердән чыхарылмағы кифәјәт дејилди, кәрәк ағач јериндән ики дөфа чыхарылајды, бунун биринә борч, биринә дә хәрч дејәрдиләр. Бә'ән ағачы јерә вуранда һәр ики ағач јериндән ојнајыб дүшәрди. Буна чәг дејәрдиләр. Чәг салан адам јениндән вурмалы иди. Ағачы јериндән ојнадылмыш адам мүгабил тәрәфә үзүнү дөндәриб:— Чәг салмысан, јорт—дејәрди. Һәркаһ ким биринин ағачыны бир дөфа јериндән чыхартсајды, о заман ики дөфа о биринин ағачыны јериндән чыхарарды, һәм хәрчини, һәм дә борчуну вериб ағача саһиб оларды. Һәркаһ удузан адам удуздугу ағачы вермәсәјди, кәрәк әлиндәкилардән бирисини верәјди. Бу гајда илә ојун хејли давам едәрди.

Бу ојунда гојунун дзиндән чыхарылан ашығын дик үзүнү овуб ораны әринмиш гургушун илә долдураддылар ки, ағыр олсун. Бир пара ашығын дик үзүнү сүртәрдиләр ки, атан заман тез сүрүшүб јердә дүзүлмүш ашыгларә барк дәјсин вә ашыгы сырадан чыхарсын.

Бу ојун белә башланарды: 3 метр диаметриндә дөврә чызыг чәкәрдиләр. Оун лап ортасында јарым аршыныг дүз бир чызыг чәкиб ашыглары оун үзәринә дүзәрдиләр. Ушаглар беш вә ја алты аддым чызыгдан кәнарда дурардылар. Ашыглар бурадан атылмалы иди, һәр шеј һазыр оландан сонра ашыгы бәс биринчи оларәг ким вурмалы иди?

Ојуну ојнајанларда белә адлар вар иди: шаһ, ардычыл, данагован. Бунлардан биринчиси шаһ, икинчиси ардычыл, үчүнчүсү исә данагован һесаб олунарды вә һәмин гајда илә дә ашыглары вур-

*Бу ојунә «Шумагәдәр ојуну» да дејиләр.

ушагларын эллэри үстә гоҗарды. «Мотал-мотал, дәрзи мотал, ел-ләр атар, гаҗмаг гатар, әмим оғлу, бурну гара, дур мағара, чых ғыраға», «Чых ғыраға» сөзү илә кимин элине тохунса, о ушаг эли-ни кері чәкәрди. Беләликлә ојун давам едәр, ушаглар элләрини чәкәрди. Ахыра кимин эли галса ону ағзы үстә ортаја җыхардылар. Галан ушаглар җумругларыны үст-үстә гоҗар, сорушардылар: Эл үстә кимин эли? Узанан ушаг дүз деҗә билмәсә галанлар һамы-сы бирдән «Галдырын, гоҗун, јаландыр» деҗиб ону дидишдирир. Эл үстә кимин эли олдуғуну тапандан сонра һәмнин ушаг саҗчы олур ва бу сөзләри һавачатла сөҗләҗир:

Ијнә-ијнә,
Учу дүҗмә,
Бал баллыча,
Баллы кечи,
Шам ағачы,
Шатыр кечи,
Гоз ағачы,
Готур кечи.
Һаппан,
Һуппан.
Јарыл,
Јыргыл,
Су ич
Гуртул.
Әмим оғлу,
Узун бығлы,
Һалдырым деҗи,
Һулдурум деҗи,
Көҗә бир ағач атды.
Гарғы сапы
Күл будағы,
Мотала мотал,
Тәрса мотал,
Елләр атар,
Гаҗмаг тутар.
Ағ гушум ағар чиним,
Көҗ гушум—көҗәрчиним,
Вур нағара,
Чых ғыраға!

Мәтнин сонундакы «чых ғыраға» сөзләри һәр кәсин ајағынын үстә деҗилсә, о, ајағыны чәкир. Сонра јенә башдан һәмнин сөзләр охунур ва ушаглар бир-бир ајагларыны чәкирләр. Һәр кәсин ајағы ахыра галса, ону үзү үстә узадыр, элләрини җумруг тутуб бир-бирини үстә онун архасына гоҗуб сорушурлар:

—Эл үстә кимин эли?

Һәркәһ тапса, ону дурғузурлар, тапмаса, «көтүрүн, вурун, јаландыр!» деҗиб, ону бир нечә дөҗә астача вурурлар ва јенә сорушурлар:

—Эл үстә кимин эли?

Ушаг тапанадәк ону астача җумруглаҗырлар.

АЧЫТМАЛАР

Ај Тағы,
Дим, дим, дираз!

А Буду жолдан кечдинми?
Ҳадынын сүдүн ичдинми?
А Буду Ҳады хәстәди,
Хәстә жох, чан үстәди.
Кусам туҗда баш олар.
Једији бозбаш олар.
Кусам мејдана чыхса,
Буллуча шабаш улар.
Кусам ујнијан күнү,
Шабашым дашбаш улар.

Шал кәтир кәфән чыраг,
Өвүндә сөнүб чираг
Шам кәтир, шамдана гој,
Јағ кәтир јағдана гој...
А Ҳады, Ҳады, Һад Буду,
Ҳады даһ кимә карәк...
Сичим вер сичимләјәк,
Ҳадынын будун дағлајаг
Әл-ајағын бағлајаг.
А Буду, Ҳады хәстәди,
Хәстә жох, чан үстәди.
Дүјмаләрини сај кәлсин.
Ач башыны јај кәлсин.

Ај Тағы, дим, дим дираз,
Кәл бизи күлдүр бир аз.
Бојнуну әј саз кими
Бир чиккә чәк газ кими.
Гардашы комбул Тағы,
Кәлләси домбул Тағы.

Узундраз,
Бејнаваз,
Хејра-шәра,
Јарамаз.

Ај Тағы, сим-сим Тағы,
Гәдеши кор Мәсим Тағы,
А көзләри мависәр,
Бајыра чыхма јел әсәр.
Ај Тағы, дүзүм Тағы,
Тојунда сүзүм Тағы.

Бир ифтира јалан де,
Јаланчыја салам де.
Ај Тағы, наггал Тағы,
Дајысы баггал Тағы.

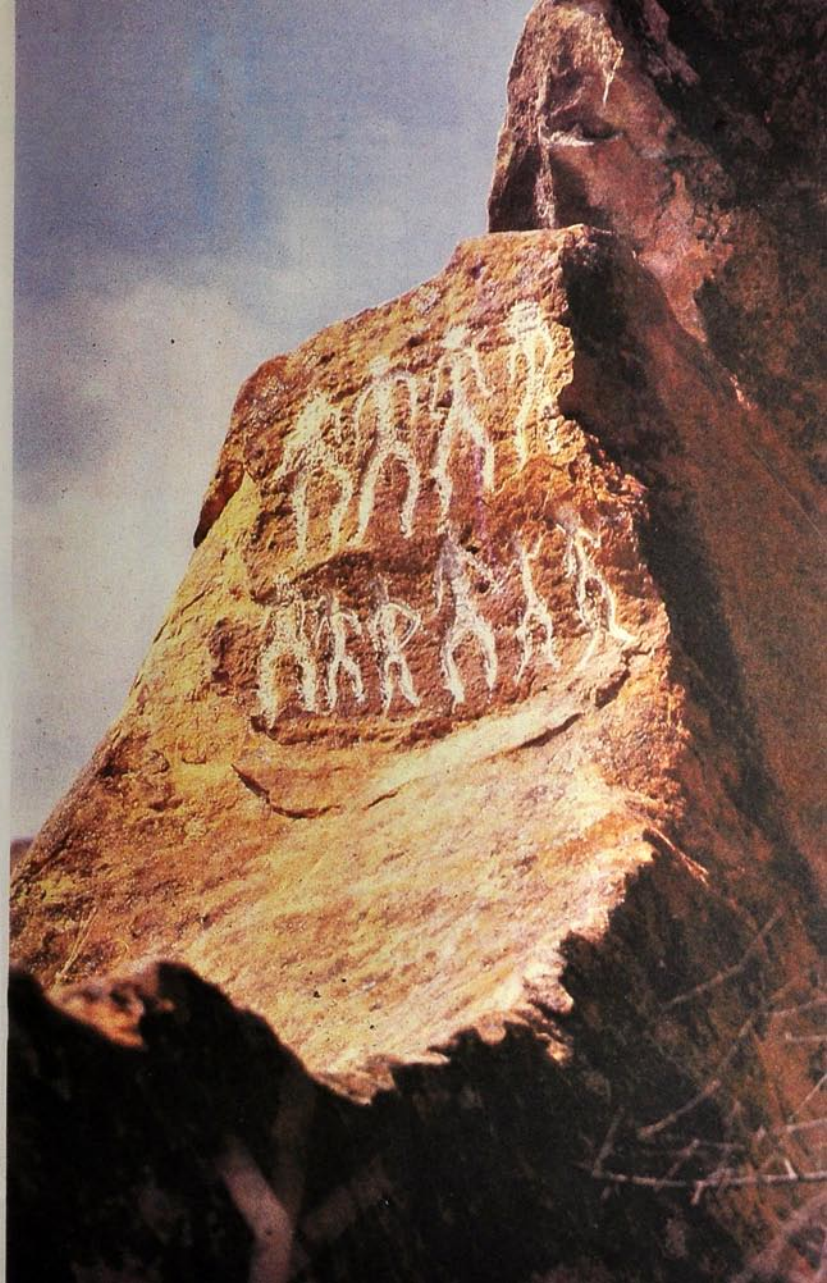
Көзләри көјчәк,
Дишләри сејрәк,
Сарыбаш оғлан,
Һардады көрән.

Ај Тағы, дим- дим дираз,
Кәл бизи күлдүр бир аз.

Бојнуну әј саз сими,
Бир чиккә чәк газ кими.

А ҲАДЫ, ҲАДЫ,
ҲАД БУДУ...

АЈ ТАҒЫ, ДИМ
ДИМ ДИРАЗ

Ај Тагы дим, дим дираз,
Кал бизи күлдүр бир аз.

Гәсәнаға
Долду яраға,
Минди улаға,
Сүрдү баға,
Бир гуш вурду,
О да гурбаға.
Гојду чанаға,
Верди гонаға,
Гонаг јемәди,
Салды јаға,
Башлады
Говурмаға
Гојду бабаға
Башлады
Јемаға
Дүшдү јатаға.

Кечәл, кечәл, даз кечәл,
Һәр јанда пәрваз кечәл.
Гыш кәлиб гуртармыса,
Буду кәлир јаз, кечәл.

Кечәл, кечәл, мәрәнди,
Голлары дүмәләнди.
Ешитди сачлы кәлир
Башына күл әләнди.
Кечәл-кечәл, нохулу кечәл,
Башы-көзү гохулу кечәл.

Кечәл, кечәл мәрәндә,
Арпа, буғда сәрәндә
Бир арпаны беш ејләр,
Једди газан аш ејләр.
Кәлин јығылаг башына
Зәһәр гатаг ашына.

Кечәл, ашын бишибди,
Нохудларын шишибди.
Он ики кечәл бир јердә,
Харта-хурта дүшүбдүр.
Кечәлин хонду башы,
Ешшәја минди башы,
О јанда дава дүшдү,
Бу јанда сымды башы.

Бир гарычыг вар иди,
Туманчыгы дар иди.
Чанындан безар иди.

ДУШДУ ЈАТА

КЕЧӘЛ

ГАРЫ

Афтафа алды әлә,
Кетди буз үстә белә,
Буз үстүндә јорулду,
Афтафасы гырылды.
Асылана-асылана
фәган ејләди:

Үзүнү тутуб буза
белә сөјләди:
—Нә залымсан, сән, а буз?
—Мән залым олсајдым,
Күн мәни эритмәз иди.
—Күн, сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым,
Булуд габагымы кәсмәз иди.
—А булуд сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым,
Јағыш мәнән јағмазды.
—А јағыш, сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым,
Көј от мәнән битмәзди.
—Ај от, сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым
Гојунлар башымы үзмәзди.
—А гојунлар, сиз нә залымсыз?
—Биз залым олсајдыг,
Чанаварлар бизи јемәз иди.
—Чанавар, сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым,
Гара көпәк мәни боғмаз иди.
—Гара көпәк, сән нә залымсан?
—Мән залым олсајдым,
Сичанлар чәрәјими јемәзди.
—Ај сичанлар, сиз нә залым-
сыз?

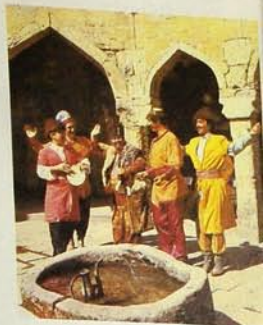
—Биз залым олсајдыг,
Пишикләр бизи боғмазды.
—Ај пишикләр, сиз нә залым-
сыз?

—Биз залымыг, залымыг,
Јук үстү јорғанымыз
Күрсү үстә гышлагымыз.

Бир гарычыг вар иди,
Туманчыгы дар иди.
Чанындан безар иди,
Афтафа алды әлә,
Кетди буз үстә белә,
Буз үстүндә јорулду.
Афтафасы гырылды...
Бир гарычыг вар иди,
Туманчыгы дар иди...

НЕЈНИРӘМ ОНУ

Бизә үч ад бәллидир
Шәкәрлиди, баллыды.
Әли, Вәли, Пирвали,

Мәһәммәд ондан ирәли.
Фындыг сатан, гоз сатан
Рәһмәтлик сәнини атан.

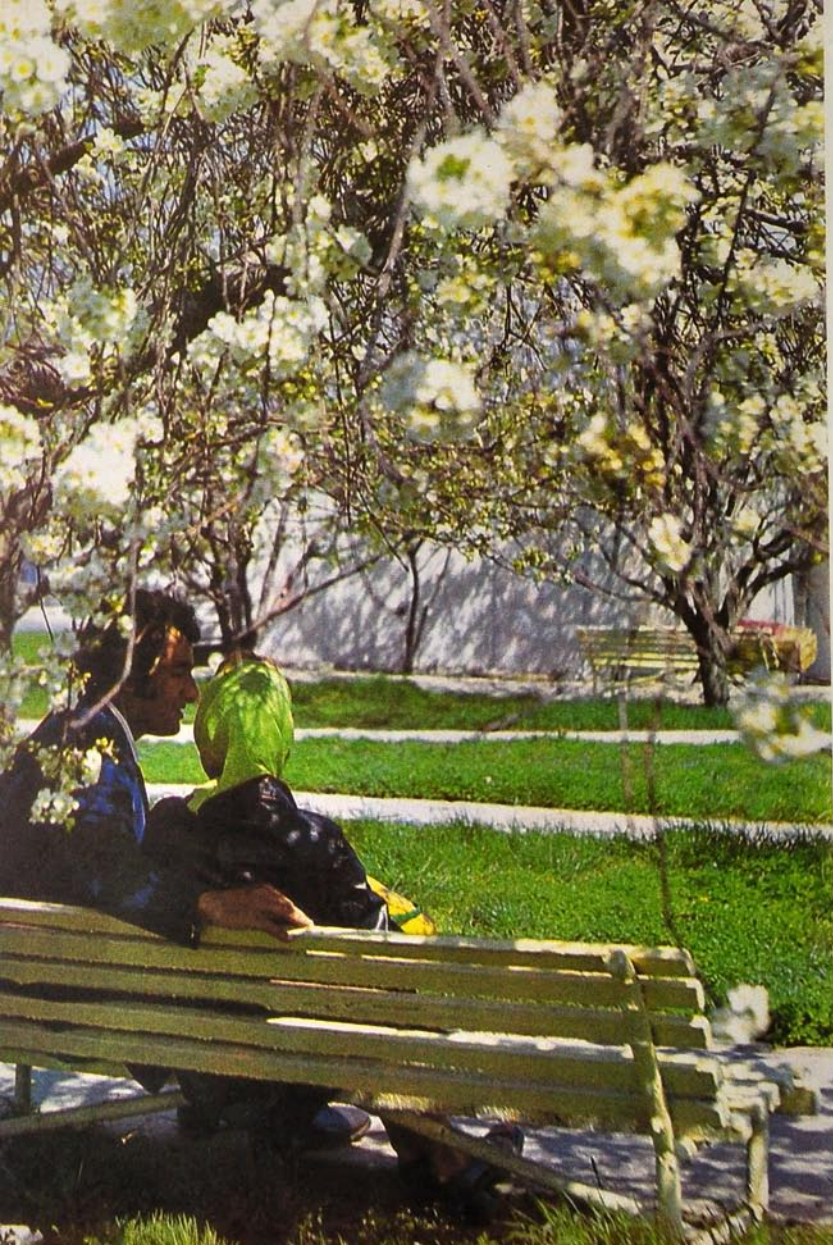
Фатма, Түкәзбан,
Зибейдә бир чан.
Түкәзбан јејәр.
Фатма һеј дејәр.
Фатма, Түкәзбан,
Гарышды һәр јан,
Кишнәди көјләр,
Дағылды евләр.
Фатма, Зибейдә,
Икиси бир бојда.
Фатма далашды,
Зибейдә гашды.
Барыдан ашды,
Чарха долашды.
Олләри фәтир.
Истајир фәтир.
Ајағы кәндир
Нәфәси тәндир.
Дили бир әршини.
Фатма ханым тәндирдә
Әд-ајағы кәндирдә.
Фатма бичиндә.
Ган-тәр ичиндә.
Чырылды дону,
Нејнирәм ону.
Зибейдә чөлдә.
Ајағы көлдә
Башы думанлы
Көһнә туманлы.
Әли сүпүркәли,
Сачы сиркәли.
Јағы итди,
Јахасы битди.
Фәнады сону,
Нејнирәм ону.
Түкәзбан јатыр,
Гыз демә, гатыр,
Хор-хор хорулдар,
Кур-кур курулдар,
Көзләри миш-миш,
Јанағы бишмиш
Буру бир сажин
Өмрү ахырды.
Ахыры нахырды,
Белә сөјләрәм,
Ону нејләрәм.

Е'ТИГАД ВӘ МӘРАСИМЛӘР

Нечә јашында
Кәлиң көчәчәксән

СУ ФАЛЫ

ГАПЫ ПУСМА

БАХТ ХЭТТИ

ГИСМЭТИНДЭ ОЛАН

НИЈЈӨТ ЈОЗМА

НИШАНЛЫНЫ
КӨРМӨ

НЕЧӨ ЛАШЫНДА
ЧӨЛИН
ЧӨЧӨКӨКСӨН?

Ахыр чэршәнбә күнү, јахуд илин-ајын ахырында (Новруз бајрамынан ики күн өввэл) булагдан, јахуд чајдан—ахар судан «лал су» кәтирилди. Су кәтирмөҗә кедән габы элине көтүрөндөн та сују кәтириб евда, ијнә салыначаг габа төкәнчәчә динмәмәли-тирән шәхс бир нечә нәфәр тәрәфиндән мушајитә олуна биләр). Сују габа төкәндән соңра ики ијнәни улдузлу тәрәфиндән пам-быг долајыр вә һәрәсини бир тәрәфдән суја салырлар. Соңра иј-нәләрин һәрәкәти илә мүәјјән мүләһизәләр сөјләјирләр. Уғурлу һалда ијнәләр мүхтәлиф сәмтләрә һәрәкәт етсәләр дә, ахырда бир-биринә јахынлашыб битиширләр. Әксинә оландә исә ијнәләр о тәрәф-бу тәрәфә һәрәкәт едир вә бир-биринә говушурлар. Ијнә су-јун дибинә чөкәрсә демәли, су «лал су» дејил.

Ахыр чэршәнбә күнү, гаһ гараландан соңра дајаныб гоншунун гапысыны пусурлар. Гапыја јахынлашаркән ешидилән илк сөзү вә ја бир нечә сөзү јозуб бәхт һаггында мүәјјән мүләһизәләр сөјлә-јирләр. Мәсәлән, илк ешидилән сөзләр «ишығы јандыр», «јахшы олачаг» вә с. оларса һәр шејин јахшы олачагы күман едилди. Әксинә, «сөндү», «виран галсын» вә б. кими сөзләр ешидәндә пис тәрәфә јозулур.

Ахыр чэршәнбә ахшамы кеч јатырлар, јатмаздан габаг :бир јумурта, ики карандаш—гара вә гырмызы карандаш гојур-лар. Сәһәр јумуртанын үстүндә хәтт олур (куја јумуртаја Хыдар Нәби хәтт чәкир). Әжәр хәтт гырмызы карандашла чәкилибсә, ју-мурта кимин бәхтинә гојулубсә, о, хошбәхт олачаг. Гара хәтт чә-килибсә әксинә олачаг.

Ахыр чэршәнбә ахшамы кеч јатырлар. Јатмаздан габаг дузлу көкә јејир, су ичмирләр. Кечә јухуда көкә јејәнә су верирләр. һә-мин су верән адам јуху көрәнин гисмәтидир.

Ахыр чэршәнбәдә отузлуг лампанын алтына гыфыл баглајыб гојурлар. Нијјәт едиб көзләјирләр. Ким гапыны ачыб биринчи евә кирсә, онун биринчи сөзүнү нијјәтә көрә јозурлар.

Ахыр чэршәнбә кечәси үрәјиндә нијјәт тутуб јат. Кечә јарысы дуруб шам јандыр. Шамы көтүрүб күзкүјә јахынлаш. Күзкүдә кәләчәк нишанлыны көрәчәксән. Күзкүја јахынлашандә горхсан нијјәтин баш тутмаз.

Ахыр чэршәнбә кечәси чаван гызлар бир габа су төкүрләр. Узүк-ләри чыхарыб сачларына сүртүрләр. Нијјәт тутуб үзүјү сујун үс-түндән кечирирләр. Узүк фырланмаға башлајыр вә габын дивары-

на дәјир. Үзүк неча дәфә дәјирсә, сәјырсан, демәк о јашда да кәлине көчәчәксән.

Новрузда ахырынчы чәршәнбә һәрә үрәјиндә бир арзу тутур. Ахшам үстү евдән бир ачар көтүрүб, данышмадан јола дүзәлир. Кәлиб бир ишләк јолун ајрычында дурур. Ачары сағ ајағынын алтына гојуб, кәзләјир. Јанындан кечән адамын сөјләдији илк сөзү јозур.

Новрузда ахырынчы чәршәнбә күнү «ијнә сүздүрүб», «чилә чыхарырлар». Намы дејиб-күлүб шәнләнир. Һәр ким јатды, ону јатдыгы јерә тикирләр. Соңра да үстүнә су төкүб, ајылдырлар.

Палтара сап илишәндә ону көтүрүб шәһадәт бармағына долаја-долаја әлифба сырасы илә һәрфләри садалајырлар. Намы һәрфи дејәндә сап доланыб гуртарырса, севкилиснин ады о һәрфлә башлајачаг.

Бајрам күнү үрәјиндә бир арзу тутуб, бүтүн кечәни јатмырсан. Беш илдән соңра һәмин кечә тутдуғун арзуја натырсан.

Ахыр чәршәнбә күнү алма јејирләр, чечәдә олан тохумлары сәјырсан, он дәнәсини јастығын алтына гојурсан вә јатырсан, јухуда гисмәтнини көрүрсән.

Үрәјиндә бир нијјәт тутурсан вә нама'лум сәјда чөпләри дүзүб: «хејир», «шәр» дејә сәјырсан. Әкәр ахырынчы чөп «хејир» оларса, мәгсәдинә чатырсан. Әкәр «шәр» олса үрәјиндә тутдуғун арзуја наил ола билмирсән.

Ахыр чәршәнбәдә көзә кәлән адамын фалына бахмаг үчүн хәмир јоғулуру. Једди дәнә годзан кичик күндәләр тутуб печин үстүнә атырлар. Күндәләр көз-көз олурса, демәли, һәмин адам көзә кәлиб, јох әкәр ади гәјдада гызарырса, онда бу адама көз дәјмәјиб.

Ахыр чәршәнбә ахшамы вә јахуд Новруз күнү гыз ајағынын сағ башмағыны көтүрүб, гапы ағзында башынын үстүндән атыр. Башмағын пәнчә һиссәси үзү үстә гапыја тәрәф дүшсә, һәмин гыз бу ил нишанланагач. Евә тәрәф дүшсә елчиси чох олачак, анчаг нишанланмајачак.

Ахыр чәршәнбәдә бир овуч үн көтүрүб, әлдә јумурлајырлар. Соңра горхан адамы диварын јанында сахлајыб јумурланмыш уну дивара атырлар. Диварда мүјәјән шәкил алыныр. Демәли, һәмин шәхс диварда көстәрилән шәкилдән горхмушдуру.

Јахын адамын нишан мәчлисиндән бир нечә ширни көтүрүб, јатанда башынын алтына гојурсан. Үч күн кечәндән соңра өз гисмәтнини јухуда көрәчәксән.

Ахыр чәршәнбәдә нишанланмыш гызын нишанлысы тәрәфиндән чох истәнилмәсини јохламаг үчүн сапа бир нечә дәфә дүјүн вуруб гыза верирсан ки, ачсын. Гыз ача билди, демәли, оғлан ону чох истајир. Әкәр ача билмәди, демәли әксинә.

Ахыр чәршәнбәдә нијјәт едирсән: «Һә» јазыб бир нечә дүз хәтт чәкирсән, икинчи хәттә «јох» јазыб, бир нечә хәтт чәкирсән. Соңра чых ишарәләрини сәјиб једдинчинин үстүндән хәтт чәкирсән. Буну «Һә» вә «јох» сөзүнүн үстүндән хәтт чәкиләнә гәдәр сәјырсан. Арзуна чатсан «Һә»дә галырсан, чатмасан «јох»ун үзәриндә галырсан.

НИЈЈӘТ ТУТМАГ

ЧИЛӘ ЧЫХАРМАГ

ЕТИГАДЛАР

«ХАН» БӨЗӘМӘ

АХЫР ЈА
ДДИЛӘВИН

АХДА НОВРУЗ
РАСИМИ

Нахчыванда новруз мәрәсимләри

Новрузда Ордубадда үч күн далбадал «хан» бәзәјирләр. Бунун үчүн кешиб бир мејданы ал-әлван бәзәјирләр. Кәнарларда тоңгал галајырлар. Бир нәфәр киши хејләғаны «хан» сечирләр. Ону әмәли-башлы «әсл» хан кими кејдирирләр. Башына тач гојурлар. Мејданда һүндүр бир тахт дүзәлдиб «хан» отурдурулар. Ики нәфәр балача ушаг «хан» јелпиклә јелләјир. Ким истајир көнүлү она «нөкәр-гуллуғчу» олур.

Гыз-кәлиндәр, гонағлар мејданын дөврәсинә дүзүлүб тамаша едирләр. Ханын јанына бәзәнмиш хончалар, сәмәниләр дүзүрләр. «Хан» әмр верир. Намы чалыб-ојнајыр. Кими күчүнү сынајыр, кими күләшир. Бир сөзлә, һамы шәнләнир. Бурада «тәлхәк»-ләр дә олур. Онлар «хан»ы күлдүрмәјә чалышырлар. «Хан» иса кәрәк күлмәсини. Әкәр күлсә, ону суја басырлар, тәзә «хан» сечирләр. Мејданда бир габ гојурлар. Намы ора халәт атыр. Әкәр «хан» 3 күн вәзифәсинин өһдәсиндән јахшы кәлсә, бу халәтләр она чатыр.

Новрузда ахыр чәршәнбә күнү, Нахчыванда «Илахыр» вә ја «Једдиләвин» ады алтында бајрам едилир. «Илахыр» илин ахыры, «Једдиләвин» иса «једди нөв», «једди чүр» демәкиди. Буна «ләјүн» дә дејирләр. Бу бајрамда базардан һәр нә алынса једди нөв алынмалыдыр.

Бајрам ахшамы һәр евдә мүтлөг аш биширилмәлидир. Һәјәтләр дә тоңгал галајыб, үстүндән тулланырлар вә дејирләр:

Ағырлығым-угурлуғум
Бу тоңгала төкүлсүн.

Соңра иса һамы дағулышыр. Сәһәр тездән—6-да јухудан дурурлар. Чајын, архын ја булағын үстүнә кәлирләр. Анчаг ахар су олмалыдыр. Сујун үстүндән тулланыб, дејирләр:

Ағырлығым-угурлуғум
Бу сујун үстә төкүлсүн.

Бундан соңра сујун ичиндән беш-алты дәнә хырда даш, бир дә бир габ су көтүрүб, әл-үзләрини јујуб кәлирләр евә. Сују евә чиләјиб, дашлары да евин дөрд тәрәфинә атырлар.

Бир дә дејирләр ки, ким биринчи сујун үстүндән тулланса, онун арзусу јеринә јетәчәк.

Һәр елин өз тој, јас әдәтләри олдуғу кими, бајрам әдәтләри дә вардыр. Бу әдәтләр бир-бириндән марағлы, шән, рәнкарәнк кечир.

Газахда кечирилән Новруз бајрамы ахырынчы чәршәнбәдә кечирилир. Бир гыз ушағы (15—20 јашында) ахшамүстү сәһанки көтүрүб динмәз-сөйләмәз ахар булагдан су кәтирмәјә кедир. Анчаг јол-јерә јығышырлар. Гызлардан бири гырмызы дувагла үзүнү өртүр. Кәтирилән сују бир чама төкүрләр. Соңра гызлар бир-бир бу чама тәзә ијнә, үзүк, атырлар. Һәрә өз үрәјиндә бир арзу тутур. Соңра Һәрә бир бәјаты охујур:

Чәпәрә чәпәр олду кәл,
Чәпәрә гушлар гонду кәл.
Вә'дәсиз кедән оғлан,
Вә'дән тәмам олду кәл.

Сандыг үстә кәзарәм
Сандыга күл бәзарәм.
Агыр елин гызыҗам,
Гәрибликдә кәзарәм.

Соира гыз элини салыр чамын ичинә, орадакы ијини, үзүјү вә ја башга эшјалары чыхарыр. Кимин атдыгы эшја биринчи чыхарылса онун арузсу јеринә јетмиш олур.

Бајрам адәтлеринин башга бир нөвү. Хыдыр Нәби:
Икинчи чилләнин гуртармагына ики-беш күн галмыш, бугданы киркирадә чәкиб габын ичинә төкүрләр. Габын гојулдуғу јердә дивара гырмызы парча асырлар. Отаға һеч кәс кечмәмәлидир. Куја Хыдыр Нәби кәлиб бугдаја әл басачаг. Сәһәр дуруб үстүндә әл изи олан бугданы сүд вә гәнд илә гарышдырыб чамаата пәлҗәләр.

Ахыр чәршәнбәдә кечирилән шәнликләрдәндир. Адамлар күн доғмамышдан чај, арх, су дәјирманы үстә кәлир, су үстүндән һоппаныб она ујун нәғмә охујурлар. Соңра адамлар әјилиб архдан су көтүрүр, бир-биринин үзүнә атыр, үзләрини исладырлар. Су силарын азар-бездарыны апарыр, күнаһларыны јујур, даһа күнаһ еләмәјәчәкләринә адамлар анд ичирләр.

Сел чапар, су чапар,
Бир күнаһ ишләтдим,
Кәл ону тут апар.
Сел гопар, су гопар,
Кәл апар, кәл апар...

Новрузла бағлы гәдим мәрәсимләрдәндир. Ајры-ајры рајонларда мухтәлиф адларла јашајыр. Адамлар һүндүр тәпәләрә јығышыб тонгал галајырлар. Ахыр чәршәнбәдә һәмнин тонгалын дөврәсинә топлашыб Күнәшин доғмасыны көзләјирләр. Елә ки, Күнәш доғду, һамы ону саламлајан «Году хан» нәғмәсини охујур, тонгалын башында дөврә вурур, соңра да һәрә тонгалдан өз мәш'әлини јандырыб очагларыны алышдырмаг үчүн евә тәләсирләр. Адамлар тонгалын дөврәсинә доландыгча, еләчә дә кәлиб өз очагларыны јандырдыгча белә нәғмәләр охујурлар:

Году хан, Году хан,
Сөндүрмә оду хан,
Ат үстдә гад көтир,
Улуса од көтир,
Сөзү бал Году хан,
Өзү ал Году хан!

Году хан далдадыр,
Ал аты јалдадыр.

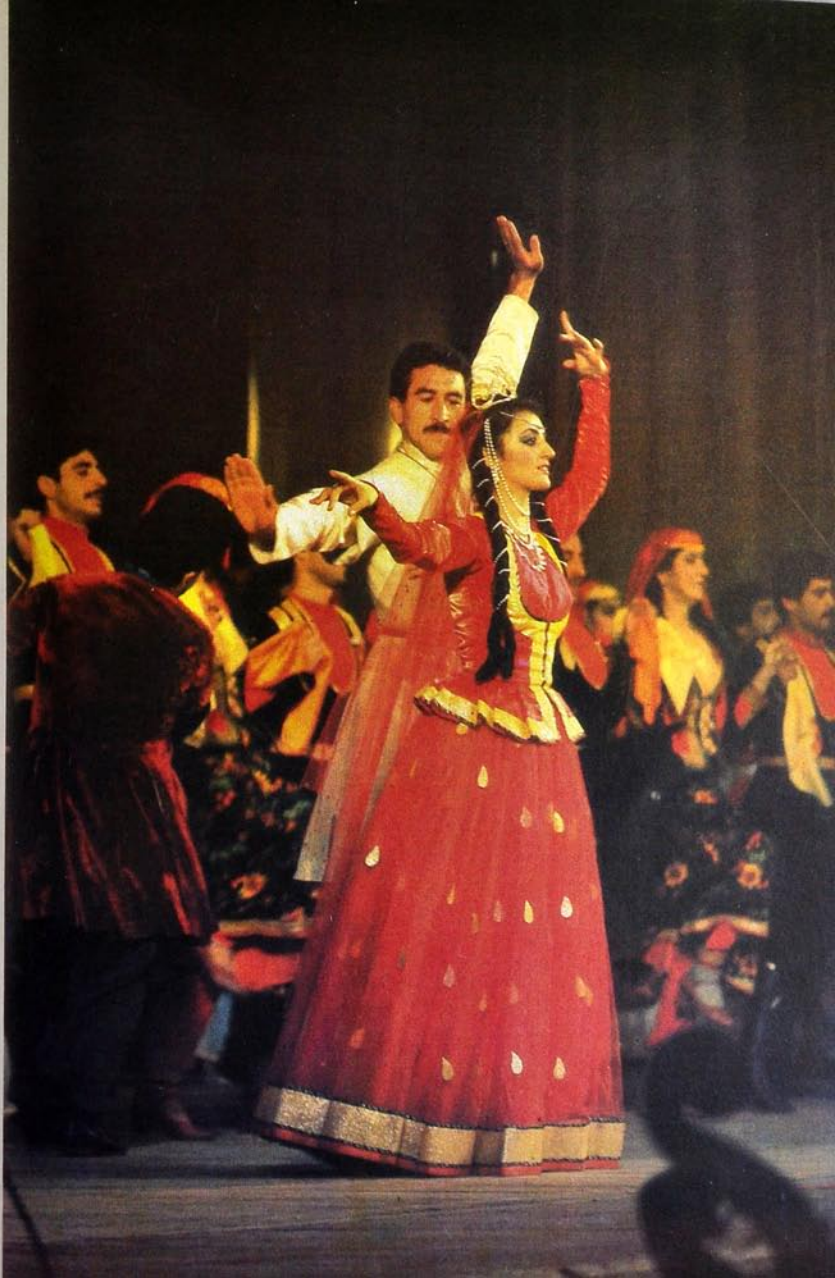
Дон тикәк Годуја,
Арх чәкәк Годуја,
Сөзү бал Году хан,
Өзү ал Году хан.

Годуја ат апар,
Далынча гат апар,
Јалында јат апар,
Ган-тәрә бат апар,

СУ ЧӘРШӘНБӘ
МӘРӘСИМИ

«ДАН АТМА ВӘ
ЈА КҮНӘШ
ГАРШЫЛАМА»

Году хан жолдадыр.
Элдери балдадыр.
Сөзү бал Году хан.
Өзү ал Году хан.

Году хан Көј хандыр.
Году хан Даг хандыр.
Году хан Аг хандыр.
Сөзү бал Году хан.
Өзү ал Году хан.

Году ал күнүмүз.
Году сас, үнүмүз.
Году жаз күлүдү.
Году ал диллиди.
Сөзү бал Году хан.
Өзү ал Году хан.

Ахыр чаршанба ва Новруз ахшамы кэндин бајрам кечирэн адамлары, евиндо һүзүрү олан, бајрам кечирә билмәјән адамларын галысыны дөјүб, онлара «Сәмәни хончасы» апарардылар. Апарылан көјөрдилмиш сәмәни, бәзән дө гуру бир сүнбүл оларды. «Сүнбүл хончасы» дејилән бу хончада бәзән Новруз ширниләри—бәһмәз, мејва, ноғул ва с. дө оларды. «Сәмәни хончасы»ны апаран хончаны бошалдыб бојундакы торбадан евдә, һәјәтдә ојнајан ушагла-ра гах-гоз, гырмызы бојанмыш јумурта, говурға верәр ва охујардылар:

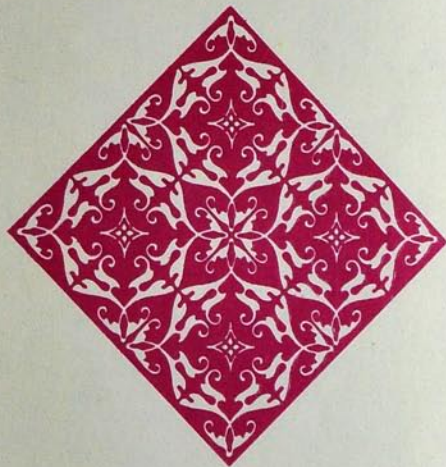
Мән сеһрли сүнбүлөм.
Мән хејирли сүнбүлөм.
Тарлалар ојлагымдыр.
Јамачлар јајлагымдыр.
Инсанлара көрөјөм.
Бәрәкәтәм, чөрәјөм.
Јолчулар јолдашыјам.
Огузун гардашыјам .
Аг күндөр јајанам мән.
Инсана һајанам мән.
Мән дүнјаны көзәрәм.
Мән дүнјаны бәзәрәм.
Мән хејирли сүнбүлөм.
Мән сеһирли сүнбүлөм.

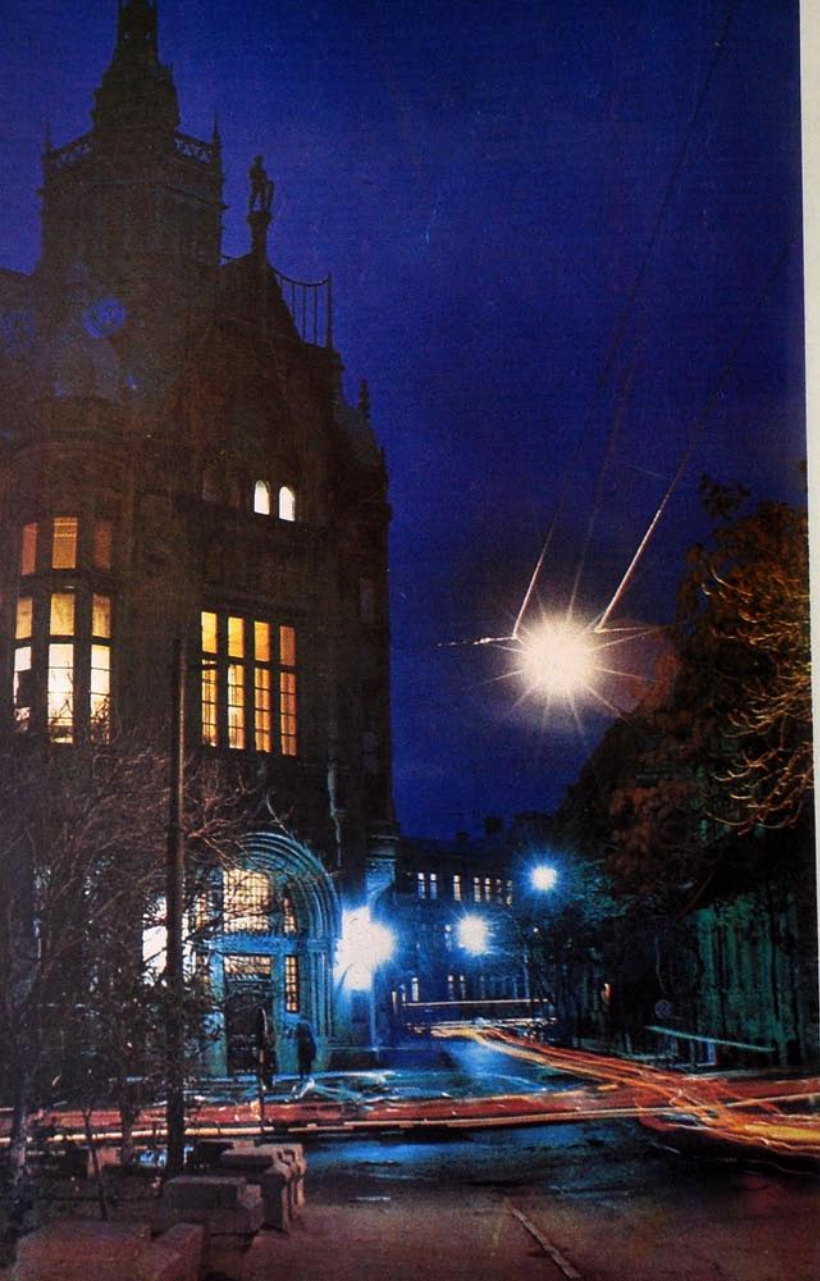
СӘМӘНИ ХОНЧАСЫ

НОВРУЗ СҮФРӘСИ

Сәмәни, сахла мәни...
Илдә көјөрдәрәм сәни.

Новруз мәрәсими заманы сүфрәгә гојулан ширнијјат вә биширилән хөрәкләр Азарбајҗан милли мәтәхнини әсәс голуну тәшкил едир.

Ширнијјат: Ширнијјата, әсәсән шәкәрбура, пахлава, шәкәрчәрәҗи, һалва вә с. аид едилир. Бунилардан ән чох нөвү олан пахлавадыр. О, 3—4 нөвдә һазырланыр. Бунар Бақы пахлавасы, ришта пахлавасы вә Кәнчә пахлавасыдыр. Бақы пахлавасы үчүн хәмир—ун, јағ, јумурта вә бир чимдик дузуи судлә јоғрулмасында һазырланыр. Софра хәмир күндәләниб јајылыр, таванын дибиһә јағ суртулур вә һәмин гат сәрилиб үстүнә ич төкүлур. Ичи һазырламағ үчүн бадам вә ја гоз ләпәсини машындан кечириб шәкәр тозу илә гарышдырырлар. Үзәринә икинчи хәмир гаты салыныр, јағ суртулур, јенидән ич төкүлур вә бу гајда илә 6—7 гата гәдәр давам етдирилир. Софра пахлаваны ромб шәклиндә кәсиб, үзәринә зә'фәрән гатылмыш јумурта сарысы чәкилир. Нәр пахлаванын ортасына фындығ ләпәси вә јахуд бадам гојулур. Бишәнә јахын үстүнә шәрбәт төкүлур.

Кәнчә пахлавасы вә риштә пахлавасы да ејнән бу чүрдүр. Лакин Кәнчә пахлавасында ич нәр үч гатдан бир төкүлур вә пахлава ијирми үч гатдан ибарәт олур; он сәккиз гат хәмир, беш гат ич, Риштә пахлавасында исе ахырынчы үст хәмир лајы әвәзинә риштә гојулур.

Шәкәрбура да ән чох јајылмыш ширнијјатдыр. Бунун үчүн хама, јумурта, бир чимдик дуз, бир аз сода, јағ вә бир аз суддан ибарәт бәрк хәмир јоғрулур. 25—30 дәигәдән софра (хәмир ачысын дејә) хәмири күндәләјиб кичик даирә формасында јајырлар. Ичи һазырламағ үчүн габығы тәмизләнмиш бадам вә ја фындығы сүрткәчди машындан кечириб шәкәр тозу илә гарышдырырлар. Софра јајылмыш күндәләрә ич төкүлүб, өртүлүб кәнарлары винтвары бүкүлүр, үзәринә мүхтәлиф нахышлар вурулур.

Шәкәрчәрәји өзүнәмәхүс усталығ тәләб едир. Әринмиш јағ, јумурта вә шәкәр тозу мөһкәм чалыныб, үзәринә ун әлава едилиб хәмир јоғрулур. Һәмин хәмирдән кирдә күндәләр һазырланыр, үзәринә јумурта сарысы чәкилиб јағ сүртүлмүш листә дүзүлур вә 25—30 дәигә биширилир.

Новруз хәмир бишинтиләриндән ән чох јајыланы шоргоғалыдыр, буна бир сыра рајонларда шорчәрәји дә дејирләр.

Азарбајҗанын шимал рајонларында—Шәки—Гутгашен зонасында шорчәрәји биширмәк үчүн тештә мүәјјән чәкидә ун әләјиб су, дуз, хәмрә (маја) гарышдырыб хәмир јоғурурлар, 25—30 дәигәдән софра хырда күндәләјиб назик јухалар јајырлар. 13—15 әдәд јуханын арасыны јағламагла үст-үстә јығырлар. Софра јығылмыш јухаларын сајы гәдәр 4 см. ениндә узунсов дилимләр кәсирләр вә онлары бүкүрләр. Јухаларын сајы гәдәр бүкүм һазырланыр. Ичи һазырламағ үчүн мүәјјән гајдада јағ, ун, дуз вә әдвипјат—разјана, һил, һинд гозу говуруб, һәмин һазырланмыш бүкүмләрин арасына төкүрләр. Софра азча јајыб үстүнә хахшаһлы јумурта сарысы чәкиб собада 25—30 дәигә биширилир. Бәзи рајонларда ич јағла бирликдә јухаларын арасына јајылыр.

Фасадини хәмири үчүн дуз, маја, су, јағ вә мүхтәлиф әдвипјат көтүрүлур. Күндәләниб јајылыр вә јағланыр. Јағланмыш јуханы гатлајыб, јенидән јајырлар вә сачын үзәриндә нәр ики үзү гызарана гәдәр биширилир, көтүрәндән софра зәвгә көрә шәкәр тозу вә јахуд балла сүфрәгә верирләр.

Шимал рајонларында биши чәрәји—Бақы зонасында биши, Газах—Кировабад зонасында гатлама адландырылан бәјрам би-

Новруза һазырлыг көрәләр.
Новрузда һәҗәт-бачаны тәмизләҗәрләр.
Новрузда евләри ширәләҗәр, палтар-палазы тәмиз суҗа чәкәр-
ләр.

Новруза гәдәр ағачларын дибини белләрләр.
Новруза гәдәр бағларын хәзәлини ығыб җандырарлар.
Новруза гәдәр ағачларын гуру будагларын кәсиб атарлар.
Новрузда сәмәни көҗәрдәрләр.
Новрузда уннуг чәкәрләр.
Новрузда сәмәни һалвасы биширәрләр.
Новрузда ниҗәт еләҗәрләр.
Новрузда Новруз сүфрәси ачарлар.
Новрузда тонгал җандырарлар.
Новрузда үзәррик җандырыб түстүсүнү мал-гараҗа, огул-ушага,
ев-ешиҗә верәрләр.

Новрузда тәзә палтар аларлар.
Новрузда ғыз-калини тәзә донла севиндирәрләр.
Новрузда ох атмаға һазырлашарлар.
Новрузда ат чапмаға тәдарук көрәрләр.
Новрузда сәнликләре кедәрләр.
Новрузда Новруз хончасы бәзәҗәрләр.
Новрузда јумурта боҗарлар.
Ахыр чәршәнбәдә ушага бешик дүзәлдәрләр.
Ахыр чәршәнбәдә күн чыхмамыш су үстүндән атданарлар.
Ахыр чәршәнбәдә тонгал җандырарлар.
Ахыр чәршәнбәдә горханларын башындан су төкүб горхулуғу
аларлар.

Ахыр чәршәнбәдә калин бујнузуна ғырмызы бағларлар.
Ахыр чәршәнбәдә сағмал малын бујнузуна ғырмызы бағларлар.
Ахыр чәршәнбәдә тој үчүн ајрылмыш гојунларын бојнуна ғыр-
мызы бағларлар.

Ахыр чәршәнбәдә евдән пул вермәзләр.
Ахыр чәршәнбәдә гоңшуја әләк вермәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү борч ун вермәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү шам җандырарлар.
Ахыр чәршәнбә күнү шамы јарымчыг сөндүрмәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү анло үзвләринин сајына көрә шам җанды
рарлар.

Ахыр чәршәнбә күнү евдән од, кибрит, нефт вермәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү евдән ағарты вермәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү заһы үстүнә кетмәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү чәрәк вермәзләр.
Ахыр чәршәнбә күнү евдән көчәси тез јатмазлар.
Ахыр чәршәнбә көчәси евдә газан асарлар.
Ахыр чәршәнбә көчәси евдәт етмиш јахын адамлары јада са-
ларлар.

Ахыр чәршәнбә көчәси евдәт етмиш јахын адамларын адыны
чәкиб «филянкәсләрин адына газан асдым» дејиб газана бишмәк
үчүн әт, јахуд дүјү вә с. текәрләр.
Ахыр чәршәнбә күнү ертәдән лампа җандырарлар.
Новрузда гамкин отурмазлар.
Новрузда Новруз сүфрәси биширәрләр.

Новрузда ногул, шөкөр дүзэлдиб сүфрөҗә гоҗарлар.
Новрузда гоз, фындыг алар, хончаја вә ја сүфрөҗә гоз ләҗәси
илә армуд гахы гоҗарлар.
Новрузда сәмәни көҗөртмәк дүшмәҗән ево сәмәни апарарлар.
Новрузда дамларда чалгы дүзәлдәрләр.
Новрузда гыз сечмөҗә чыхарлар.
Новрузда гызә мөтләб ачарлар.
Новрузда тәзә палтар кејинәрләр.
Новрузда күсүлү галмазлар.
Новрузда гоһум-гардаша гонаг кедәрләр.
Новрузда нишанлы гызә Новруз пажы апарарлар.
Новрузда сөјуш сөјмәзләр.
Новруз ахшамы гаргыш еләмәзләр.
Новруз күнү ата-ананын гәбрини зијарәт едәрләр.
Новруз ахшамы евдә анлә үзәләринин сајына көрә шам јанды-
рарлар.
Новрузда гејбәт гырмазлар.
Новрузда гоһум-гардаша, таныш-билишә мөһрибанлыг елә-
јәрләр.
Новруз күнү алвер еләмәзләр.
Новруз күнү башгасы барәдә пис сөз данышмазлар.
Новрузда ширни пәјларлар.
Новрузда аты, ити вурмазлар.
Новруз күнү моллаја кетмәзләр.
Новруз күнү дуа јаздырмазлар.
Новруз күнү ево нәркиз кәтирмәзләр.
Новруз күнү евдә нәркиз гојмазлар.
Новруз күнү новрузкүлү дәрәрләр.
Новруз күнү тәзә јарпыз јыҗарлар.
Новруз күнү иланы вурмазлар.
Новруз күнү гызлар гырмызы кејинәрләр.
Новруз күнү евин саһиби евдә олар.
Новруз күнү сағмал мал-гараны охшајарлар.
Новруз күнү далашмазлар.
Новруз ахшамы бачадан салланан торбаја пәј гоҗарлар.
Новруз ахшамы гапыја атылан папағы бош гајтармазлар, она
Новруз хончасындан пәј гоҗарлар.
Новруз күнү хәстә јатанлара пәј көндәрәрләр.
Новруз күнү елин ағсагалларына Новруз ширнијјаты көндә-
рәрләр.
Новруз габағы говурга биширәрләр.
Новруз габағы хонча тутарлар.
Новруз габағы балыг биширәрләр.
Новруз габағы түфәнкләри силиб тәмизләјәрләр.
Новруз габағы јумурта бәзәјәрләр.
Новруз габағы Новруз шәһликләри дүзәлдәрләр.

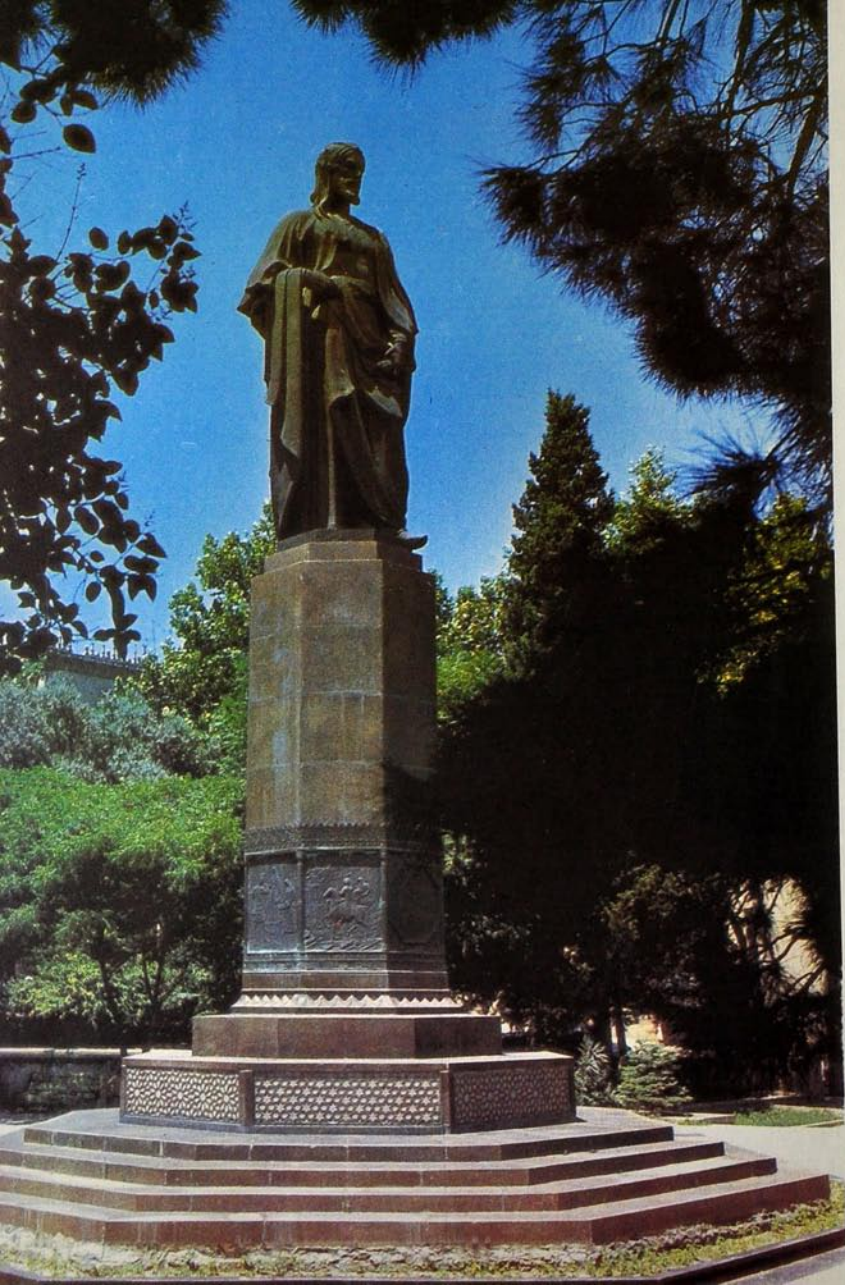

НОВРУЗ ЈАЗЫЛЫ ӘДӘБИЈЈАТДА

**Бајрам јели чардахлары јыханда,
Новруз күлү, гар чичөји чыханда,
Аг булудлар көјнәкләрин сыханда
Биздән дә бир јад еләјән сағ олсун...**

Шөһријар

Низами Кенчөви

Шаһ Исмајыл
Хәгаи

Молла Вәли
Видади

Сәмәд Вурғун

Әбдулла Шаиг

Сыхәли Гурбанов

Сәеји Ариф

Тудә

...Бу шадлыг заманы күл үзлү баһар
Кејдирди һәр күлә бир јени палтар.

...Гыш кетди, јенә баһар кәлди,
Күл битдивү лаләзар кәлди.

Новрузи-баһар олду, чаһан тазә-тәр олду:
Рәф олду әләмләр,
Дағылды бу шадлыг хәбәри, дәрбәдәр олду,
Јанды ода гәмләр.

Ахыр чәршәнбәдир... Ил тамам олур..
Бу ил,—кәнд ичиндә данышыр һамы,—
Ат үстдә кәлмишдир Новруз бајрамы—
Гулунлу ат үстдә...

Бу бир мураддыр

Уғур олсун, көзәл баһар!
Сәни елләр чох арзулар.
Ајаг басдын өлкәмизә,
Бол-бол шәнлик кәтир бизә.

Шамлар, бајрам шамлары,
Бу бајрам ахшамлары
Мәни дә јандырајды
Сизи јандыран әлләр,

Селләр һарај чәкир, чајлар кур ахыр,
Ачыр јахасыны көј мешәләр дә.
Гар алтдан башыны галдырыб бахыр
Јазын илк совгаты бөнөвшәләр дә.

Јанды очаглар да, динди нејләр дә,
Од үстдән атылды од өвладлары.
Гәләм әвазинә мави көјләрдә
Баһар ше'ри јазды гуш ганадлары.

Орта эср мүаллифлориндэн Э. Бируни «Асап эл-Багиджа» эсринде дежилонлора эсапланараг белэ бир фикир ирэли сүрүр ки. Чэмшид бир сыра јерлэри кээди-доланды. Соира Азэрбајчана калди, тахты-тачы гөбул елэди. Эһали ону чигинде апарды. Күнашин шэфоглэри тахтын үзэринэ дүшдү. Инсанлар нурулу ишгы кердү вэ һәмин күнү бајрам елэди. Орта эср Азэрбајчан халгынын м'әнэви мәдэнијјэтини этнографик бахымдан тэдиг едэн М. Дадашзаде б'эзи мө'тәбэр мәнбэлэрэ эсапланараг јаз бајрамы илэ бағлы даһа вачиб бир мө'лумат верир. Онун мө'луматындан ајдын олур ки, Чэмшид дунјанын сејринэ чыхмышды. Елэ ки, кәлиб чатды Азэрбајчана, тахта өјлөшди. Эһали шадланды, севинди вэ һәмин күнэ јени илди деди. Неч шүбһәсиз, бу мұлаһизэ бајрамын тарихи дејил, ејни заманда онун Азэрбајчанла даһа сых бағлы олмасыны сөјләмәјэ имкан верир.

Белэ бир фикир вар ки, Новруз бајрамы һаггында јазылы мө'лумат һәлә ерадан әввәл VI эсрин әввәллэринэ аидди. Заман кечдикчә итисади һәјатда, социал гурулушларда, дини бахышларда дәјишикликләр баш версә дә, м'әнэви мәдэнијјәтдә јүксәлиш өзүнү көстәрсә дә, Новруз бајрамынын мәзмуну дәјишмәмиш галмыш, өз маһијјәт вэ тәрәвәтини демәк олар ки, олдуғу кими сахламышдыр. Бу да неч шүбһәсиз мәрәсимини тәбнәтиндән доғур, һәјәтилијиндән ирәли кәлир.

Илк синифли чәмијјәтин дағылдығы вэ феодализм ичтиман гурулушунун јарандығы бир дөврдә Азэрбајчанда Атреопатена вэ Албанија кими гүдрәтли дөвләтләр олмуш, өз мадди вэ м'әнэви зәнкинлијилә сечилмишди. Ерамызын III эсриндән тәшәккүл тапан Сасани дөвләти VII эсрә гәдәр давам етмишди. һәмин дөвләтин јарандығы вэ чичәкләндији бир дөврдән Новруз бајрамы үмүхалг бајрамы олмагла јанашы, һәм дә рәсми дөвләт бајрамы кими јүксәк сәвијјәдә гејд едилмишди. Гәдим чағлардан Атреопатена вэ Албанија һәмин бајрамы гејд етмишләр. Лакин бир нечә эср Сасани дөвләтинин тәркибиндә олан Азэрбајчан дөвләтининдә дә бу ел шәһлијинин кениш вус'әт алмасы шүбһәсизди.

Сасани дөвләтинин рәсми таныјан, онунла итисади, социал вэ мәдәни тәмәсда олан бир сыра Авропа өлкәләри Новруз тәнтәһәсизлә әләгәдәр һөкмдарлары јад едир, онлара гијмәтли бајрам һәдијјәләри кәндәрирмишләр. Ерамызын VI—VII эсрләриндә јашајан Сасани һөкмдары Хосров Пәрвизин зәманәсиндә Новруз тәнтәһәснин даһа бөјүк вус'әт алдығы гејд едилир.

Јери кәлмишкән бир марағлы вэ вачиб чәһәти дә хатырлатмағ истәрдик. һәлә орта эсрләрин гызғын чағларында Азэрбајчанла бирликдә бир сыра Шәрг өлкәләриндә Новрузи адлы гејри-мүәјјән һәчмили верки топланмышдыр. Заһирән о гәдәр дә мәчбури сәчијјә дашымајан бу мүкәлләфијјәт варлылар, мө'мурлар үчүн баһар бајрамы илэ әләгәдәр топланылырды. Она көрә дә феодаallar баһар бајрамынын даһа кениш мејдан алмасына чалышырдылар.

Тәбнәтин ојанмасыны, јазын шаһлыг чағыны өзүндә тәһсил едән баһар бајрамы халгын тәсәррүфат мәншәтиндән, итисади күзәрәниндән јаранмышдыр. Лакин мүхтәлиф эсрләрдә бу мәрәсимини бу вә ја дикәр шәхсин ады илэ бағламағ, она дини дон кејдирмәк истәјәнләр дә тапылмышдыр. Онлар бу мәрәсимин һәјәтилији вэ тарихилијини данмағ, изи итирмәјэ, дини еһкамлара гурбан вермәјэ чалышмышлар.

Азэрбајчанда кениш тарихи дөврү әһәтә едән орта эсрләрдә Новруз бајрамы өз јашарылыгыны, һәјәтилијини вэ зәнкинлијини сахламыш вэ инкишафыны давам етдирмишди. Бу бајрамын чалар-

лары, маһижәти вә инчә мәтләбләри һагғында бөјүк шайримиз Хагани, даһи Низаминни вә өлмәз Фүзулини инчиләриндә тәкрар-тәкрар раст кәлирик. Һәмни мә'луматлар тарихилији, керчәклији, сәммиллији вә һајатилијилә инсаны вәләһ едир.

1637-чи илдә Шамаһыда олмуш вә Новруз бәјрамында иштирак етмиш алман сәјјаһи Адам Олеари бу мүнәсибәтлә јазыр: «Астро-лог столун архасындан тез-тез өз үстүрләби илә күнәши мушаһидә едир, саата бахыр, беләликлә күнәшин кечә илә күндүзүн бә-рәбәрлик негтәсиә чатдығы аны мушаһидә едирди. Елә ки, көз-ләнилән дәгигә чатды, о учадан јени илин кәлишини е'лан етди. Дәрһал јайдым атоши ачылды. Шәһәрини гала диварлары вә бүрч-ләрин һәр јериндән кәрәнеј чалынды, тәбилләр сәсләнди. Белә-ликлә дә бөјүк шәнлик бәјрамы башлады.»

Халгымызын јүксәк зөвгү вә бәдин тәфәккүрү халг бәјрамла-рында, ел шәнликләриндә вә рәнкарәнк әјләнчәләриндә өзүнү аш-карлајыр, онун мә'нави дүнјасынын тәзаһүрүнә, ајнасына чеври-ләр. Новруз бәјрамынын јаранышындан үзү бәри шәнликлә маһны-лар охунар, рәгс едиләр, јаллы кедәрләрмиш. Новруз бәјрамы илә һәмәһәнк сәсләнән, халгын севинчинә сәбәб олан, орта әсрләрдә Шәрг әләминдә кениш јайылан Новруз мусиги авазы олмушдур. Халгымызын Новрузу рәгс мелодиясы да бәјрамла әлагәдар јә-ранмышдыр. О да тарихдан мә'лумдур ки, Новрузхан адлы мү-ғәнниләр баһар бәјрамы шәнликләринин јарашығы олмуш, бу мәрасими вәсф етмәклә динләјичиләрә севинч, шадлыг бәхш ет-мишләр. Јәгин ки, тарихи бәјрам шәнликләриндә ибрәтамизликлә долу бәјаты сөјләмәк, маһны охумаг вә дејишмәләрдә јанашы, мүхтәлиф рәгсләр, күләш, туташ, дирәдәјмә, чыдыр вә ояларла бәшгә әјләнчәләр ичра едилмишдир. Улуларымыз демишкән:

Новруз кәлир, јаз кәлир.

Баһар кәлир, саз кәлир.

Новруз бәјрамы һәм дә од-атәш, јанар күнәш бәјрамыдыр. Һа-валар мұлајимләшдикчә күлләр-чичәкләр јарпаглајыр, чичәклә-јир, ләчәк төкүр. Бу заман Новрузкүлү, Новруз чичәји кими көз охшајан, кәнүл хошлајан зәриф јарпаглы, инчә саплаглы, хош әтирли, көврәк гәлбли биткиләр өз адларыны баһар бәјрамындан —Новруздан көтүрүбләр. Тәр бәнөвшәләр, јасәмәнләр дә баһарла ојаныр, әтир сачыр.

Јери кәлимишкән буғдадан чүчәрдилән сәмәни һагғында да бә'зи мә'луматлары хатырламаг јеринә дүшәрди. Новруз бәјрамынын га-рангушу, илк мүждәчиси вә рәмзи һесаб едилән сәмәни јашыллыг, боллуг демәкдир. Бәјрам сүфрәсинин јашыл бәзәји олан сәмәни тә-биәтин чанланмасы, дағларымызын бәјаз либасыны атмасы, чөлләримизин јашыллыга гәрг олмасы, мешәләрин јарпаг ачмасы, пучур төкмәсинә ишарәдир. Ерамызын I—II әсрләриндә јашајан јунан алими Плутарх мидијалыларын тахылы мүгәддәс сәјдыг-ларыны вә буғдадан илин башлангычында «Омани» адлы јемәк һа-зырладыгларыны гејд едир. Шүбһәсиз, онун бу мұлаһизәсинә әсәс-ланараг буғдадан сәмәни көјәрдилмәси вә ләзиз јемәк һазырлан-масы еһтималы һәгигәтә даһа јахындыр. Сәмәни сөзүнүн даһа дә-рин гатларла әлагәләндирилмәси мараг доғурмаја билмәз. Ши-мали Һиндистанда јашајан гәдим әһалинин ишләтдији санскрит дилиндә сумани—буғда демәкдир. Демәли сумани илә сәмәни ара-сында бир јахынлыг олдуғу еһтималы да ортаја чыхыр.

Бизә белә кәлир ки, сәмәни Новруз бәјрамыла гоша јаранмыш онун дәјишилмәз рәмзи кими минилләкләри өтүб кечмишдир. Сә-

мәни тәкчә јашыллыг дејил, һәм дә боллуг, бин-бәрәкәт, фираван һәјат рәмзи кими јашамышдыр. Сәмәни һәм дә ән ләзиз бәјрам јемәјинин адыдыр. Сәмәнинин сыхылмасындан вә ичинә уни вә әдвигјатын гатылмасындан ләзиз бәјрам хөрәји һазырланыр. Сәмәни һалвасы да гәйнады мә'мулатымызын ән ләзизләриндәндир. Сәмәнидән һазырланан бәјрам јемәкләри һәм дә мүгәддәс сәј-ләр. Сәмәни јемәкләри бир гәјда олараг бәјрам әрфәсиндә биши-рилиб сүфрәләрә гојулур, гоһум-әграбалара, гоһум-гошуларла пајланырды. Әвиз јемәк кими, бәјрам һәдијјәси кими.

Сәмәни халгымыз арасында нәсилартырма рәмзи кими дә мә'-лумдур. Бир гәјда олараг бәјрам күнләриндә ушағы олмајан га-дынлар сәмәнини башында кәздирәр. «Ај буну көјәрән таһыр, бу кәлини дә көјәрт. Араусуну кама јетир, мәтләбинә, мурадына чат-дыр. Әһдини, үмидини битир» дејәрләрмиш. Үрәкләрдә үмид, севинч, фәрәһ аһлары шә'ләләнәр, көјәрәрмиш. Бәјрам шәнликлә-риндә сәмәни мәрасими ичра олунар вә она ујар маһны охунар, рәгс едиләрмиш. Халгымыз арасында инди дә ики сәмәни мелодия-сынын ифасы бу бахымдан хүсуси мараға сәбәб олур.

Новруз бәјрамы XVIII—XIX әсрләрдә дә тәрәннүм едилиб, поези-јамызда шәнинә инчә мәтләбләр гошулур. Бу бахымдан М. П. Ва-гифин мисралары даһа сәчијјәвидир.

Бәјрам олду, һеч билмирәм нејләјим,
Бизим евдә долу чувал да јохдур.

Баһар бәјрамы илә әлагәдар Һ. Зәрдаби, Н. Нәриманов, Ј. В. Чәмәнзәминли вә башгаларынын әсәрләриндә гижмәтли мұлаһизә-ләр өз әксини тапмышдыр.

Азәрбајчанда Совет һакимияти иләриндә Новруз бәјрамына мүнәсибәт вахташыры дәјишмишдир. Кәһ бу бәјрам кечирилмиш, кәһ да она дини дон кејдириләрәк унутулмасына, арадан чыхма-сына тәзјиг көстәрилмишдир. Лакин халгымыз бу әвиз бәјрамы һәмшә јад етмиш, ону кениш миғјасда олмаса да, кечирмәјә чан атмышдыр. Һал-һазырда мәшәтимишлә, мә'нави әләмимишлә бағды бир сыра һәјати мәсәләләрә јенидән бахылмыш вә маһијә-ти бәрпа олунмушдур. Белә адәт-ән'әнәләримиздән, ел шәнликлә-римиздән бири дә Новруз бәјрамыдыр. Бу бәјрамын кениш миғјас-да кечирилмәси халгымызын үрәјиндән хәбәр вермәсинә вә севин-чинә сәбәб олачығына әминик. Әминик ки, халгымыз јашадыгча онун Новруз бәјрамы да јашајачаг, өз тәрәватини даима сахлаја-чагдыр.

«Новрузгабагы нәғмәләр» башлығы алтында верилмиш «Чобан нәғмәләри». Ф. Көчәрлинин «Балалара һәдијјә» вә СМӨМПК мәҗмусиндән көтүрүлмүшдүр. Бурада јени јазыја алынмыш сајачы нәғмәләри дә верилмишдир.

ӘКИНЧИ НӘҒМӘЛӘРИ

«Нәғмәләр, алгышлар, инанчлар» китабындан көтүрүлмүшдүр.

ЧӘҒРӘ, НӘҒРӘ вә ДӘЈИРМАНЧЫ НӘҒМӘЛӘРИ

Илк дәфә чап олуур. «Кәлинлә дәјирманчы» нәғмәси мә’лум нәшрләрдән көтүрүлмүшдүр.

НОВРУЗ НӘҒМӘЛӘРИ

Нәғмәләрин бөјүк әксәријјәти илк дәфә нәшр олуур. Бә’зи нүмунәләр «Балалара һәдијјә» вә «Азәрбајҗан фолклору антолокијасы» китабларындан көтүрүлмүшдүр.

ТАМАШАЛАР

«Чыдыр тамашалары», «Зорхана тамашалары», «Әјләнчә тамашалары», «Кәндирбаз тамашалары», «Масгара тамашалары», «Фәрди тамашалар» Азад Нәбијевин «Ел нәғмәләри, халг ојунлары», Г. Сарабскинин «Көһнә Бакы» вә «Азәрбајҗан фолклору антолокијасы» (I китаб) китабларындан көтүрүлмүшдүр.

ОЈУНЛАР

Г. Сарабскинин «Көһнә Бакы», «Ел нәғмәләри, халг ојунлары» вә «Азәрбајҗан фолклору антолокијасы» китабларындан көтүрүлмүшдүр.

АЧЫТМАЛАР

А. Нәбијевин «Нәғмәләр, инанчлар, алгышлар» китабындан вә «Азәрбајҗан фолклору антолокијасы» (I китаб) китабларындан көтүрүлмүшдүр.

ЕТИГАД ВӘ МӘРАСИМЛӘР

Илк дәфә нәшр едилди. А. Нәбијев тәрәфиндән топланмышдыр. Сөјләјәни Н. Нәчибулла ғызы, С. Хәлилоглу, А. Ахунзада, Г. Вәлиғыздыр.

НОВРУЗ СҮФРӘСИ

Новруз сүфрәси. Сөјләјәни Мүхлисә Мәммәдова. Гутгашен рәјону, Началы кәнди. Мәтни А. Нәбијевин рәһбәрлији алтында АДУ-нун тәләбәси Ајтан Маһмудова јазыја алмышдыр.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

НОВРУЗ АДӘТЛӘРИ

Мәтиләр Губа—Дәрбәнд зонасында јажылмыш Новруз адәтләри әсәсиндә јазыја алынмышдыр. Сөјләјәнләр А. Нәчәфова (Губа), С. Сејфәлијев (Дәрбәнд), јазыја аланы А. Нәбијевдир.

НОВРУЗ ЈАЗЫЛЫ ӘДӘБИЈАТДА

Т. Бунјадов. Баһар бајрамынын тарихи көкләри. Илк дәфә нәшр олуур.

М. Ибраһимов—Новруза ләјиг һәдијјә	5
А. Нәбијев—Елин әзиз бајрамы	7
Новрузгабагы нәғмәләр	15
Новруз нәғмәләри	39
Тамашалар	59
Ојунлар	79
Ачытмалар	95
Етигад вә мәрасимләр	101
Новруз сүфрәси	109
Адәтләр	113
Новруз јазылы әдәбијатда	117
Гејдләр	126

С (Аз) 2

Т

Т

Топлу.

Новруз. Ше’рләр. Халг ојун вә тамашалары.

Мәғаләләр. Б.: Јазычы, 1989, 128 с.

Китабда Новруз шәңликләрилә бағлы халг арасында јажылмыш он сөмә нәғмәләр, етигад вә мәрасимләр, мејдан тамашалары вә ојунлар топланмышдыр. Бу нүмунәләрдә габагчыл дунјакөрүшү, гуманист дунјулар, мәрдлик, достлуг, гардашлыг дунјулары, әмәксевәрлик әкс олунамүшдүр. Китаб ајры-ајры бөлмәләрә ајрылмышдыр.

«Новрузгабагы нәғмәләр» бөлмәсиндә бајрама һазырлыгла бағлы охунан, торпаға дәрин мәнәббәт ашылајан чобан вә әкинчи нәғмәләри верилмишдир.

«Новруз нәғмәләри» бөлмәсиндә исе бајрам күнләриндә охунан болдуг рамзи олан күнәши, күләји, јағышы чағыран нәғмәләр топланмышдыр.

Китабда бајрам адәтләри, ојун вә тамашалары, Новруз сүфрәси, Новруз ширнијјаты вә хөрәкләри барәдә дә зәңкин материал вардыр.

Бүтүн бунларда тәбиәтдә ојаныш вә дирилик, халг һәјатында мә’нәвијјат вә инчәсәнәт бајрамы олан Новрузун әсл мәһијјәти өз бәди әкisini тапмышдыр.

Топлајаны, тәртіб едәни, он сөзүн вә гәд-
ләрин муәллифи филологија елмләри доктору,
профессору

АЗАД НӨБИЛЕВДИР

Редактору
МУЗЭФФӘР ШУКУР

Рәссамы
ЕБТИРАМ ЛАЗЫМОВ

Ј. ШАМИЛОВУН, В. ЧӨФӨРОВУН

вә

А. ВОЛОВИКИН

фотоларындан истифадә едилмишдир.

Новруз
Фольклорные материалы
(на азербайджанском языке)
Баку—1989

ИБ № 3272

Яғылмаға верилмиш 17.01 1989-чу ил. Чала
имзаланмиш 20.02 1989-чу ил. ФГ 14260.
Кағыз форматы 60X90¹/₄. Офсет кағзы.
Шрифтин гарнитуру, әдәби офсет үсүлү илә
чап олунур. Шәрти ч. в. 16. Учот нәшр вәреғи
17,9.

Тиражы 30.000. Сифарिश № 669. Гијмәти,
чидл № 7, 3 ман. 40 гөл. Јумшағ 3 ман.
Азәрбајҗан ССР Дәвләт Нәшријат, Поли-
графји вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси,
«Јазычы» нәшријаты, 370005, Бақы, Нәгәван
мејданы, 1. 370146. Бақы. Мәтбуат проспекти,
529-чу мәнәллә.

